

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

**STARŠÍ SOUROZENEC A DVOJČATA POHLEDEM
MATEK: PSYCHOLOGICKÁ STUDIE**

**The older sibling and twins from the perspective of
mothers: psychological study**

Magisterská diplomová práce

Autor:

Bc. et Bc. Lucie Ševčíková

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Olomouc
2018

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Starší sourozenec a dvojčata pohledem matek: psychologická studie“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

Vdne

Podpis.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc., za vedení bakalářské diplomové práce, za cenné rady, ochotu a vstřícnost. Dále děkuji kolegyním z Centra pro rodiny s dvojčaty a víceročaty v Olomouci, Mgr. Zuzaně Starošíkové a Zuzaně Hoferkové, za pomoc a věcné připomínky. Mé poděkování dále patří všem ženám, které měly zájem se do výzkumu zapojit, protože bez nich by tato práce nemohla vzniknout. Děkuji také mé rodině a partnerovi za podporu a trpělivost.

Obsah

Úvod	7
1. Sourozenectví	8
1.1 Sourozenecký vztah	8
1.2 Sourozenecké konstelace	10
1.2.1 Prvorozený	11
1.2.2 Druhorozený.....	13
1.2.3 Nejmladší	14
2. Narození mladšího sourozence	16
2.1 Přejchod k sourozenectví	16
2.2 Reakce dítěte na narození sourozence	17
2.2.1 Batolecí věk.....	20
2.2.2 Předškolní věk.....	22
2.3 Role rodičů.....	23
2.4 Starší sourozenec a dvojčata	26
3. Život s dvojčaty	30
3.1 Adaptace na život s dvojčaty	30
3.2 Péče o dvojčata	33
3.3 Interakce mezi rodiči a dvojčaty.....	36
3.4 Vazba mezi dvojčaty.....	38
4. Výzkumný problém, cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	41
5. Metodologický rámeč výzkumu.....	42
5.1 Výzkumný soubor.....	42
5.2 Metody získávání dat a průběh sběru dat	45
5.3 Metody analýzy a zpracování dat	46
5.4 Etické aspekty výzkumu	47
6. Výsledky výzkumu	48

6.1 Příprava na narození dvojčat	48
6.2 Reakce staršího sourozence	51
6.3 Chování staršího sourozence	54
6.4 Vývoj vztahu mezi dvojčaty a starším sourozencem.....	58
6.5 Strategie výchovy a péče rodičů	61
6.6 Odpovědi na výzkumné otázky	69
7. Diskuze.....	74
8. Závěry	81
Souhrn.....	84
Seznam použitých zdrojů a literatury.....	87
Abstrakty	
Seznam tabulek a grafů	
Přílohy	

Úvod

Tato magisterská diplomová práce se zabývá obecně vztahem staršího sourozence a dvojčat, na který je nahlíženo z perspektivy jejich matek. Cílem práce je popsat přípravu, reakce a projevy chování staršího sourozence v souvislosti s narozením dvojčat z pohledu matek včetně vývoje jejich vzájemného vztahu a zmapovat strategie rodičů využívající ke zvládnání situace výchovy a péče o dvojčata a staršího sourozence.

Impuls ke zpracování práce na toto téma vzešel z výsledků výzkumu mé bakalářské práce, jíž předmětem byly proměny partnerského vztahu po narození dvojčat. Rodiče, kteří již měli starší dítě a poté se jim narodila dvojčata, vnímali danou situaci jako velice náročnou. Rozhodla jsem se proto věnovat této problematice více pozornosti a zjistit, jak situaci prožívají další rodiny či jak u nich funguje soužití staršího sourozence s dvojčaty.

V teoretické části zpracovávám kapitolu definující sourozenecký vztah a objasňující význam tohoto vztahu pro jedincův život. Dále věnuji pozornost samotné situaci přechodu k sourozenectví, možným reakcím dítěte v batolecím a předškolním věku na tento přechod a roli rodičů při přizpůsobování dítěte. Třetí kapitola se zabývá specifiky života rodin s dvojčaty a při jejím psaní jsem vycházela z teoretické části mé bakalářské práce.

Výzkumná část obsahuje popis výzkumu a prezentaci výsledků, které jsem získala prostřednictvím rozhovoru s osmnácti matkami staršího dítěte a dvojčat. Zodpovězeny jsou stanovené výzkumné otázky, které se týkají přípravy staršího sourozence na narození dvojčat, jeho reakce a projevů chování, vztahu staršího sourozence a dvojčat či strategií výchovy a péče rodičů.

1. Sourozenectví

Osobnost člověka se tvoří v prvních letech života. Vytváří se sebepojetí jedince a jeho pojetí života. V tomto období je klíčová výchova rodičů a rodinné interakce. Díky rodinným interakcím dítě získává první zkušenosti v oblasti spolupráce, konfliktu, důvěry či pojetí vztahů. To vše se dítě učí i díky sourozeneckým vztahům (Dreikurs – Ferguson, 1993). Na základě raných zkušenosti v rodině si dítě vytváří nejen představu sebe samotného, ale také svou roli a svůj význam v rodině (Leman, 2016).

Rodina má na jedince zásadní, ba dokonce nejvýznamnější vliv. V ní člověk prožívá ty nejtěsnější a nejintimnější vztahy. Jedním z nich je právě vztah sourozenecký. Ne každý má zkušenost s tím mít sourozence. Někteří jedinci nemají sourozence biologického, ale například nevlastního nebo získaného formou osvojení.

1.1 Sourozenecký vztah

Obecně vztah je podle Hartla a Hartlové (2010, 678) „*působení mezi dvěma nebo více jevy, objekty či osobami; v psychologii provázený emocionální vazbou a určitou mírou zodpovědnosti*“. Přívlastek sourozenecký znamená vztahující se k sourozencům. Vztah lze dělit na krátkodobý a dlouhodobý (Hartl & Hartlová, 2010). A právě o sourozeneckém vztahu lze říci, že je to vztah dlouhodobý, dokonce celoživotní, což potvrzuje Novák (2007) svým tvrzením o vztahu trvajícím od začátku až do konce života, jež není možné zrušit. V podstatě se dá považovat za nejdelší vztah, který člověk může zažít.

Cicirelli (2013) definuje sourozenecký vztah jako součet interakcí, ať už fyzických, či prostřednictvím verbální a neverbální komunikace dvou nebo více osob, které sdílejí znalosti, postoje, vnímání, přesvědčení a vzájemné pocity od doby, kdy si jeden sourozenec je vědom toho druhého. Zahrnuje jak zjevné akce a interakce mezi sourozenci, tak i skryté subjektivní kognitivní či afektivní složky vztahu. Důsledkem toho může tento vztah fungovat, i když jsou sourozenci odděleni vzdáleností či časem.

Autoři Novák (2007) a Steurová (2016) se shodují, že sourozenectví je zvláštní formou mezilidského vztahu, o kterou se jedinec nemusí zasloužit, ale který si nemůže ani vybrat. Od přátelského či partnerského vztahu se liší právě tím, že není dobrovolný a nemůže být ukončen vlastní vůlí. Cicirelli (2013) doplňuje předchozí autory tvrzením, že

sesterství či bratrství je status, který je získán narozením, a ačkoliv je možné zrušit aktivní sourozenecký vztah, tak i přesto se jedná o neustálou vazbu i mezi oddělenými sourozenci.

Vztah sourozenců patří mezi nejbližší a nejdůvěrnější vztah, který jedinec během svého života zažije, protože se svým sourozencem prožívá velice intimní záležitosti. Sourozenci spolu jí, spí, provádí hygienu, sdílí společně jeden prostor a dělí se o hračky. Kromě důvěrnosti má sourozenectví ještě rys přímosti a upřímnosti, protože jedinci se znají velice detailně a vzhledem k jejich blízkosti mezi sebou jen těžko něco předstírají. Dá se říci, že spolu žijí jako kdyby bez obalu. V dospělosti se tato intimita už mnohdy udržuje pouze telefonickou komunikací a pravidelností návštěv, takže se vztah stává citlivým na změny v důsledku životních okolností (Vančurová, 1987). Na Vančurovou (1987) navazuje Vágnerová (2012), která se kromě kontinuity zmiňuje také o proměnlivosti sourozeneckého vztahu, která souvisí s vývojovými fázemi jedince. Podoba sourozeneckého vztahu se tedy mění v průběhu života jedinců.

Vztah sourozenců umožňuje formování partnerství a vytváření smyslu pro důvěrnost. Nese tedy značný psychologický význam. Dává možnost také pro nápodobu a identifikaci, ačkoliv to může mít i negativní dopady. Mladší děti velice rády následují toho staršího a snaží se mu vyrovnat, což bývá silným motivem k seberozvoji. Na druhou stranu starší sourozenci projevují ohleduplnost vůči mladšímu. Poskytují mu péči, čímž získávají socializační výhodu. Sourozenectví mezi dívkami a chlapci může ovlivňovat také genderovou socializaci (Helus, 2015).

Sourozenecký vztah má své pozitivní, ale i negativní stránky. Mnohdy je plný protikladů, na čemž se shodují Novák (2007) s Vágnerovou (2012), kteří uvádí, že v některých případech se na něj člověk těší a vítá jej s nadšením, jindy prožívá negativní pocity vyplývající ze ztráty své dosavadní pozice. Může být plný lásky, ale zároveň se může objevovat mnoho negativních pocitů, rivality a žárlivosti. Může mít tedy mnoho podob. Od velice vřelého vztahu po pro jedince úplně bezvýznamného. To, že mezi jedinci existuje sourozenectví, ještě neznamena, že se nutně vytvoří silná vazba.

Dítě díky sourozenci prožívá pocity jistoty, bezpečí a sounáležitosti, protože má k sobě někoho podobného, s kým si může povídat a kdo má podobné myšlení. Má vedle sebe svého kamaráda, někoho, ke komu patří. Jeden od druhého navzájem získávají zkušenosti. Vzájemný vliv sourozenců plní funkci zrcadel, protože se v sobě vidí a často jsou rodiči k sobě přirovnáváni. Tím si uvědomují, jak jsou si podobní nebo naopak. To má

zajisté vliv na jejich sebenápravu a vytvoření si představy o sobě (Vančurová, 1987). Helus (2015) dodává, že vazba mezi sourozenci poskytuje jedinci mnoho podnětů skrz věkové a pohlavní rozdíly k jeho osobnostnímu rozvoji. Má silný potenciál pro socializaci osobnosti.

Sourozenci si nesou oproti jedináčkům výhodu, protože díky jejich vzájemnému vztahu si trénují různé formy sociálního chování. Učí se sobě přizpůsobovat, obhajovat se, respektovat se, vzájemně se ctít, dělit se o věci, prohrávat, bránit se navzájem, bojovat spolu nebo proti sobě, zastupovat se, stát při sobě a podporovat se. Z těchto zkušeností potom mohou čerpat celý život v dalších vztazích, zejména v těch partnerských, ale i při výchově vlastních dětí či při výběru budoucího zaměstnání (Prekop, 2015).

Krejčířová a Hučín (2002) potvrzují, že má-li jedinec sourozence, bude pravděpodobně rychlejší ve vývoji sociálních dovedností. Dříve začne chápat psychiku druhých lidí a vnímat jejich stanovisko. V rodině, kde je více sourozenců, vznikají častěji konflikty a dítě více přemýšlí o potřebách a přáních dalších členů rodiny. Jedináček tuto zkušenost postrádá, protože se orientuje zejména na potřeby vlastní. Tyto zmíněné zkušenosti se stávají základem sociální inteligence.

Přítomnost sourozenecké skupiny je Matějčkem (1986) považována za nejlepší přípravu nejen na život, ale současně na rodičovství, protože jedinec získá mnoho podnětů a zkušeností do vlastního rodinného života. Počet sourozenců, kolik člověk má, mimo jiné může ovlivňovat i to, kolik dětí do budoucna chce mít.

1.2 Sourozenecké konstelace

Sourozenecké konstelace neboli pořadí narození pracují s teorií, že to, jestli se narodíme rodičům jako první, druhí či poslední, ovlivňuje nás samotné a náš život. Dalo by se tedy říci, že na jedince mají kromě genetiky, vnějšího prostředí a výchovy vliv další faktory, například právě pořadí jeho narození do rodiny.

Hartl a Hartlová (2010, 264) definují sourozenecké konstelace jako „*výklad pořadí, v jakém se dítě narodí do rodiny, jakou v ní hraje roli a co z toho vyplývá pro utváření jeho povahy; sourozenci nikdy nejsou rovnocenní, i mezi dvojčaty hraje vždy jeden roli staršího sourozence*“.

Podle Nováka (2007) pořadí narození, ale také pohlaví, ovlivňovalo již v minulosti výrazně život jedince včetně jeho postavení v rodině, možnost vzdělávání, dědické právo, uzavírání sňatku či profesní směřování. Tohoto názoru je i Leman (2016), podle kterého pořadí narození může ovlivňovat i v současnosti naši osobnost včetně výběru partnera, výběru zaměstnání či výchovy dětí.

Ačkoliv sourozenecké konstelace se projevovaly v životech lidí již v minulosti, více pozornosti se této tématice začalo věnovat až od 20. století (Leman, 2016). Rakouský psychiatr Alfred Adler byl prvním, kdo se více zabýval vztahy mezi sourozenci. Od něj pochází známé spojení slov „sesazení z trůnu“ (Prekop, 2015). Adler vyzdvihoval význam sourozeneckých vztahů. Za důležité považoval pořadí narození. Tvrdil, že každé dítě má v rodině jedinečnou pozici, která utváří jeho osobní perspektivu. Dle jeho názoru lze na základě pořadí narození usuzovat na rozvoj určitých zkušeností a specifických charakteristik (Dreikurs-Ferguson, 1993).

Na základě sourozeneckých konstelací se tedy předpokládá, že jedinci narození v určitém pořadí, tedy s určitou pozicí v rodině, se vyznačují konkrétními charakteristikami. Jedná se ovšem o jakousi pravděpodobnost či možné tendence. Dalším ovlivňujícím faktorem jsou samotné vztahy rodině a jejich dynamika. Vztahy mezi jednotlivými členy jsou proměnlivé a vždy, když se narodí do rodiny další dítě, se rodinné prostředí promění. Ačkoliv se tedy jedná o totéž rodinné prostředí, vztahy jsou odlišné. Rozdílnost sourozeneckých konstelací u jednotlivých sourozeneckých skupin vytváří také věkový rozdíl, pohlaví dětí, tělesné rozdíly či pořadí narození rodičů (Leman, 2016).

Pořadí narození nezahrnuje ovšem pouze pořadí porodu, ale také funkční postavení dítěte, které je ovlivněno mnoha dalšími faktory, například velikostí rodiny či jejím rozložením v poměru mužů a žen (Leman, 2011).

Leman (2016) rozlišuje tři základní typy sourozenecké konstelace, konkrétně prvorozené, ke kterým řadí i jedináčky, druhorozené popřípadě prostřední děti a nakonec benjamínky neboli nejmladší děti narozené jako poslední.

1.2.1 Prvorozený

Prvorozený je jedinečný svými zkušenostmi, které se odvíjí od faktu, že i pro rodiče se jedná o první rodičovskou zkušenost. Ti mu dávají veškerou pozornost a poskytují mu mnoho podnětů důležitých pro jeho vývoj. Zároveň mají vzhledem k prvnímu dítěti značná

očekávání a nároky. Protože je prvorozený s rodiči v nejužším kontaktu, snadno se ztotožňuje s jejich názory, hodnotami a normami (Vančurová, 1987).

Podle Prekopové (2015) byla vždy zdůrazňována důležitost prvorozených, protože jsou symbolem pokračování rodinného života. První dítě je dlouho očekávané a člověk se na něj obvykle těší. Vše, co se ho týká, tím myšleno první zub, první krok, první narozeniny, jsou mnohem více prožívány než u dalších dětí. Prvorozený jedinec má výhodu v tom, že udává rodinné normy. Jsou to vůdcové, kteří uvádějí v rodině věci do pohybu.

Tím, že prvorozený se stává brzo rozumnější a přebírá zodpovědnost za mladšího sourozence, mohou se u něj rozvíjet specifické vlastnosti. Prvorození jsou obvykle zodpovědní, spolehliví, svědomití a vůdčí perfekcionisté. Jsou výkonní, cílevědomí, s vysokou aspirací. Charakteristickým rysem prvorozených je vážnost. Nemají rádi překvapení a vše si rádi předem zorganizují. V důsledku vysokých nároků rodičů, ale i zvýšené péče jsou často úzkostní a náchylní ke stresu (Leman, 2011).

Rozlišovány mohou být dva typy prvorozených. Prvním typem jsou ti, kteří jsou vstřícní a snaží se druhým vyhovět, přičemž zapomínají na sebe. Druhým typem jsou agresivní a panovační prvorození prosazující se za každou cenu (Leman, 2011).

Novák (2007) považuje prvorozeného za „jedináčka v přestrojení“, protože mají mnoho podobných rysů, a ve shodě s Lemanem (2016) dodává, že se u jedináčka vše projevuje ve větší míře. Je u něj potřeba oproti prvorozenému ke všem vlastnostem dodat slovo super.

Jak ovšem uvádí Prekopová (2015), jedináčka a prvorozeného nelze srovnávat, protože jedináček nemusel zažít pocit ztráty toho, co si vydobyl, tedy nepřišel o svoji pozici. Prvorozený si v důsledku toho musí vytvořit další dovednosti – dělit se a snášet frustraci. V oblasti sociálních dovedností jsou první děti schopné v roli pomocníků a v přebírání zodpovědnosti za mladší. Naučily se také orientovat na dospělé, napodobovat je a řídit se jejich požadavky či zvyky. Díky narození sourozence získávají vědomí o vlastní hodnotě a schopnostech. To považují za svoji náhradní jistotu.

Jedináčka lze trochu považovat za oběť starší generace, protože se o něj okolí příliš stará a tím mu znesnadňuje poznat realitu. Vytváří u něj handicap vyznačující se nedostatkem sociálních dovedností. Tradiční přístup zdůrazňuje jako typické vlastnosti

jedináčka rozmazlenost, sobeckost, nespolečenskost a orientaci na sebe. Na druhou stranu vlivem zvýšených snah rodičů dát dítěti co nejvíce má širší možnosti v rozvoji osobnosti a více příležitostí vedoucích k rozvoji svědomitosti, zodpovědnosti, cílevědomosti či sebevědomí stejně jako prvorozený (Novák, 2007).

Charakteristický je pro jedináčka vnitřní boj. Mohou být dospělí svou samostatností, na druhou stranu pociťují strach a hněv, protože byli rozmazlování. To se projevuje i na nižším sebevědomí či pocitech méněcennosti. I když celý život směřují vysoko, mají mnohdy pocit, že nejsou dostatečně dobří. Kombinují v sobě prvorozeného a benjamínka (Leman, 2016).

Leman (2011) doporučuje k výchově prvorozených, aby nebyl podporován jejich perfekcionismus. Nutné je jasně určit pravidla, která platí. Ve vztahu k mladším sourozencům mu nedávat roli hlídače a vyjádřit, že má zvláštní pozici, která mu přináší výsady, ale i více nároků. Rodiče by si měli udělat čas, který tráví jenom s ním.

1.2.2 Druhorozený

K druhorozenému či prostřednímu dítě mají rodiče vzhledem ke zkušenostem s výchovou prvního dítěte už jiný postoj. Druhorozený má ovšem složitou pozici. Musí se vyrovnávat prvnímu dítěti. Přitom využívá dvou strategií, buď staršího může ponižovat a znehodnocovat, nebo se bude snažit jít tvrdě dopředu ve snaze se mu vyrovnat. Zároveň, je-li prostřední, musí ochraňovat mladšího sourozence, kterým je současně ohrožován (Vančurová, 1987). Čapek a Čapková (2010) potvrzují, že se druhorozený může v tomto ohledu cítit na své pozici „mezi“ stísněně. Jsou na něj kladeny nároky, ale nemá příliš privilegií.

Prostřední děti nemají suverenitu starších ani roztomilost mladších. Jsou ale přizpůsobiví a dokážou vhodně využívat situace. Jejich silnou stránkou je vytváření kompromisů. Jsou schopni požádat o laskavost. Mohou však častěji využívat strategie manipulace na úkor asertivity (Novák, 2007).

Druhorozený je konfrontován se vzorem prvorozeného, podle něž už je všechno zavedeno. To nese výhody i nevýhody. Mladší se může cítit v bezpečí tím, že bude pouze napodobovat staršího a vyhne se tak rizikům selhání. Na druhou stranu se snižuje jeho iniciativnost, tvořivost a schopnost poradit si sám. Může to být prožíváno negativně, kdy

druhorozený rezignuje či bude trpět neustálým připomínáním, že jen ten druhý (Helus, 2015).

Pokud je mezi druhorozeným a dalším mladším sourozencem malý věkový rozdíl, tak na druhorozeného nemají rodiče tolik času. Nedostatek pozornosti a pocit odtrženosti mohou kompenzovat hledáním podpory jinde, zejména mezi vrstevníky. Snadněji odmítají a zbavují se rodinných hodnot oproti prvorozenému. To může způsobovat potíže zejména v dospívání. Je proto třeba mu věnovat čas a potvrzovat jeho důležitost (Čapek & Čapková, 2010)

Podle Lemana (2016) jsou prostřední děti hodně podobné druhorozeným. I když nemají tolik výrazných charakteristik jako jedináčci nebo prvorození, jsou svým způsobem právě jejich protikladem. Odráží se od těch dětí, které se narodily bezprostředně před nimi. Nemusí mít tolik potíží jako prvorození, mohou být méně úzkostliví a bázliví. Charakteristická pro ně je vyrovnanost.

Ve výchově druhorozených by se nemělo zapomínat, že jsou vztahy s vrstevníky velice důležité. Dítěte by se měli rodiče ptát, co si myslí, a také mu dát možnost rozhodovat o rodinném dění. Rodiče by si měli také pozorně všimat, zda nepotřebuje dítě pomoc (Leman, 2011).

1.2.3 Nejmladší

Má-li nejmladší dítě více sourozenců, vyrůstá v poměrně složité komplexní rodinné sestavě. Výhodu má ovšem v tom, že jeho pozice nemůže být nikdy ohrožena. Všichni mu upravují cestu, poskytují výhody, posunují ho výhodným směrem (Vančurová, 1987). Na druhou stranu k němu může být neustále přístupováno jako k tomu, kdo potřebuje pomoc, péči a ochranu. Starší sourozenci si v důsledku toho mohou připadat opomenuti a dávají to najevo jak rodičům, tak mladšímu sourozenci (Helus, 2015).

O nejmladším dítěti se často říká, že se jedná o „děti pro potěšení“. Rodiče už prožili část svého života, mají naplněnou kariéru i další životní cíle a další dítě může zaplnit možné prázdné místo v jejich životě. Rozmazlování a ochranný přístup ve výchově nejmladšího dítěte je častý (Novák, 2007).

Nejmladší má tedy dvě možnosti, jak se chovat. Buď bude čekat, že ostatní udělají všechno za něj, nebo se bude snažit všechny předejnat. To mu ovšem neulehčuje fakt, že ho stále budou mít za toho malého, nesamostatného a nesoběstačného (Vančurová, 1987).

Dítě, které se narodilo jako nejmladší, může být zároveň pouze druhorozeným. Ovšem narodí-li se po delším časovém odstupu od předchozího dítěte, lze o něm mluvit jako o jedináčkovi na druhou. Má sourozence, ale ti mu neposkytují společnost věkově podobného partnera (Vančurová, 1987).

Podle Lemana (2016) bývají benjamínci extroverti, baviči, kteří se rádi předvádí a mají nadšený přístup k životu. K nejmladším patří rozpolcenost, impulsivnost a ztřeštěnost. Nejdřív něco udělají a až později přemýšlí o důsledcích. Mohou mít potíže s udržováním pořádku.

Stejně jako prostřední dítě se musí nejmladší potýkat s pozicí „mezi“ v aspektu žárlivosti. Nejen, že se musí neustále bránit žárlivosti ze strany ostatních sourozenců. Zároveň i oni žálí na své sourozence. Jejich žárlivost je známkou životaschopnosti, a proto se doporučuje je v jejich touze vyrůst podporovat (Daloz, 2002).

Čapek a Čapková (2010) upozorňují na fakt, že nejmladší děti potřebují pochválit, povzbudit a podporovat v samostatnosti. Ocenily by důvěru rodičů a víru v jejich schopnosti. Avšak Leman (2011) doplňuje, že jejich výchova spočívá také v umožnění pochopit následky svého jednání. Je vhodné učit nejmladší dítě, že se svět netočí pouze kolem něj, že je třeba odkládat své uspokojení a že i ono má povinnosti, které musí plnit.

2. Narození mladšího sourozence

Narození druhého dítěte zahajuje čas velkých změn ve fungování rodinného systému a v charakteru mezilidských vztahů mezi rodiči a dětmi. Rodina najednou žije úplně jinak. Navíc každý člen rodiny prožívá tuto novou situaci odlišně a po svém. Přejít od jednoho dítěte ke dvěma signalizuje čas přizpůsobení pro všechny členy rodiny (Howe & Recchia, 2008).

Otázkou je, jak prožívá příchod mladšího sourozence starší dítě, co pro něj tato změna znamená a jak se s ní srovnává, případně jak na ni reaguje. V předchozí kapitole už byla stručně popsána situace prvorozeného, který se musí vyrovnávat s příchodem sourozence. Zvýšená pozornost by měla být věnována také dítěti, narodí-li se mu dva sourozenci zároveň a rodina se tedy rozroste o dvojčata.

2.1 Přechod k sourozenectví

Příchod sourozence je normativní životní událost, kterou zažije mnoho dětí a většina rodin. V určité fázi životního cyklu ho rodiny očekávají. A ačkoliv se jedná o krátkodobou životní událost spojenou s narozením, tak změny přináší dlouhodobé, protože důsledky překračují období bezprostředně po narození nového dítěte (Baydar & Greek, 1997; Volling, 2012).

Vollingová (2005; 2012) ve svých článcích používá pro příchod sourozence termín přechod k sourozenectví, což znamená změnu statusu od jedináčka ke staršímu sourozenci. Jedná se jak o přechod pro dítě, tak i pro rodiče. Tento normativní vývojový přechod je považován za významný stres pro malé děti a jejich rodiče. Přechod k sourozenectví může být stresující a může představovat vývojovou krizi pro většinu dětí. Existují velké rozdíly mezi jedinci v reakcích na přechod k sourozenectví. Může to být obdobím narušení, ale také příležitostí k vývojovým pokrokům nebo také obdobím klidu bez větších změn.

Sigmund Freud považoval přechod k sourozenectví za nejvíce traumatizující dětskou zkušenost. Dokonce tvrdil, že se toto trauma znovu vynoří v dospělosti v podobě nějakého neúspěchu (Adler, 1999). Adler se vyjadřoval k situaci narození mladšího sourozence jako o situaci sesazení z trůnu. Tím je myšlena výlučná pozice nejstaršího v rodině. Doposud mělo dítě veškerou pozornost a zájem okolí a pak z ničeho nic bez vlastního dočínění o tuto pozici přichází. (Novák, 2007).

Podle Vančurové (1987) záleží, jak dlouho bylo dítě na svoji pozici jedináčka zvyklé, protože spolu s tím se zvyšuje riziko krize, ke které také ale vůbec nemusí dojít. V souladu s tím je názor Nováka (2007), který tvrdí, že přechod k sourozenectví nemusí mít tragické následky a nemusí probíhat dramaticky i přes to, že se dítě musí potýkat s permanentním ohrožením ze strany mladšího sourozence. Může se také jednat pro dítě o subjektivně významný zážitek.

Narození sourozence je první velká životní zkouška, kterou musí dítě přestát. Všechno se mění. Všechno, na co se dosud mohl spolehnout. Do té doby byl svět kvůli němu a pro něj. Může se cítit vyloučeně a napospas sobě (Prekop, 2015). Sesazení z pozice dominance snadno vyvolává v prvorozeném bolestivé pocity, že už ho rodiče nemají tolik rádi, že už jim na něm tolik nezáleží, že už si ho tolik nevšímají. U dětí s větší citlivostí mohou být tyto pocity ještě intenzivnější (Helus, 2015).

Někteří autoři (Kramer & Gottman, 1992; Dunn & Kendrick, 1982) zdůrazňují, že se dítě může ze začátku těšit, vítat nového sourozence s nadšením a náklonností. Ovšem smíšené pocity, které poté prožívá, mohou tyto příjemné představy pokazit. Směs pozitivních a negativních pocitů i chování jsou u dětí, když přijde nový bratr nebo sestra, časté. Reakce dítěte na narození sourozence je jedna velká ambivalence a existují velké individuální rozdíly mezi jedinci v podobě reakcí.

2.2 Reakce dítěte na narození sourozence

Jak už bylo napsáno, reakce na narození sourozence můžou být různé. Malé děti mohou vykazovat pozitivní, negativní nebo smíšené reakce na změny spojené s narozením sourozence. Vzhledem k tomu, že se výzkumná část práce zaměřuje na děti v batolecím a předškolním věku, tak je nutné se kromě obecných reakcí dětí zaměřit především na reakce dětí v těchto obdobích.

Dítě využívá pozitivního i negativního chování s cílem upoutat pozornost rodičů, což souvisí s potřebou, aby nebylo opomíjeno a aby si ho okolí všimalo. Žije v představě, že do rodiny bude patřit jen v případě, že bude středem pozornosti. Svým chováním také bojuje o moc ve snaze mít kontrolu nad celou situací. Snaží se o vyhnutí se neúspěchu a prožívání pocitů méněcennosti. Svým jednáním směřuje k pomstě za přehlížení a nevěnování

příslušné péče. Dítě chce vyvolat u rodičů obvyklou reakci a uspokojit své potřeby (Čapek & Čapková, 2010).

Ve strachu, že ho přestanou mít rodiče rádi, hájí dítě své zájmy všemi možnými způsoby (Daloz, 2002). Přítomnost dalšího dítěte znamená všeho méně, tedy méně pozornosti, času, pochval, a proto mobilizují starší sourozenci všechny své síly, aby to dostali zpátky (Faber & Mazlish, 2009). Chtějí ubránit svoji převahu, nebo alespoň zabránit převaze druhého dítěte (Novák, 2007).

Reakce dítěte mohou ovlivňovat různé faktory, kterými se jednotliví autoři doplňují. Významným činitelem je okolnost, jak moc bylo dítě rodiči na tuto situaci připraveno (Vančurová, 1966). Svoji roli hrají také rozdíly v temperamentu dětí, v kvalitě vztahu matky a prvorozeného či psychický stav matky po porodu (Dunn, Kendrick, & MacNamee, 1981). Vollingová (2005) uvažuje o tom, že reakce na narození sourozence se mohou podstatně lišit v různých rodinných strukturách, například jsou-li v rodině další sourozenci, podle bodu rodinného životního cyklu a podle kulturních souvislostí. Ve svém dalším článku Vollingová (2012) připojila k významným faktorům věkový rozdíl mezi dětmi, věk staršího sourozence, pohlaví dětí či charakteristiky dětí a rodičů. Míru přizpůsobení může ovlivňovat podle Adlera (1994) životní styl dítěte a to, jak lehce se dá změnit včetně chování rodičů a chování narozeného dítěte.

Teti, Sakinová, Kucerová, Cornsová a Eidenová (1996) a stejně i později Vymětal (2007) zdůrazňují, že vývojová úroveň dítěte v době, kdy je přechod k sourozenectví zaznamenán, může mít zásadní roli v tom, jak se dítě přizpůsobuje. Úzkost z narození sourozence podle Vymětala (2007) však vrcholí kolem třetího a čtvrtého roku a v průběhu dalšího vývoje ustupuje či je nahrazena naopak zájmem a touhou sourozence mít. Příčinou úzkosti se stává zhodnocení sourozence jako nežádoucího rivala, který jej může obrátit o lásku a péči matky.

Existují různé dohady o tom, jaký věkový rozdíl je mezi sourozenci optimální, aby se předcházelo negativním projevům a žárlivosti mezi sourozenci. Novák (2007) stejně jako Vančurová (1987) či Čapek a Čapková (2010) považují za optimální věkový rozdíl mezi sourozenci přibližně tři roky, aby dítě za sebou mělo období vzdoru. Novák (2007) svoji myšlenku upřesňuje přesvědčením, že čím více jsou od sebe děti věkově vzdáleny, tím jsou menší projevy žárlivosti. Vzhledem k předcházení žárlivosti je vhodné, pokud je starší sourozenec o jednu či více vývojových fází dál. Naopak pokud je o víc jak šest let starší,

tak děti vyrůstají jako dvě samostatné jednotky. Tomuto tvrzení Nováka však oponuje Dalloz (2002) tvrdící, že žárlivost existuje, ať je jakýkoliv věkový rozdíl. Nelze určit optimální rozdíl věku, který by žárlivost eliminoval, protože neexistuje strategie, která by ji odstranila. Ať je dítě staré jakkoliv, tak pro něj narození sourozence není radostnou novinou, a proto mu rodiče musí pomoci to překonat.

Rozdílnost reakcí vzhledem k pohlaví zmiňují ze zahraničních autorů Gottliebová a Mendelson (1990) a z českých například Prekopová (2015). Kryjí se navzájem v názoru, že celou situaci dívky a chlapci zvládají rozdílně. Dívky se po narození sourozence obvykle stávají závislejšími a snaží se matku a její pozornost získat zpět různými způsoby. Prokazují nižší frustrační toleranci. Chlapci se naopak mohou uzavírat do sebe a mít menší tendenci získat matčinu pozornost zpátky.

Kumulace více změn současně během přechodu k sourozenectví zvyšuje pravděpodobnost maladaptivního chování dítěte. Naopak v závislosti na počtu a typu ochranných faktorů, které jsou rodičům i dětem k dispozici, se zvyšuje pravděpodobnost přizpůsobení (Volling, 2012). Zřetelné negativní chování může být odpovědí na počet změn, které mohou nastat jak ve fyzickém prostředí, například sdílením místnosti, tak ve snížení dostupnosti matky a její zaměření na novorozence, přítomností méně známých dospělých, vývojem nové rodinné rutiny a podobně (Howe & Recchia, 2008).

Počáteční reakce starších sourozenců k jejich novému sourozcenci a úroveň zájmu prvorozeného o novorozence je dobrým ukazatelem toho, co se bude dít mezi sourozenci o rok později. Může dokonce nastavit směr pro celoživotní cestu spolupráce nebo nepřátelství mezi nimi (Dunn & Kendrick, 1982; Volling, 2012).

Stres plynoucí ze situace narození sourozence se může projevit v tělesné rovině ve formě bolestí břicha, nechutenstvím a podobně, v rovině emocionální zvýšenou plačtivostí a úzkostností, impulsivností, náladovostí či v oblasti změn chování projevující se problémy se spánkem, problémy v hygienických návycích či přijímání potravy, uzavřeností, neposlušností, nepořádností (Vaničková, 2004).

Stewart, Mobleyová, Tuylová a Salvadorová (1987) tvrdí, že lze potíže v přizpůsobení pozorovat zejména ve třech oblastech, konkrétně v regresivním chování, úzkosti a konfrontaci s mladším.

2.2.1 Batolecí věk

Děti mladší dvou let nemusí reagovat na narození sourozence negativně, protože postrádají určitou úroveň sociálního porozumění. Schopnost každého dítěte cítit se ohroženě novým dítětem vyžaduje pokročilejší soubor sociálně kognitivních dovedností (Teti et al., 1996). Na druhou stranu jsou děti na počátku batolecího věku ještě v mnoha ohledech kojenci. Potřebují blízkost a kontakt primární pečující osoby. Narušení tohoto vztahu může vést k hlubokému emocionálnímu distresu (Hart, Carrington, Tronick, & Carroll, 2004).

Prvorozené děti v batolecím věku mohou vnímat narození sourozence jako ohrožující událost a na novorozeného sourozence žárlit. Prvotní radost vzniká jako napodobování reakce rodičů, protože v batolecím věku si dítě ještě nedokáže představit, jaké důsledky a změny příchod sourozence obnáší. Zprvu nový přírůstek zkoumá jako cokoliv jiného, nového. Po čase ho v důsledku zvýšené péče rodičů začíná vnímat jako nepřítele, který mu dodává pocit, že už není milován (Vágnerová, 2012).

Batolata nejsou ještě dost zralá, aby se dokázala s takto náročnou situací vyrovnat, a proto využívají specifické formy strategií. Jejich hlavní strategií je si od sourozence držet odstup či ho nějakým způsobem odstranit, ať už symbolicky nebo reálně (Vágnerová, 2012). Nepřímo novému sourozenci může prvorozený ublížit například ve formě žalování či svádění viny (Helus, 2015). Vymětal (2007) ovšem zdůrazňuje, že útoky ve formě fantazií či ty reálné úzkost dítěte mohou umocňovat, protože se bojí pomsty sourozence a zejména se bojí odmítnutí rodičů či trestu za své chování vedoucí k odstranění svého rivala.

Řada autorů (Novák, 2007; Čapek & Čapková, 2010; Vágnerová, 2012) píše o regresi na nižší vývojový stupeň jako o typickém projevu žárlivosti v tom věku. Považují za typické předvádění neschopnosti ze strany staršího. Činnosti, které mu dosud nedělaly problémy, jako kdyby zapomněl. Děti napodobují chování malého sourozence, protože vidí, že tímto získají zájem rodičů. Vyžadují si více pozornosti než dříve, protože potřebují mít jistotou rodičovské lásky.

Po narození sourozence mají prvorození často problémy s toaletními návyky (Howe & Recchia, 2008) či s narušením spánku (Kořátková, 2014), kdy dítě vyvíjí na rodiče zvýšený tlak na uspávání a ukládání ke spánku. Kromě toho se děti často vrací zpět k použití láhve či dudlíku (Legg, Sherick, & Wadland, 1974). Prekopová (2015)

doporučuje, aby rodiče brali regresi jako zprávu od prvorozeného, že chce zpět to, o co tak brzo přišlo. Rodiče se mají k dítěti chovat tak, jak chce, tedy mu dávat dudlík či ho oblékat. Čím více budou tyto jeho potřeby uspokojovány, tím dříve regrese přejde.

Děti v batolecím věku neumí dát najevo své trápení slovy, takže se to snaží dát najevo pláčem, vztekáním, odporováním či odmítáním (Prekop, 2015). Kromě přesunu od samostatnosti k bezmocnosti se dítě může projevovat i složitějšími příznaky, konkrétně kousáním nehtů, neklidným spánkem spojeným s nočními děsy, koktáním, nápadnou plachostí, neurotickým zvracením, nepřiměřenými fantaziemi a dalšími možnými neurotickými příznaky (Vančurová, 1987). Helus (2015) dokonce zdůrazňuje, že se dítě může projevovat zdravotními potížemi, protože kvůli tomu mu rodiče budou muset objektivně věnovat více pozornosti a péče.

Rodiče mnohdy v domnění, že už je dítě dostatečně staré, na něj kladou nároky, které jsou pro něj těžko zvladatelné (Vágnerová, 2012). Mladší sourozenec se opravdu často stává důvodem rychlejšího „postaršení“ (Koťátková, 2014). Ovšem jak uvádí Prekopová (2015), prvorozený ovšem tím, že se začne chovat jako velký, může získat náhradní jistotu, protože rodiče se radují z jeho zdatnosti a má tedy opět jejich pozornost. Neuvědomují si ovšem jeho vnitřní bolest a příčinu změny chování. Podpora nezávislosti a zralosti u prvorozených před narozením dítěte je matkami však také využívána za způsob, jak poskytnout sobě a prvorozenému potřebný čas po narození sourozence (Walz & Rich, 1983).

Kolem roku a půl věku projevuje dítě zvýšenou aktivitu v sociálním kontaktu, což se projevuje i ve vztahu k sourozenci. Dítě v tomto věku se snaží pomáhat matce a v jejím chování ji napodobuje. Starší batole se k mladším chová podobně jako matka. Chová se pečovatelsky. Zkouší si tím nadřazenou pozici, kterou dosud neznalo. Může to však mít i negativní důsledky spočívající v ovládnání a utlačování mladšího (Vágnerová, 2012).

V sourozeneckém vztahu se odráží také egocentrismus typický pro batolata. Ta se nedokážou soustředit na potřeby novorozence či kojence, protože je pro ně důležitější uspokojení jejich vlastních potřeb. Nemají odhad v posouzení možností a schopností malého dítěte (Vágnerová, 2012).

Změny nastávají u prvorozených dětí podle Dunnové a Kendrickové (1980) i směrem k rodičům. Většina prvorozených podle jejich výzkumů vykazovala po narození

sourozence narušení vztahu s matkou a více negativního chování vůči matce. Kojima, Irisawaová a Wakitaová (2005) zpozorovali i o několik let později ve svém výzkumu stejné výsledky jako Dunnová a Kendricková (1980). Kromě toho se však v jejich výzkumu objevil nárůst počtu konfliktů mezi matkou a dítětem, zvýšilo se matčino kárání dítěte v reakci na více dětské neposlušnosti. Na možnost změny ve vztahu mezi starším dítětem a jinými členy v rodině kromě matky, jako je otec nebo babička, poukázala Baydarová a Greeková (1997).

2.2.2 Předškolní věk

Reakce dítěte v předškolním věku jsou v mnoha ohledech dosti podobné jako u batolete. Ani předškolák ještě nepřijímá mnohdy mladšího sourozence ve strachu o svoji pozici. Na svou pozici jedináčka si už zvykl, a proto bude vnímat situaci jako otřesení svého postavení. V tomto věku je stále hodně orientován na rodinu a záleží mu na vztahu „já a vy“ - tím myšleno rodiče. Sourozenec ovšem mění tento vztah na „my“. Dítěti tím mizí to jeho já. Mění se rodinná pravidla a celkové fungování rodiny. Dítě reaguje zvýšeným tlakem a prosazováním svých práv (Koťátková, 2014).

I v tomto věku mohou být patrné známky regrese. Tento obranný mechanismus vyplývá z nevědomé potřeby být zase malým a milovaným. Role staršího je v jeho očích považována za nevýhodu. Přestává být pro něj zajímavá, i když přináší výhody a sociální prestiž (Vágnerová, 2012).

Kromě regrese se u pětiletého, šestiletého může objevit silný emocionální útok na matku po narození sourozence či odpor vůči rodině. Projevovat se prvorozený může také neposlušností, opozičním chováním, negativismem, výbuchy vzteku či sociální odtažitostí (Koťátková, 2014). Mimo jiné může být zaznamenán pokles dětské náklonnosti a pozitivních reakcí k matkám či zvýšená úzkostnost (Volling, 2012). Legg et al. (1974) ovšem v minulosti přišli s názorem, že prvorozené děti mohou ve skutečnosti získat v předškolním věku narozením sourozence pocity nezávislosti. Začnou se zapojovat do chodu domácnosti a upřednostňovat spolupráci s matkou.

Tématem změny chování v mateřské škole se z českých autorů zabýval Vymětal (2007) upozorňující na reakce předškolního dítěte umocněné nástupem do mateřské školy či Koťátková (2014) podotýkající, že jde-li dítě po narození sourozence do školky, bere to často velice těžce, protože mu jsou jasné souvislosti. Považuje to za svoje odsunutí, tudíž může dvojnásobně trpět.

Změny chování se tedy mohou projevit i v mateřské školce, kde se dítě může projevat opozičním chováním, nerespektováním pravidel či častějším používáním slova „ne“. Může být také agresivnější, mnohdy i ke spolužákům (Barros, 2001). Na druhou stranu bylo také zjištěno, že se může dítě distancovat od vztahu s vrstevníky a může klesnout jeho výkonnost (Baydar, Hyle, & BrookGunn, 1997).

Kořátková (2014) proto doporučuje, je-li další dítě plánováno, měl by jeho příchod časově dostatečně předcházet nástupu staršího do mateřské školy nebo naopak už by mělo starší dítě nějakou dobu ve školce být, aby bylo dostatečně adaptované, mělo dobrý vztah s vrstevníky a dostatek pozitivních zážitků z prostředí školy.

Právě vrstevníci a vlastnictví nejlepšího přítele mohou přispět k pozitivnímu přizpůsobení dítěte narození sourozence. Hru nejen s vrstevníky lze považovat za způsob, jakým si děti mohou pomáhat samy ve zvládnání stresových situací. Jedná se o možnost, jak vypustit nepříjemné pocity vůči sourozenci (Kramer & Gottman, 1982). Kontakt s dětmi, které již zažily narození sourozence, nabízí prvorozenému pocit vzájemné podpory (Howe & Rechia, 2008).

2.3 Role rodičů

Narození druhého dítěte často vytváří stresory i pro rodiče, kteří se obávají chování prvorozeného v reakci na narození sourozence. Také se obávají, jestli zvládnou pečovat a vychovávat dvě malé děti současně (Kuo, Volling, & Gonzalez, 2017).

Příchod nového sourozence a období kolem tohoto přechodu tedy může být stresující nejen pro děti, ale i pro rodiče. Mění se nejen chování dítěte k rodičům, ale zároveň i chování rodičů zejména matek ke staršímu dítěti (Dunn & Kendrick, 1982). Druhé těhotenství a narození sourozence vytváří ve vztahu mezi matkou a jejím prvorozeným dítětem stresory, jimiž jsou například tělesná nepohoda matky, strach o zdraví novorozeného. To může vést k nestabilitě jejich vztahu (Touris, Kromelow, & Harding, 1995).

Problémové chování na straně dítěte se může přidat k potencionální frustraci a stresu, jež zažívá matka starající se o novorozené dítě. To může vést k vyžadování větší kázně a represivnější výchově (Volling, 2005). Baydarová a Greeková (1997) předpokládají, že narození dalšího dítěte má krátkodobé negativní účinky na emoční zdroje matky ke

staršímu dítěti, což nejen vede k represivnímu chování, k vzrůstu zákazů a příkazů, ale také k poklesnutí vřelého, citlivého chování matky a pozitivních interakcí mezi ní a jejím starším dítětem.

Naopak směrem k otci se narozením sourozence vztah upevňuje. Stewart et al. (1987) potvrzují více kontaktu mezi prvorozeným a otcem po narození sourozence a Kojima et al. (2005) dokazují, že výraznější zapojení otce do péče o děti a více aktivit mezi ním a prvorozeným je významným prediktorem pozitivního přizpůsobení prvorozeného. Snižuje se tím tak počet konfliktních interakcí mezi matkou a starším dítětem.

Obecně lze říct, že sociální opora je důležitým prvkem při snižování stresu z narození sourozence. Konkrétně podpora matek a otců usnadňuje adaptaci na tento rodinný přechod (Gottlieb & Mendelson, 1990). Je tedy víceméně povinností rodičů pomoci dítěti tuto situaci zvládnout. Mají ovšem nelehký úkol, protože musí najít způsob, jak ujistit jejich starší dítě o tom, že je pro ně jedinečné, milované a že narozením sourozence se jeho pozice prvního, jedinečného dítěte nemění (Faber & Mazlish, 2009).

Adler (1994) upozorňuje, že není lehké prvorozeného připravit, a proto se často stává, že připravený není. Barrosová (2001) Adlerovo tvrzení posouvá k myšlence, že se dají nějaké změny u dítěte pozorovat, ať je sebelíp připraveno. Existuje mnoho rad a doporučení, jak by měli rodiče své starší dítě připravovat na příchod sourozence a jak by si měli počínat bezprostředně po porodu či v následujícím období. Vančurová (1987) doporučuje začít preventivně. Pomalu a postupně připravovat dítě na přijetí nového člena rodiny a na změny, které tato událost přináší.

Rodiče by měli začít už povídáním o těhotenství, protože změnami matky v těhotenství může být dítě znepokojeno. S dítětem by se mělo mluvit například o tom, proč mamince bývá nevolno, o tom, proč nemůže maminka něco dělat a co přesně nemůže dělat. Dítě by mělo také získat dle jeho věku informace, jak přichází děti na svět. Je také vhodné dítě připravovat na samotný porod, na několikadenní nepřítomnost a pobyt matky v nemocnici a na to, že o něj bude pečovat někdo jiný (Dumonteil-Kremer, 2015). Doporučováno je využití knih o rodinách s dětmi, přímý kontakt s jinými rodinami (Howe & Recchia, 2008) či využití vlastních fotografií dítěte a povídání mu o jeho narození, což se dá spojit s vysvětlováním, jaké miminko bude, co bude dělat, jak se bude chovat a jak on sám může pomáhat (Daloz, 2002).

V těhotenství se doporučuje zapojit dítě do samotných příprav na narození miminka. Brát ho na nákupy vybavičky, oblečení, dárků pro sourozence, nechat ho vybírat jména (Čapek & Čapková, 2010), čímž lze u dítěte rozvinout ochranný postoj, který staršímu přidá na vážnosti a sebehodnotě (Vančurová, 1987).

Když už je matka v nemocnici, nemělo by dítě zůstat osamělé. Důležitá je zde role otce, který by měl s dítětem dělat legraci, hrát si s ním, povídat před spaním o mamince a miminku a podobně (Vančurová, 1987). Legg et al. (1974) doporučují, aby byla matka s dítětem během pobytu v porodnici v kontaktu přes telefon a aby návštěva v nemocnici proběhla co nejdříve.

Doporučení se týkají i příchodu matky z porodnice domů nebo samotné první návštěvy. Matka by neměla nést novorozence v náručí a jako první by mělo přijít vřelé přivítání se starším dítětem. Poté mohou společně obdivovat miminko (Vančurová, 1987).

Helus (2015) radí, aby rodiče využili přirozeného zájmu dítěte o novorozence a umožnili mu pomáhat matce v péči o něj, krmit jej, přebalovat. Ukáže tím, že je starší a šikovnější, což snižuje riziko negativních reakcí oproti zákazům, zahánění, napomínání a křiku matky. Novák (2007) tuto strategii potvrzuje, protože děti obvykle rády pomáhají, a proto je vhodné je vtáhnout i do drobných úkolů spojených s péčí o sourozence. S tím je ovšem spojena potřeba častého chválení, podtrhování jeho výhod a větších možností, vyzdvihování jeho samostatnosti a mnoho kladných reakcí ve formě ocenění a povzbuzení. Na Novákovu zmínku o výhodách prvorozeného navazuje Leman (2016), který považuje za dobrou strategii mluvit s dítětem o tom, co může oproti miminku dělat. Při každé možné příležitosti je vhodné dítěti vyjmenovat věci, které dělat může a které mladší sourozenec nemůže. Tím prvorozený lépe zvládne své sesazení z trůnu, protože bude vědět, že je starší, větší, silnější a schopnější.

Košťáková (2014) i Prekopová (2015) upozorňují, že je zapotřebí, aby dítě mělo stále pocit dostatečné lásky od rodičů, protože jistá a uspokojivá vazba s rodiči přispívá k snazšímu přijetí sourozence. Rodiče by měli dítě zahrnout náklonností fyzickou i emoční.

Jestliže se u dítěte objeví nějaké negativní emoce, tak by je rodiče měli připustit a nepopírat je. Měli by pomoci dítěti prezentovat své nepřátelství vůči sourozenci jiným způsobem (Faber & Mazlish, 2009). Dumonteil-Kremerová (2015) klade ve své knize rodičům na srdce, aby si představili sebe na místě prvorozeného a vcítili se do něj.

Přemýšleli, co pro něj znamená jeho změna postavení, a porozuměli případným změnám v jeho chování. Dítě v tomto náročném období potřebuje mnohem více podpory a pochopení i v běžných denních situacích.

Dítěti se nesmí dát najevo, že ustupuje do pozadí, a proto Kořátková (2014) doporučuje, aby v případě snížení pozornosti ze strany matky se dítěti věnoval otec nebo jiný člen rodiny. Větší zapojení otce se doporučuje, protože se dá předpokládat, že se jedná o ochranný faktor během období přechodu k sourozenectví. Vančurová (1987) či Faberová a Mazlishová (2009) varují před návštěvami příbuzných, které chodí obdivovat novorozence a starší dítě mnohdy stojí stranou. Doporučují, aby si rodiče s příbuznými o tomto promluvili a ušetřili tak prvorozenému nepříjemné, bolestné chvíle.

Rodiče by si měli také najít čas, který tráví jen se starším dítětem. Je třeba mu nabídnout čas, kdy bude pozornost věnována jenom jemu a kdy bude mít rodiče jenom pro sebe (Čapek & Čapkova, 2010). Vhodné je také, aby měl starší sourozenec své soukromí v bytě, aby měl svůj osobní prostor, kde se může ukrýt (Novák, 2007).

2.4 Starší sourozenec a dvojčata

Paradoxně informací o problematice staršího sourozence a dvojčat není tolik jako o sourozenci jednoho dítěte. Výzkumy na toto téma jsou těžce dohledatelné a většina poznatků a rad pochází z knih určených přímo rodičům dvojčat. Příchod sourozence obecně znamená stresující přechod a mnohdy tu největší výzvu, které musí jedinec v dětství odolávat. Ještě větší výzvou je přivyknout si na sourozence pro dítě, kterému se narodí rovnou dva sourozenci zároveň. Nový sourozenec ubírá staršímu dítěti pozornosti rodičů a dvojčata ubírají samozřejmě ještě více. Když se narodí jedno dítě, otec zpravidla kompenzuje staršímu sourozenci za matku nedostatek času a pozornosti. Ale s dvojčaty je třeba otcovy pomoci s novorozenci, takže se starší dítě může cítit opuštěně. Je tedy třeba věnovat staršímu sourozenci dvojčat zvýšený zájem a péči.

Rodiče často ve snaze o kvalitní interakci s dvojčaty zapomínají na starší dítě, které může trpět. Ačkoliv se rodiče mnohdy snaží, tráví se starším nevyhnutelně méně času než před narozením dvojčat. Ten se pak může cítit izolovaně a zanedbávaně, protože už není středem pozornosti. Lze u něj pozorovat významné změny v chování s cílem získat svou pozici i pozornost rodičů zpět (Hay, McIndoe, & O'Brien in Bryan, 2002). Nejen že starší

dítě ztratí pozornost rodičů, ale také dalších členů rodiny, rodinných přátel či kolemjdoucích na ulici, kteří ho často ignorují, a proto se cítí odstrčeně. Děti proto reagují výrazně negativně a často se vrací na nižší vývojový stupeň (Piontelli, 2002).

Ačkoliv je dítě starší, neznamená to, že automaticky přijme roli toho rozumnějšího ochránce. Často se svým chováním bude snažit přiblížit dvojčatům. Svým jednáním bude předstírat, že patří mezi ně, že se tedy nejedná o dvojčata, ale trojčata. I když se dítě dobře přizpůsobí, lze očekávat v průběhu projevy žárlivosti, protože mu v určitých chvílích může dojít trpělivost (Scalise, 2009).

Mezi starším sourozencem a dvojčaty mohou v průběhu prvních pár let nastat různé potíže. Starší sourozenec se musí v porovnání s narozením jednoho dítěte dvěma více přizpůsobovat. Může mít smíšené pocity, protože cítí, že by měl mít své sourozence rád, ale zároveň je naštvaný. To se mísí s pocity rodičů, kteří se také musí adaptovat na roli rodiče dvojčat. Často jsou frustrovaní, ve stresu, a proto se objevují ambivalentní pocity vůči staršímu sourozenci (Bowman & Ryan, 2005). Není proto divu, že mít dva nové sourozence může být traumatickým zážitkem, na druhou stranu s určitým úsilím a přípravou ze strany rodičů to může být začátkem nádherného vztahu (Scalise, 2009).

U staršího sourozence dvojčat příprava na příchod dvojčat do rodiny nutností. Dítě by mělo být připravováno na velkou změnu. Vzhledem k tomu, že narození dvojčat představuje opravdu velkou změnu, mělo by mu být popsáno, co si představit pod slovem velká. Je třeba mu vysvětlit, že jich bude v rodině víc, bude více práce, více časových nároků, ale také více radosti a zábavy. Novák doporučuje mluvit na úrovni realistického optimismu (Novák, 2007).

Bucklinová (2008) doporučuje začít už v těhotenství a ukázat dítěti ultrazvukový obrázek dvojčat. Vysvětlit mu, že domů z porodnice přijdou s matkou dvě děti. Rodiče mohou také na základě rady Bowmanové a Ryanové (2005) využít příběhů o příchodu dvojčat do rodiny či se řídit návrhem Scaliseové (2009) o využití panenek k vytvoření představ dítěte o dvojčatech. K tomu se dá také využít návštěvy jiných rodin s dvojčaty.

Doporučuje se také vytvořit si nový denní režim se starším dítětem, který by se přibližoval životu po příchodu dvojčat. Narušení denní rutiny chaosem po narození dvojčat může být pro dítě znepokojující, a proto je vhodné zavést změny ještě předtím, než dvojčata se dvojčata narodí. Tím je myšleno třeba stěhování dítěte do jiného pokoje či

nástup do mateřské školky. Zásadním bodem přípravy staršího sourozence je vyhnout se náhlým a rychlým změnám (Scalise, 2009).

Výhodné je využít členů širší rodiny či přátel a domluvit se s nimi, jakou roli budou hrát v péči o staršího sourozence po narození dvojčat či při pobytu matky v nemocnici. Požádat je, aby věnovali staršímu speciální pozornost a aby při návštěvě koupili dárek místo dvojčatům staršímu dítěti (Bucklin, 2008). O dárcích píše také Bowmanová a Ryanová (2005), které doporučují, aby starší dítě vybralo svým novým sourozencům dárek do porodnice a naopak, aby i starší dítě dostalo od dvojčat dárek na přivítanou.

Další doporučení dává Rulíková (2002) ve své knize o dvojčatech. Podle ní je zapotřebí staršího sourozence na narození dalšího dítěte připravit, obzvláště jedná-li se o dvojčata. Užitečné je sourozence zapojovat do přípravy na život s dvojčaty. Zapojit ho do samotné péče o dvojčata, aby si nepřipadal ostrčený, ale užitečný, což pro matku v mnoha případech opravdu je. Bucklinová (2008) ovšem zdůrazňuje, že by se mělo dítě nechat navyknout na dvojčata a ne ho hned zapojit do činností s nimi souvisejícími. Jestliže však dítě vykazuje přirozený zájem o dvojčata, tak toho mohou rodiče využít a dovolit mu se do péče zapojit.

Zahraniční autorky Flaisová (2009), Lukeová a Eberleinová (2009) či Scaliesová (2009) zdůrazňují, že by si rodiče měli udělat na starší dítě čas. Čas, který tráví výlučně spolu a během něhož se věnují takovým aktivitám, kterých si užívali před narozením dvojčat. Jednat by se mělo alespoň o chvíli času každý den. Stačí, když si budou společně číst, hrát či povídat. Scaliesová (2009) navrhuje stanovit si přesný den či opakovanou činnost, aby dítě mělo jistotu, že bude mít nějaký čas rodiče jenom pro sebe. Měl by to být čas trávený bez dvojčat a který není spojen s určitým cílem. Kromě času tráveného výlučně s rodiči je však zapotřebí, aby dítě mělo svůj vlastní chráněný prostor, kde bude chráněn on i jeho hračky od dvojčat.

Je však nutné napsat, že starší sourozenec hraje významnou roli ve vývoji dvojčat. Starší sourozenec pro ně bývá inspirací. Napodobují ho, poslouchají ho a učí se od něj. Starší sourozenci mají zvláštní moc nad dvojčaty a umí je zaujmout. Proto je žádoucí podporovat jejich pozitivní vztah a vyzdvihovat, jaké má starší dítě štěstí, že má dva kamarády, a naopak jaké štěstí mají dvojčata, že mají staršího bratra nebo sestru (Bucklin, 2008).

Starší dítě přináší výhody i do rodiny. Výzkumy zabývající se rodičovským stresem u rodičů malých dvojčat odhalily, že matky se starším dítětem nebo více dětmi byly méně ve stresu a cítily se více kompetentní během těhotenství, porodu i po něm. Vzhledem k již předchozím zkušenostem nepocítovaly takové obavy jako matky prvorodičky (Hay & Preedy, 2006).

3. Život s dvojčaty

Jak už bylo napsáno v předchozí kapitole, narození dítěte bývá považováno za velkou životní událost, která je příjemná, ale zároveň i náročná. To platí dvojnásobně, narodí-li se dvojčata. Život s novorozеныmi dvojčaty se v mnohém velice odlišuje od života s jedním novorozencem, protože klade na členy rodiny dvojnásobné nároky. Narození dvojčat vyžaduje dvojnásobek energie, úsilí, trpělivosti, ale i času a financí. Vzhledem k náročnosti si situace vyžaduje zapojení širší rodiny a zejména fungující vztah partnerů založený na podpoře a spolupráci. Život s dvojčaty ovšem není jenom samá starost. I když to znamená náročnou práci v těhotenství i po, přináší zároveň dvojnásobek štěstí, radosti, lásky, polibků a smíchu.

Termín „hard hapiness“, volně přeloženo jako obtížné štěstí, použili Neifertová a Thorpe (1990), aby co nejpřesněji přiblížili život s dvojčaty. Období do jednoho roku dvojčat hodnotí zpětně mnoho rodičů jako nejnáročnější období v jejich životě. Dvojčata poskytují rodičům unikátní zkušenost plnou výzev začínající už během těhotenství a vrcholící po porodu v kontaktu s realitou.

3.1 Adaptační na život s dvojčaty

Narozením dvojčat se mění život rodiny. Rodina se musí vyrovnávat s důsledky psychosociálními, vývojovými, vzdělávacími i ekonomickými, a proto zvykat si na život s dvojčaty začínají členové rodiny již během těhotenství. Reakce na oznámení vícečetného těhotenství v sobě mísí pocity hrdosti a radosti, ale zároveň šok, strach a úzkost (Leonard & Denton, 2006). Ve výzkumu Nysové, Colpinové, De Munterové a Vandemeulebroeckové (1998) ženy prožívaly po diagnóze dvojčetného těhotenství z 54 % pozitivní pocity a z 39 % pocity negativní. Bowmanová a Ryanová (2005) dokládají, že pocity ženy se během těhotenství pohybují od jednoho extrému k druhému, což u těhotenství s dvojčaty může být ještě dramatičtější. Být šokovaný, zažívat pocity nedostatečnosti a zároveň pocity ohromující radosti je přirozenou odezvou a zdravou reakcí na takto velkou zprávu.

Ve světě dvojčat se používá termín „twinshock“ popisovaný jako stav zmatení a otupění těla, který doprovází oznámení zprávy, že budou mít rodiče dvojčata. Poprvé pár zasáhne při oznámení dvojčetného těhotenství a podruhé nejsilněji po samotném narození

dvojčat, když se aktivně starají o dva novorozence. Je to normální součást rodičovství s dvojčaty (Bucklin, 2008).

Negativní emoce rodičů vyplývají ze strachu o nenarozené děti a z případných komplikací v průběhu těhotenství či porodu. Obavy se týkají také finančního zvládnutí situace, zvládnání péče o dvě či více dětí současně, reakcí rodiny či okolí nebo vlastního zdraví matky (Spillman, 1987). Lze rozlišit pochybnosti mladších a starších matek. Finančních potíží a praktické stránky života s dvojčaty se obávají zejména mladší matky. Ty starší směřují své obavy na zdraví dvojčat i to své (Spillman, 1999). Matkám je doporučováno, aby překonaly své rozpaky a mluvily s někým, klidně i lékařem, o svých pocitech a strachu. Ženy to ovšem nedělají, aby nevypadaly úzkostně a problémově (Bucklin, 2008).

Rodiče potřebují často delší dobu, než se s novou životní událostí vyrovnají. Therouxová (1989) považuje časnou diagnózu za aspekt, který by mohl rodičům pomoci v přivyknutí na ni a k vytvoření vztahu k dětem. Rodiče poté mohou během těhotenství plánovat organizaci života po porodu a zjišťovat si potřebné informace.

Informovat se o tom, co rodiče v budoucnu zažijí, je pravděpodobně nejlepší věc, kterou mohou rodiče udělat pro sebe a pro své děti. Získávají tak povědomí o nadcházejících výzvách a budují si důvěru ve své rodičovské dovednosti (Scalise, 2009). Dostatek informací o správném nákupu vybavy, o péči o dvojčata, o výzvách a situacích, které mohou v životě nastat, je podstatný při adaptaci rodičů. Poradenství by měli rodiče získat již během těhotenství a pobytu v nemocnici od lékařů, zdravotních sester či porodních asistentek (Bryan, 2002).

Mnohdy se ovšem k rodičům rady dostávají prostřednictvím svépomocných, podpůrných skupin rodičů dvojčat (Bryan, 2002). Radami, ale i setkáváním s dalšími rodiči dvojčat rodiče zjišťují, že se i jiné rodiny nacházely v podobné situaci. To jim dodává odvalu a emocionální podporu. Nejen že si spolu navzájem mohou vyměňovat zkušenosti, ale případně i vybavení (Theroux, 1989). Setkání s ostatními rodiči dvojčat zároveň umožňuje partnerům vidět, jak probíhá jejich interakce s dvojčaty a jak to prakticky chodí v takové rodině (Bowman & Ryan, 2005). Samotní rodiče ve výzkumu Ševčíkové (2016) hodnotily, že jim setkávání s přáteli, kteří mají také dvojčata, přináší značné výhody, protože si děti společně hrají, oni vzájemně sdílejí zkušenosti a rady, mají společná témata k hovoru a řeší stejné problémy.

K adaptaci na život s dvojčaty přispívá vytváření vazby již v těhotenství. Toho rodiče docílí společným vymýšlením jmen či díváním se na dvojčata prostřednictvím ultrazvukových obrázků. Mohou na dvojčata v břiše mluvit, zpívat jim, číst jim a dotýkat se jich (Bucklin, 2008).

Vícečetné těhotenství a porod je rizikovější, co se týče možných komplikací. Dvojčata se často rodí předčasně s nízkou porodní váhou. V důsledku toho či dalších zdravotních potíží zůstávají dlouho v péči lékařů na neonatologickém oddělení. Stává se, že domů neodchází současně (Rulíková, 2002). I toto ztěžuje rodičům adaptaci na život s dvojčaty a vytváření kvalitního vztahu k nim.

Další náročná situace nastává po příchodu matky z porodnice domů. Matka zažívá šok z reality, která dosud existovala jen v jejích představách. Pociťuje nejistotu a úzkost, protože se nyní musí starat o dvojčata sama, zatímco v nemocnici měla pomoc zdravotníků a jistotu záchrany v případě komplikací (Spillman, 1999).

Spolu s příchodem domů přichází další směsice pocitů stejně jako na počátku těhotenství. Rodiče prožívají radost, pýchu, úlevu, avšak i vztek, pobouření, úzkost, nedostatek sebedůvěry (Neifert & Thorpe, 1990). Goshen-Gottsteinová (1980) doporučuje, aby rodiče své protichůdné pocity vzájemně sdíleli a mluvili o nich pokud možno s neutrálním jedincem.

Ambivalentní pocity často vyplývají z vyčerpání a nedostatku spánku, který je v počátcích běžný. To potvrzují i výsledky výzkumu Ševčíkové (2016), ve kterém téměř většina rodičů potvrdovala únavu, vyčerpání fyzické i psychické či nedostatek odpočinku. Neifertová a Thorpe (1990) i Nysová et. al (1998) radí, aby v prvních dnech po příchodu z porodnice domů měla matka k dispozici některého člena rodiny, který by jí pomohl v péči o dvojčata, starší sourozence a domácnost. Právě tato pomoc a podpora pomáhá matce zvládnout stres po narození dvojčat. Není-li matce pomoc rodiny k dispozici, zvyšuje se riziko prohloubení negativních pocitů, které se mohou vystupňovat až do poporodní deprese.

Narození dvojčat tedy zasahuje všechny členy rodiny, tedy i otce či staršího sourozence. Rodina jako celek se vyrovnává s fyzickými, psychickými, ekonomickými i sociálními nároky, které narození dvojčat přináší (Rulíková, 2002).

3.2 Péče o dvojčata

Pečování současně o dvě děti ve stejné vývojové fázi, se stejnými potřebami je mnohem náročnější než pečování o jedno dítě. Veřejnost si mnohdy nedokáže představit, jak náročné může být pečování o dvojčata. Přitom krmení dvojčat stejně jako uspávání, koupání, přebalování vyžaduje více energie a času. Obléct dvě děti zároveň, připravit je do kočárku, pohybovat se na veřejnosti s dvojkočárem značně komplikuje běžné, rutinní procházky. Navíc poté, jak začnou děti lézt a poznávat svět, vyžaduje péče o ně dvojnásobek pozornosti. Ainslie (1997) dokládá, že uspokojování potřeb dvou dětí současně je fyzickou i psychickou zátěží zvyšující stres matek. Ty se pak cítí vyčerpané a zahlcené, což se dále odráží v rodinné atmosféře.

Jak již bylo zmíněno, dvojčata se rodí často předčasně s nízkou porodní váhou a to s sebou může nést zdravotní komplikace. Péče o dvojčata je proto náročná už od narození, protože v důsledku toho vyžadují zvýšenou lékařskou péči (Bryan, 2002).

Leonardová a Dentonová (2006) pokládají za nutnost, aby se v případě dvojčat zapojil do péče i otec. Jedná se zároveň o psychickou podporu matky, díky níž v počátcích lépe zvládne péči o dvojčata. Přestože se jedná pro otce o poměrně náročnou zkoušku, jelikož musí propojit rodinu a zaměstnání, tak by se otec měl začít starat o děti a rozpoznávat jejich potřeby co nejdříve. Stejný náhled má i Spillmanová (1999) považující roli otce v péči o dvojčata za zásadní. Radí, aby byli muži zapojeni do péče už během těhotenství. Díky tomu, že se zapojují, lépe vycházejí se svými partnerkami, starší děti se snáze přizpůsobují příchodu dvojčat a celkově rodina funguje lépe. Není-li naopak otec zapojen, může hledat uspokojení jinde, mimo domov, například v práci či v jiném vztahu. Triasová (2006) podporuje názor Spillmanové (1999), tak i Leonardové a Dentonové (2006), protože shledává zapojení muže do péče o děti jako možnost, jak udržovat individuální režim dvojčat.

Výzkum Goshen-Gottsteinové (in Lytton 1980) dokazuje, že péče o dvojčata vyžaduje více času. Matky dvojčat strávily 35-39 % svého času péčí o dvojčata, zatímco matky jednoho dítěte pouze 22-29 %. Za nejnáročnější samotné matky považovaly uspokojování fyzických potřeb dětí. Časová náročnost péče způsobovala také, že matky dvojčat měly ve spojení s péčí o domácnost méně času na hru či jiné aktivity s dětmi. Podobný výzkum jako Goshen-Gottsteinová (in Lytton 1980) provedli i Neifertová a Thorpe (1990), kteří prezentovali svůj výzkum matek dvojčat se zajímavými výsledky.

Jejich respondentky hodnotily jako nejobtížnější krmení dvojčat a nastavování, případně sjednocování jejich režimu. Potíže ovšem nečinilo přebalování, hra s dětmi či udržování disciplíny. Téměř polovina žen označila za nejvíce obtížné zvládnání domácích prací.

Ačkoliv ve výzkumu Neifertové a Thorpeho (1990) považovaly ženy krmení dvojčat za nejobtížnější, tak ke kojení se podle Leonardové a Dentonové (2006) matky vyjadřují různě. Pro některé z nich se kojení stává obtížnou, stresující, časově náročnou denní událostí. Oproti tomu některé matky kojení popisují jako pohodlné, časově úsporné, probíhající bez větších potíží. Avšak k dosažení pozitivních pocitů z kojení a úspěchu je zapotřebí podpora, povzbuzení a pomoc partnera či laktační poradkyně.

Rozlišovat lze dva typy mateřského přístupu v péči o dvojčata. Matky prvního typu dbají na maximální individualizaci kontaktu s každým dítětem a nastavení jejich individuálního programu. Druhý typ žen považuje dvojčata za celek, a proto je například krmí i budí současně (Campbell, van Teijlingen, & Yip, 2004). Právě stejný režim je Flaisovou (2009) doporučován za účelem zvládnutí péče o dvojčata. Považuje to za nejlepší způsob, jak zvládnout první rok s nimi.

Pečování o dvojčata klade větší nároky na pozornost a uspořádání. V důsledku toho je matka nucena minimalizovat činnosti, které jsou pro život s jedním dítětem běžné. Pro zachování bezpečnosti si musí odpustit nebo alespoň omezit například plavání v bazénu, různé výlety, interakce s ostatními dětmi v hernách nebo dětských hřištích či učení některým sociálním dovednostem. Omezování v získávání zkušeností ovlivňuje emocionální a kognitivní vývoj dětí, a proto je potřeba zapojit okolí, aby o tuto stimulaci děti nepřicházely (Leonard & Denton, 2006).

Rodiče se ovšem zdráhají říct si o pomoc. Nejen že si chtějí zachovat určité rodinné soukromí, ale také mohou trpět pocitem selhání, nekompetentnosti či ohrožení rodičovského statusu. Nechtějí připustit, že situaci nezvládnou sami. Rodičům se proto doporučuje, aby spolu plánovali, mluvili o rozdělení úkolů v péči o děti, o domácnost a určili si zdroje možné podpory (Leonard & Denton, 2006).

Zapojení rodiny a přátel v péči o dvojčata je podle Therouxové (1989) nezbytné. Dává rodičům možnosti si odpočinout, načerpat energii nebo si udělat čas na sebe. S tím souhlasí Piontellová (2002) zastávající názor, že jen malé procento matek se zvládne postarat o dvojčata bez jakékoliv pomoci. Pomoc rodiny je nesmírným přínosem. Zapojují

se zejména rodiče a sourozenci, konkrétně starší sestry. Bucklinová (2008) proto radí matkám dvojčat, aby přijaly jakoukoliv pomoc, které se jim může dostat. Nechtějí-li, aby se někdo staral o jejich děti, mohou pomoc využít v úklidu domácnosti, vaření a podobně. A právě rodiče ve výzkumu Ševčíkové (2016) vyjadřovali touhu po pomoci ve formě hlídání dětí, aby si mohli udělat čas na sebe navzájem. Uvědomují si ovšem náročnost péče o dvě děti, a proto nechtějí rodinu zatěžovat.

Kromě náročnosti péče o dvojčata se páry ve výzkumu Ševčíkové (2016) také zmiňovaly o finančním dopadu pečování o dvě děti se stejnými potřebami. U více jak poloviny párů se jednalo o výrazný zásah do finanční situace rodiny, což lze považovat za pochopitelné, protože rodiče musí při narození dvojčat zakoupit vše dvakrát, tudíž počítají se dvojnásobnými náklady. Ačkoliv se rodiče snažili finanční potíže řešit formou brigád či prostřednictvím pomoci rodiny, tak nebyli spokojeni s finanční pomocí státu rodinám s dvojčaty.

Ačkoliv rodiny s dvojčaty mají nárok na porodné, splňují-li zákonem stanové podmínky, je nutné, aby se dvojčata narodila do rodiny jak první. A právě situace u rodin s již starším dítětem je komplikovanější, protože rodina s narozením dvojčat získává porodné už jen na první dvojče (Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, 1995). Významný krok k pomoci rodinám s dvojčaty však nastal v roce 2017, kdy byla schválena novela zákona o státní sociální podpoře. Ačkoliv matka pečuje o dvě stejně staré děti zároveň, má nárok pouze na jeden rodičovský příspěvek. Od 1. ledna 2018 však rodiny mohou čerpat místo stávajících 220 tisíc korun 330 tisíc korun (Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, 1995).

Aby si rodiny ulehčily v péči o dvojčata, mohou se obrátit na kluby pro dvojčata a vícerčata, kde si mohou vypůjčit vybavení či v případě nouze získat finance prostřednictvím finanční či materiální sbírky. První takový Klub dvojčat a vícerčat byl založen Klárou Rulíkovou Vítkovou v Praze roku 1995 a poté následovala další města v rozšiřování služeb pro rodiny s dvojčaty (Rulíková, 2002). Jako druhý v ČR a první na Moravě vznikl v roce 1995 Klub dvojčat a vícerčat v Olomouci. Ten jako Centrum pro rodiny s dvojčaty a vícerčaty funguje aktivně dodnes a nabízí rodinám široké spektrum služeb. Snaží se také o rozšíření povědomí o problematice rodin s dvojčaty každoročním pořádáním konference či vyhlášením národního týdne pro rodiny s dvojčaty a vícerčaty (Centrum pro rodiny s dvojčaty a vícerčaty, 2017).

3.3 Interakce mezi rodiči a dvojčaty

Stejně jako se péče o dvojčata liší od péče o jedno dítě, tak se liší i vztah mezi matkou a dětmi. Ten probíhá v trojúhelníku, kdy základní dyádu tvoří samotná dvojčata (Sandbank, 1999). Toto uspořádání má vliv na připoutání dvojčat k matce a naopak. Na základě Bowlbyho principu monotropie se lze domnívat, že si může matka vytvořit v jednu chvíli kvalitní vazbu pouze s jedním dítětem, čehož se obávají i samotní rodiče (Bryan, 2003). To ovšem odmítají Neifertová a Thorpe (1990), kteří vytvoření vazby považují za možné, i když to vyžaduje více emocionálních investic.

Leonardová s Dantonovou (2006) souhlasí s Neifertovou a Thorpem (1990), že vytvoření vazby je možné, přestože je složitější, protože probíhá ve dvou fázích. Nejprve si matka utváří vztah k dvojčatům jako jednotce a poté až ke každému dítěti odděleně. Aby mohla být vazba vytvořena, mělo by docházet po narození k minimální separaci matky od dvojčat i vzájemnému oddělování dvojčat.

K dalším faktorům ovlivňujícím vytvoření kvalitní vazby patří pohyby plodů v těhotenství, věk matky, duševní pohoda matky či kvalita partnerského vztahu (Damato, 2004). Správným krokem k vytvoření vazby je i identifikace rozdílů mezi dvojčaty v chování, vzhledu či osobnostních charakteristikách. Významnou roli hraje také dostatek času, protože i vytvoření vazby k jednomu dítěti trvá měsíce (Gromada, 1981).

Pomoci k vytvoření zdravé vazby mohou i zdravotníci tím, že právě rodičům pomohou rozpoznat rozdíly a podobnosti mezi dvojčaty. Pomoci mohou také podporováním bondingu a kontaktu skin-to-skin po porodu. Zmíněn byl také čas, a proto by zdravotní sestry měly dát rodičům k dispozici co nejvíce času, který mohou trávit spolu s dětmi o samotě (Leonard & Denton, 2006). Ovšem komplikace při porodu či předčasný porod mohou vytvoření vazby ztížit. Rodiče zažívají pocity viny, selhání, což se negativně odráží v procesu navazování vztahu k oběma dětem (Theroux, 1989).

Na základě principu monotropie lze tvrdit, že může docházet k upřednostňování jednoho dítěte (Gromada, 1981). K preferování jednoho dvojčete může docházet, zůstává-li jedno z dvojčat ze zdravotních důvodů déle v nemocnici, zatímco druhé si rodiče odnáší domů. K tomu mají rodiče tendenci se více vztahovat, i když ochranné postoje a pozornost věnují tomu slabšímu (Bryan, 2003). Ainslie (1997) zastává opačný názor, protože podle ní si matka vytváří silnější vazbu právě k tomu dítěti, které zůstává v nemocnici déle.

I v pozdějším věku v souvislosti s charakteristikami dvojčat lze pozorovat nevědomé upřednostňování jednoho z dvojčat. Oblíbenějším je obvykle to dvojče, které disponuje rozvinutějšími verbálními schopnostmi, je poslušnější, nemá tolik kázeňských potíží a vykazuje silnější připoutání k matce (Lytton & Gallagher, 2002).

Stejně jako v péči o dvojčata i v interakci matka-dvojčata lze rozlišovat dva přístupy. V prvním matka popírá individualitu každého dítěte a chová se k nim jako k jednomu člověku. S cílem zajistit oběma stejné podmínky využívá ve výchově rovnostářský postoj. Matky řídicí se druhým přístupem naopak podporují individuální stránku dvojčat, respektují jejich odlišné potřeby a s každým z nich si vytváří vlastní, individuální vztah (Pons & Frydman, 1998).

Leonardová a Dentonová (2006) doporučují zacházet s dětmi jako s jednotlivci nikoliv jako jednotkou. I Bryanová (2002) odrazuje od rovnostářského přístupu, aby se mohla vyvinout individualita každého dítěte. Rodiče by neměli dětem dávat podobná jména, neměli by je oblékat do stejného oblečení, pořizovat stejné hračky, ani s nimi dělat všechno stejně. Rulíková (2002) však nezastává podobně radikální názor jako Bryanová (2002) či Leonardová a Dentonová (2006). Radí, aby rodiče postupovali opatrně a s citem. Aby pozorovali, co samotné děti vyžadují, a jednali v souladu s tím, nikoliv je od sebe násilím oddělovali.

Podle Lyttonova (1980) výzkumu dvojčata vykazují více attachment chování vůči otci, než je tomu u jednoho dítěte. Lze usuzovat, že to souvisí s dělením péče mezi matku a otce, tedy ve výraznějším zapojování otce do péče o děti. Otec je Triasovou (2006) nazýván druhou, náhradní matkou, čímž přetváří triadický vztah na vztah kvadratický tvořený dvěma dyádami matka-jedno dvojče, otec-druhé dvojče.

Komunikace a interakce dvojčat s rodičem vždy probíhá v jakémsi trojúhelníku. Vždy se musí dělit o otcovu či matčinu pozornost, a proto se může objevit rivalita, soupeření a konfrontační chování. S tím souvisí značnější potíže s disciplínou a kázní, jsou-li dvojčata spolu (Leonard a Denton, 2006). Dvojčata zřídkažijí samotou, a proto mají horší podmínky k rozvoji soběstačnosti a sebeuvědomění. Využívají agrese či záchvatů vzteku, aby získala matčinu pozornost (Bryan, 2002).

Fakt, že se jedná o dvojčata, může ovlivňovat i kvalitu a kvantitu verbální interakce mezi matkou a dítětem. Rodiče mohou v porovnání s jednotlivě narozenými dětmi mluvit

k dvojčatům méně. V jejich případě mají méně příležitostí a času komunikovat s každým zvlášť. Slovní interakce může být obecně v rodinách s dvojčaty snižena. Matky mohou na děti méně mluvit, používat jednodušší a stručnější věty. Vzhledem ke snížené četnosti verbálních interakcí se méně objevuje chvála, vysvětlování, návrhy, ale i příkazy či zákazy. To se ovšem odráží na rozvoji komunikačních schopností dětí, které poté podle Lyttona (1980) mluví méně či dokonce méně reagují na podněty od rodičů.

Kromě kvality a kvantity verbálních interakcí se Lytton (1980) se ve svém výzkumu zaměřil i na interakci ve smyslu citových projevů. Podle něj rodiče jednoho dítěte projevují více pozitivních a láskyplných reakcí než rodiče dvojčat. Neznamena to však, že by je méně milovali. Mohou se domnívat, že není třeba být s dvojčaty v tak intenzivní verbální a neverbální interakci, protože si vystačí sama. Jedná se ovšem o mylnou představu rodičů, kteří v důsledku toho nechtějí ani příliš zasahovat do samotné interakce mezi dvojčaty, čímž prohlubují jejich izolaci od světa dospělých a přispívají k opoždování ve vývoji.

Rodinný život s dvojčaty je poznamenán specifickou vazbou vzniklou mezi dvojčaty. Někteří rodiče se domnívají, že ji nelze porušit, a jak už bylo zmíněno, také podle ní jednají. Dvojčata mohou mít v budoucnu v důsledku toho problémy s vytvořením vlastní identity a oddělením od svého dvojčete (Leonard & Denton, 2006). Ainslie (1997) však dodává, že extrémním podporováním zvláštního spojení mezi dvojčaty si rodiče způsobují komplikace i ve vztahu k nim samotným, protože může dojít k oslabení emocionální vazby k nim. Rodiče si podle Bryanové (2002) také způsobují komplikace tím, že se snaží udržovat rovnováhu mezi dvojčaty a vyhovovat potřebám obou dvojčat. Následně mohou trpět frustrací, únavou i možným vyhořením.

3.4 Vazba mezi dvojčaty

Mezi dvojčaty existuje speciální pouto, které v určitém ohledu ovlivňuje fungování rodiny. Tato jejich vazba a další specifika mohou znesnadňovat navazování vztahu s rodiči, ale i starším sourozencem. Ten se mnohdy snaží využít různých strategií, aby s nimi navázal kontakt a aby patřil mezi ně. Lze usuzovat, že tato jejich nedostupnost mu může v pozdějším věku ztěžovat přivyknutí si na život s nimi.

Dvojčata mezi sebou mají zvláštní, jedinečný vztah, který není dítěti samostatně narozenému k dispozici. Nejen že mají k sobě neustále kamaráda a spojence, se kterým

zvládají nové situace, ale také soupeře, který je neustále podněcuje k lepším výkonům. Rozlišovat lze tři typy dvojčat podle vazby, kterou mezi sebou mají vytvořenou. První skupinou jsou extrémně individuální dvojčata, která se oblékají různě, mají každý své přátele, soutěží spolu a mnohdy i dvojčecí vztah popírají. Druhou skupinu představují zdravě závislí jedinci, kteří fungují jako dvojčata i jednotlivci. Mají společné i vlastní přátele či zájmy. A třetí typ zahrnuje úzce vázaná dvojčata, která se chovají jako jednotka a jsou tak bráni i od okolí. Mají jen ty společné přátele, oblékají a chovají se stejně a musí být pořád spolu, jinak jsou nešťastní (Hay & Preedy, 2006).

Být dvojčetem má své výzvy i potíže. Mezi potíže se řadí právě vývojové úkoly individualizace a identifikace, separace, verbální interakce s okolím či vývoj řeči. Ačkoliv se oproti jednotě zdůrazňuje individualita, tak právě individualizace je pro dvojčata těžší (Williams & Medalie, 1994).

Dvojčata spolu prakticky od početí sdílí jeden životní prostor. Fungují vedle sebe ve dne i v noci, čímž se jejich vazba prohlubuje. Sandbanková (1999) potvrzuje, že vývoj takového citového připoutání a blízkého vztahu je způsoben neustálou přítomností stejně starého sourozence. Vazba mezi nimi se dokonce vyvíjí již v prenatálním věku, kdy spolu mají velice úzký kontakt a i zde už probíhají vzájemné interakce.

Kromě sdílení životního prostoru spolu dvojčata sdílí také čas a podněty, které jsou jim k dispozici. Jeden druhému jsou si „prostředím“. Znají se navzájem tak dobře, že spolu nepotřebují nutně mluvit. Problémem ve vztahu k rodině a staršímu sourozenci je poté komunikace dvojčat k nim (Segal, 1999). Matějček (1999) potvrzuje, že dvojčata si často tvoří svůj vlastní uzavřený svět, což lze přirovnat autismu ve dvou. Vzájemně si vystačí. Hrají si spolu, baví se spolu, vytváří si vlastní řeč, mají stejné zkušenosti a společné zážitky. Ostatní lidé jim mohou být lhostejní, nebo je dokonce mohou považovat za narušitele. Toto jejich spojení však může vést k opožďování psychického vývoje zejména v oblasti řeči, samostatného myšlení i jednání.

Hranice mezi dvojčaty a ostatními členy rodiny vytváří právě jejich vlastní řeč, kterou nazývá Zazzo (in Pons & Frydman) termínem kryptofázie. Jedná se o speciální jazyk vytvořený dvojčaty k jejich vzájemnému dorozumívání. Je tvořen vlastními vymyšlenými výrazy a slovy, která jsou obměnou slov dospělých. Jedná se ovšem o nezralou a nesrozumitelnou formu řeči, která je opakovaným užíváním fixována. Ačkoliv si dvojčata navzájem rozumí, tak pro okolí je řeč nesrozumitelná, což dvojčata paradoxně

špatně snáší. Nejsou ovšem motivována od jejich řeči upustit, protože okolí smysl hovoru často chápe (Hay & Preedy, 2006).

Dvojčata si však uvědomují svoji vazbu a že jsou v přesile. Jsou na to pyšní, svůj vztah udržují a mnohdy se může zdát, že i budují „proti“ ostatním. I když jsou si v mnoha ohledech podobní, existují mezi nimi i rozdíly, které je nerozdělují, ba naopak je ještě více spojují. Jejich blízkost však souvisí s utvářením jejich identity a problémy vyskytujícími se při individualizaci (Chicaud, 2002).

Matějček (1999) doporučuje, aby byla vzájemná vázanost a vlastně i izolovanost prolomena. Je zapotřebí, aby bylo každé dítě schopno žít zvlášť a aby fungovalo ve světě bez toho druhého. Mělo vlastní zážitky a zkušenosti, kterým by se posilovalo jeho vědomí já. Dalo by se říct, že by se měla potlačovat stejnost dvojčat.

Starší sourozenec bojuje s vazbou dvojčat a zaujímá k tomu dva postoje. Buď se poohlíží po přátelích mimo rodinu, nebo se snaží vytvořit alianci s jedním z dvojčat, aby jejich pouto přetrhnul. K tomu ovšem využívá někdy i násilí, což způsobuje v rodině konflikty (Bowman & Ryan, 2005).

4. Výzkumný problém, cíl výzkumu a výzkumné otázky

Rodiny s dvojčaty stále poutají pozornost odborné i laické veřejnosti, ale výzkumů vztahujících se k této problematice není v českém prostředí oproti zahraničí mnoho. Přitom do populace rodin s dvojčaty přibývají rodiny další. Ačkoliv se nejvíce dvojčat narodilo v období let 2007-2010 a poté se počet vícečetných porodů snižoval, tak lze opět zaznamenat vzrůst dvojčetných porodů v roce 2016 oproti roku 2015. V roce 2016 se narodilo 1667 dvojčat, načež v roce 2015 pouze 1617 (Český statistický úřad, 3. října 2017). Podrobnější přehled vývoje porodnosti dvojčat a vícčetat od roku 1958-2016 je uveden v přílohách (viz Příloha č. 3).

Spolu s přibývajícemi rodinami s dvojčaty se rozšiřuje i spektrum potíží, se kterými se musejí potýkat. Jedním z nich je právě soužití staršího sourozence a dvojčat. Impuls k tomuto výzkumu vzešel z rozhovorů realizovaných v rámci bakalářské práce. Dva páry, které měly ještě starší dítě, považovaly svou rodinnou situaci a balancování mezi všemi dětmi za náročné a stresující. Rozhodla jsem se proto realizovat výzkum na toto téma a zjistit, jak prožívají podobnou situaci jiné rodiny s dvojčaty a jak to ovlivňuje jejich rodinnou atmosféru. Mnohé výzkumy se totiž zabývají přechodem k sourozenectví, narodí-li se jedno dítě nikoliv dvojčata.

Výzkumný problém diplomové práce spočívá ve zjišťování osobního pohledu matek na to, jak starší sourozenec prožívá narození dvojčat, jak na tuto situaci reaguje a jak se samotní rodiče s touto situací vyrovnávají. **Cílem výzkumu** je popsat přípravu, reakce a projevy chování staršího sourozence v souvislosti s narozením dvojčat z pohledu matek včetně vývoje jejich vzájemného vztahu a zmapovat strategie rodičů využívající ke zvládnání situace výchovy a péče o dvojčata a staršího sourozence. K dosažení stanoveného cíle byly stanoveny tyto **výzkumné otázky**:

1. Jak probíhala příprava staršího sourozence na narození dvojčat?
2. Jaké byly reakce staršího sourozence na narození dvojčat?
3. Jaké byly projevy a změny chování staršího sourozence v závislosti na narození dvojčat?
4. Jak se postupem času vyvíjel vztah staršího sourozence s dvojčaty?
5. Jaké strategie výchovy a péče o dvojčata a staršího sourozence rodiče využívají?

5. Metodologický rámec výzkumu

S ohledem na předmět a cíl výzkumu jsem si pro tuto práci zvolila kvalitativní přístup, který se používá v případě hloubkového zkoumání daného jevu. Výhodou kvalitativního přístupu je, že případ popisuje dopodrobna, zabývá se jeho vývojem a srovnává ho s dalšími případy (Hendl, 2016). Používá se zejména u takových výzkumů, kde jsou předmětem výzkumu životy lidí, jejich vzájemné vztahy či jejich chování. Podstatné jsou jejich zkušenosti se zkoumaným jevem, díky nimž získá výzkumník potřebné informace k pochopení podstaty jevu (Strauss & Corbin, 1999).

Při použití kvalitativního přístupu je ovšem nutné uvažovat o jeho výhodách a nevýhodách. Kvalitativní výzkum je neopakovatelný, a přitom jeho realizace bývá poměrně časově náročná. Kritiku získává kvůli subjektivnosti a možnému ovlivnění výsledků výzkumnou osobou. Naopak kvalitativní výzkum se detailně zabývá zkoumaným jevem v jeho přirozeném prostředí a svojí flexibilitou se dokáže přizpůsobit změnám výzkumných podmínek (Hendl, 2016).

Ze základních přístupů kvalitativního výzkumu byla pro tuto práci využita vícečetná případová studie, při níž se podrobně zkoumá jeden nebo více případů a získává se rozsáhlý soubor dat. Jev je zkoumán v jeho celistvosti a složitosti (Hendl, 2016). Robert Yin (in Miovský, 2006) doporučuje využití případové studie v takovém výzkumu, kde je zkoumaný jev aktuální, reálný a kde jsou stanoveny výzkumné otázky ve formě jak a proč.

5.1 Výzkumný soubor

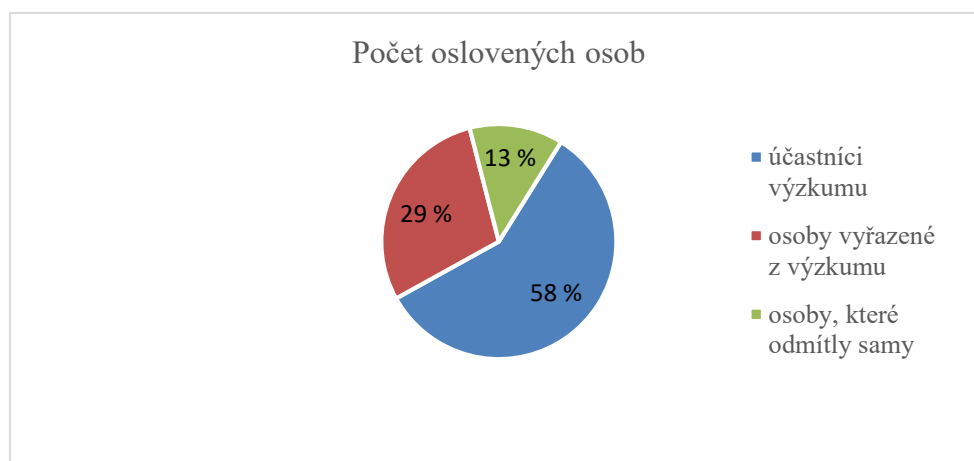
Cílovou populací výzkumu byly matky, které měly současně jedno starší dítě a dvojčata. K výzkumu jsem si vybrala matky, protože obvykle ony zůstávají na rodičovské dovolené, tudíž v raném věku tráví s dětmi během dne více času než otec. Mají proto více možností pozorovat vzájemné interakce dětí. Lze také předpokládat, že se chování dítěte změní zejména k matce jako primárně pečující osobě.

Kritériem k výběru matek byl věk dvojčat i staršího sourozence. Požadavkem bylo, aby dvojčata měla alespoň jeden rok. Toto kritérium jsem si zvolila, aby byl mezi dětmi alespoň roční věkový odstup a bylo možné pozorovat určitý vývoj vztahu mezi sourozencem a dvojčaty a aby dvojčata už byla ve věku, kdy více probíhají interakce s okolím. Pro staršího sourozence byl zvolen věk maximálně sedmi let v době rozhovoru,

tedy do zahájení povinné školní docházky. Batolecí či předškolní věk staršího dítěte v době narození dvojčat jsem si zvolila proto, že v tomto věku podle poznatků z teorie vrcholí úzkost z narození sourozence. Věk staršího dítěte v době rozhovoru nebyl zvolen vyšší, protože jsem chtěla, aby byly ženy schopné své dojmy dostatečně reflektovat a nebylo na celou situaci nahlíženo pouze retrospektivně.

Při výběru respondentů jsem použila metodu samovýběru, pomocí níž byly získány všechny účastnice výzkumu. Metoda samovýběru spočívá v nabízení možnosti zapojit se do výzkumu a aktivním projevením zájmu ze strany potenciačních účastníků (Miovský, 2006). Informace o probíhajícím výzkumu byla zveřejněna na webových a facebookových stránkách Centra pro rodiny s dvojčaty a vícerčaty v Olomouci. Prostřednictvím Centra byla výzva inzerována na facebookové skupině Dvojčata. Ačkoliv se považuje za nevýhodu samovýběru nízká motivovanost respondentů aktivně oslovit výzkumnou osobu (Miovský, 2006), tak matky dvojčat měly o výzkum na toto téma velký zájem a aktivně se hlásily o účast ve výzkumu. Celkově projevilo zájem 31 matek. Zařazeno do výzkumu bylo 18 matek dvojčat a jejich staršího sourozence. Bohužel devět matek muselo být z výzkumu vyřazeno, protože nesplňovaly věková kritéria dětí nebo měly více starších dětí, což by mohlo znamenat odlišné reakce staršího sourozence. Čtyři ženy si nakonec účast ve výzkumu rozmyslely.

Graf 1: Počet oslovených osob

Výzkumný soubor tvořilo celkem osmnáct matek staršího dítěte a dvojčat. Všechny splňovaly výše stanovená kritéria. Průměrný věk žen byl 35 let, přičemž nejmladší účastnice výzkumu měla 25 let a nejstarší 43 let. Co se týče staršího sourozence, tak

v deseti případech se jednalo o chlapce a ve zbývajících osmi o dívku. Průměrný věk staršího dítěte byl 5 let a 4 měsíce. Nejmladší byla tříletá dívka a nejstarší byly dvě děti shodně ve věku 6 let a 10 měsíců. Celkově se v době narození dvojčat nacházelo deset dětí v batolecím věku a osm dětí ve věku předškolním. U dvojčat se jednalo v devíti případech o pár, tedy chlapce a dívku, v sedmi případech to byly dívky a ve zbývajících třech chlapci. Věkový průměr dvojčat činil 2 roky a 4 měsíce. Nejmladší dvojčata měla 12 měsíců a nejstarší 4 roky a 3 měsíce. Účastnice výzkumu pocházely z 9 regionů České republiky. Nejvíce jich bylo z kraje Vysočina, Olomouckého kraje a kraje Středočeského. Pro lepší přehlednost znázorňuje charakteristiky výběrového souboru následující tabulka (viz Tab. 1).

Tab. 1: Charakteristika výběrového souboru

Rodina	Kraj	Věk rodičů	Starší dítě	Věk staršího dítěte	Dvojčata	Věk dvojčat
Rodina 1	Vysočina	Žena 24 Muž 25	Chlapec	4 roky 1m.	Pár	2 roky 2 m.
Rodina 2	Jihočeský	Žena 37 Muž 36	Chlapec	6 let 2 m.	Pár	1 rok 7 m.
Rodina 3	Středočeský	Žena 37 Muž 40	Chlapec	6 let 1 m.	Dívky	4 roky 3 m.
Rodina 4	Vysočina	Žena 30 Muž 43	Chlapec	6 let 10 m.	Pár	3 roky
Rodina 5	Pardubický	Žena 34 Muž 36	Dívka	3 roky	Dívky	1 rok 6 m.
Rodina 6	Praha	Žena 36 Muž 47	Dívka	6 let 10 m.	Pár	1 rok 6 m.
Rodina 7	Jihomoravský	Žena 40 Muž 40	Chlapec	6 let 3 m.	Dívky	2 roky 2 m.
Rodina 8	Olomoucký	Žena 33 Muž 33	Chlapec	5 let 3 m.	Pár	2 roky 10 m.
Rodina 9	Olomoucký	Žena 30 Muž 28	Chlapec	3 roky 6 m.	Dívky	1 rok 6 m.
Rodina 10	Vysočina	Žena 36 Muž 38	Chlapec	6 let 1 m.	Chlapci	3 roky 4 m.
Rodina 11	Karlovarský	Žena 40 Muž 40	Dívka	6 let 9 m.	Pár	2 roky 7 m.
Rodina 12	Jihočeský	Žena 27 Muž 36	Chlapec	4 roky 2 m.	Pár	1 rok 3 m.
Rodina 13	Středočeský	Žena 35 Muž 35	Dívka	5 let 11 m.	Chlapci	3 roky 4 m.
Rodina 14	Praha	Žena 32 Muž 37	Dívka	3 roky 4 m.	Dívky	1 rok
Rodina 15	Plzeňský	Žena 35 Muž 36	Chlapec	5 let 10 m.	Dívky	1 rok 6 m.
Rodina 16	Olomoucký	Žena 43 Muž 44	Dívka	4 roky 6 m.	Dívky	2 roky 6 m.
Rodina 17	Vysočina	Žena 42 Muž 42	Dívka	6 let 9 m.	Pár	3 roky 6 m.
Rodina 18	Středočeský	Žena 38 Muž 41	Dívka	6 let 6 m.	Pár	3 roky 3m.

5.2 Metody získávání dat a průběh sběru dat

Za účelem sběru dat jsem si zvolila jako klíčovou metodu polostrukturovaný rozhovor, protože dotazování patří mezi hlavní metodu získávání dat v kvalitativním výzkumu (Hendl, 2016). Polostrukturovaný rozhovor má určité jádro, tedy otázky, které musí v průběhu rozhovoru zaznít, ovšem výzkumná osoba může podle situace mírně měnit jejich znění či pořadí. Dává také tazateli možnost doptávat se respondentů na upřesnění či vysvětlení jejich výpovědí. Oproti strukturovanému interview je možné, aby v průběhu rozhovoru vznikala nová témata a celkově byl rozhovor autentický (Miovský, 2006).

Možnost zapojit se do výzkumu byla zveřejněna na konci měsíce října 2017. Od začátku listopadu 2017 do poloviny prosince 2017 probíhal samotný sběr dat. Poté, co ženy vyjádřily zájem zúčastnit se výzkumu, jim byl zaslán průvodní dopis (viz Příloha č. 2) s podrobnějšími informacemi o cílech výzkumu, jeho obsahu a formě. Spolu s tím byly ženy v dopise ujištěny o anonymitě a dobrovolnosti výzkumu. Měly možnost se doptat na potřebné otázky a rozhodnout se, zda se do výzkumu zapojí. Jestliže souhlasily, byl s nimi dojednáán termín, ve kterém bude rozhovor probíhat. Snažila jsem se, aby rozhovory žen žijících poblíž sebe byly realizovány ve stejném časovém úseku z časových i finančních důvodů. Rozhovory s matkami probíhaly v domácím prostředí, protože většina žen byla na rodičovské dovolené s dvojčaty. Průměrná délka rozhovoru byla 44 minut. A právě vzhledem k délce rozhovoru a obtížnosti zapamatovat si informace z rozhovoru byl rozhovor se souhlasem respondentek nahráván.

Před samotným zahájením výzkumného rozhovoru předcházela neformální konverzace s respondentkami, aby byla vytvořena přátelská a důvěrná atmosféra. Ženy byly ještě jednou informovány o účelu výzkumu, anonymitě a byl získán ústní souhlas s pořizováním audiozáznamu i následným zpracováním dat. Počáteční otázky se týkaly demografických údajů rodin, které jsem potřebovala k popisu výzkumného souboru. Následoval již samotný rozhovor podle předem vytvořené struktury (viz Příloha č. 1). V průběhu byly pokládány i doplňující otázky s cílem získat více detailních informací či upřesnit účastnicím výzkumu podstatu otázky. Na závěr rozhovoru jsem se žen zeptala, jestli by chtěly ještě něco dodat, a poděkovala jim za ochotu zúčastnit se výzkumu.

Po tomto ukončení rozhovoru následovala mnohdy ještě dlouhá neformální konverzace obecně o tématu dvojčat.

5.3 Metody analýzy a zpracování dat

Na začátku zpracování dat byly nahrané rozhovory přepsány doslovnou transkripcí do textové podoby. Převedený zvukový záznam byl pro kontrolu opakovaně poslouchán a spolu s tím textový materiál doplňován či opravován. Následně jsem provedla redukci prvního řádu, abych získala srozumitelnější a plynulejší text. Proces redukce prvního řádu spočívá podle Miovského (2006) v odstranění takových součástí řeči, jako jsou pauzy či vycpávková slova, která nepřinášejí žádné informace. Analyzovaný text dosahoval po transkripci 80 stran. Nejdelší rozhovor vyšel na 7 stran a nejkratší na 3 strany. Průměrná délka textu byla přibližně 4,5 strany.

Zpracovávání dat probíhalo na základě obsahové analýzy zahrnující další dílčí kroky. Abych se v datech dobře orientovala, opakovaně jsem text pročetla. V průběhu jsem využila metody kódování dat a k jednotlivým úsekům přiřazovala kódy neboli klíčová slova. Kódy by měly být podle Hendla (2016) v souladu se stanovenými výzkumnými otázkami. Používají se k popisu dat a jejich lepšímu pochopení. Text byl připraven k další analýze formou barvení textu, kdy jsem si k jednotlivým výzkumným otázkám stanovila barvu a na základě korespondence s ní určitý úryvek textu označila příslušnou barvou.

Dalším opakovaným pročitáním byly nacházeny jednotlivé okruhy. Postupným porovnáváním kódů, hledáním jejich pravidelnosti, podobností či vzájemných vztahů byly určovány odpovídající kategorie a podkategorie. Z dílčích postupů obsahové analýzy dat jsem podle Miovského (2006) využila metody zachycení vzorců a vytváření trsů. Pro metodu zachycení vzorců je typické vyhledávání a zaznamenávání opakujících se témat. Metoda vytváření trsů pracuje se seskupováním překrývajících se, podobných informací do trsů, jejichž charakteristickým znakem je tematické překrývání. Ve výpovědích respondentů se vyhledávají ty úryvky, které se vztahují k určitému vymezenému tématu.

5.4 Etické aspekty výzkumu

Účastnice výzkumu byly před zapojením do výzkumu podrobně informovány o účelu a cílech výzkumu prostřednictvím průvodního dopisu. Měly možnost se na cokoli k výzkumu zeptat. Žádná z informací jim nebyla zatajena. Při realizaci výzkumu byla respektována zásada dobrovolnosti. Účast na výzkumu všech účastnic byla dobrovolná. Respondentky byly seznámeny s možností kdykoliv v průběhu z výzkumu odstoupit či požádat o vyřazení, a to i v případě, že již rozhovor poskytly, což ani jedna z respondentek nevyužila. Ženám bylo také sděleno na začátku rozhovoru, že v případě nepříjemnosti či citlivosti některých otázek nemusí odpovídat.

Ještě před zahájením výzkumu obdržely účastnice informativní dopis, ve kterém byly ujištěny o anonymitě celého výzkumu a dodržování této zásady při zveřejňování výsledků. Od žen nebyly vyžadovány žádné další osobní informace kromě věků rodičů, věku a pohlaví dětí. O zásadách anonymity i dobrovolnosti byly ještě jednou účastnice ujištěny i před samotným zahájením rozhovoru při osobním setkání. Vzhledem k zaznamenávání rozhovoru formou audiozáznamu bylo nutné získat od všech účastnic souhlas s nahráváním a následným zpracováním dat. Účastnicím bylo vysvětleno, že záznam slouží pouze k přesnému přepisu rozhovoru. Ujištěny byly také o nedostupnosti jejich údajů a výpovědí jiným osobám než je realizátorka výzkumu. Po celou dobu výzkumu byl kladen důraz na zachování soukromí a ochranu údajů účastníků výzkumu.

Důležitý vliv na kvalitu získaných informací má podle Miovskeho (2006) důvěryhodnost výzkumníka a vybudovaná důvěra mezi respondenty a výzkumníkem. Kromě již zmíněného jsem se snažila zajistit důvěru empatickým přístupem, nasloucháním a projevením zájmu o celou rodinnou situaci. Důvěrnou atmosféru se podařilo navodit neformální konverzací, která probíhala před i po rozhovoru.

6. Výsledky výzkumu

Za využití obsahové analýzy byly získány výsledky, které budou prezentovány ve formě okruhů, kategorií a podkategorií. Jednotlivé okruhy se shodují a vyplývají ze zvolených výzkumných otázek. Kategorie a podkategorie se vynořily z textu v procesu analýzy, při které byly vyhledávány a identifikovány.

Při prezentování výsledků jsou jednotlivé **okruhy** označeny tučným podtrženým písmem. Pod ně spadající **kategorie**, které se mnohdy překrývají a jsou spolu úzce spojeny, označuji tučným písmem. Tučná kurzíva byla zvolena pro označení **podkategorií** tvořících kategorie. Abych výsledky dokreslila, využila jsem přímých citací úryvků z *výpovědí respondentů*, které jsou znázorněny prostou kurzívou. Systém okruhů, kategorií a podkategorií je pro větší přehlednost uveden v Příloze č. 4.

Výsledky výzkumu nebudou vysloveně rozlišovány podle věku dítěte, tedy jestli se nacházelo v batolecím či předškolním věku při narození dvojčat, protože výpovědi matek se ve většině případů shodovaly. V případě rozdílů budou ve výsledcích tyto rozdíly zdůrazněny.

6.1 Příprava na narození dvojčat

Příprava na příchod sourozence je i podle poznatků uvedených v teoretické části práce velice důležitá a to platí dvojnásobně v případě narození dvojčat. V okruhu **příprava na narození dvojčat** byly nalezeny kategorie **příprava na sourozence**, **oznámení narození dvojčat**, **zapojení do přípravy**, **příprava na změnu života** a **vyhledávání informací o přípravě**.

Obecně podle matek **příprava na sourozence** ve většině rodin **neprobíhala**, a to i když bylo plánováno mít další dítě. Matky to vysvětlovaly tak, že dokud neměly jistotu, že jsou těhotné, nechtěly o tom s dítětem mluvit. „*Jako předtím nějak extra ne, když jsme ještě nevěděli na jistotu, jestli něco takového bude nebo nebude. Až jakmile jsem otěhotněla, tak jsme o tom začali mluvit.*“ Tři ženy to braly jako běžnou záležitost, o které není potřeba dopředu mluvit či nějak speciálně staršího připravovat. „*Víte co, my jsme ho nějak extra nepřipravovali. Jako nemám pocit, že by to bylo cokoliv výjimečného, prostě jako cokoliv jiného.*“ Další tři ženy to naopak vysvětlovaly tím, že dalšího sourozence s partnerem neplánovali. „*My jsme obecně sourozence druhého neplánovali, takže to byla*

úplně shoda okolností.“ Ve čtyřech případech příprava **probíhala**, avšak souvisela s přáním staršího dítěte mít sourozence, což byl ve dvou případech důvod, proč se rodiče rozhodli druhé dítě mít, a také se jednalo o způsob, jakým rodiče se starším dítětem o možném příchodu sourozence mluvili.

V otázce týkající se **oznámení narození dvojčat** staršímu dítěti převažovalo oznámení, že **maminka má v bříšku dvě miminka** nebo že **bude mít dva sourozence** podle věku dětí. *„Normálně jsme mu to řekli, že má mamka v bříšku miminko, že jsou tam dvě.“* Pohlaví sourozenců rodiče dětem upřesňovali až později v průběhu těhotenství.

Šest matek se zmínilo, že při oznamování dítěti o narození sourozenců využili **vlastních fotek dítěte** nebo **obrázků z ultrazvuku**. *„Když jsme teda potom viděli z ultrazvuku, že se to druhý nepustí, tak jsme za ním šli s tím obrázkem a říkali jsme mu: „víš, jak sis přál toho sourozence, tak budeš mít teda dva, jsou tam dva“.*“ Tři ženy dokonce prvorozeného na samotný ultrazvuk vzaly s sebou.

Spolu s oznámením, že bude mít dítě dva sourozence, rodiče často využívali **popisu výhod sourozenectví**. *„Říkali jsme, že bude mít bratříčka a sestřičku a že si s něma bude hrát a že až děti vyrostou, tak je naučí chodit a může s něma být na zahradě a tak. Aby to bral, že bude mít kamarády.“* Čtyři respondentky uvedly, že dítěti vzhledem k jeho otázkám podávaly **vysvětlení, jak se rodí děti** a jak vypadají miminka.

Co se týče **zapojování do přípravy** na příchod dvojčat, tak jedenáct matek **zapojovalo** dítě do přípravy, dvě ho **zapojovaly trochu** a šest matek dítě **nezapojovalo**. Ty ženy, které dítě zapojovaly trochu nebo vůbec, to vysvětlovaly tím, že byl prvorozený ještě v takovém věku, kdy to nebylo možné nebo samo dítě o to nejevilo zájem. *„To dokud nebyli na světě, tak ho to nezajímalo. Jako vždycky když jsme něco koupili, tak jsme mu ukazovali, že je to pro miminka. Tak to jo, obhlídnul to, ale zase hned šel od toho.“* Naopak u rodin, kde docházelo k zapojování, stavěli rodiče dítě do významné role, kdy na něm nechávali rozhodování při výběru vybavy a v mnoha ohledech se s ním radili. *„Když jsme jim chtěli něco koupit, tak jsme se ho zeptali, jestli by se mu to líbilo. Nebo když jsme něco vybírali, tak se ho ptali, co by vybral. Takže pořád jsme to dělali tak, že jsme ho do toho zapojovali.“* Jak se samy matky vyjádřily, stavěly staršího do pozice velkého bratra či sestry již před narozením dvojčat, aby se s jejich příchodem lépe vyrovnal a nebyl odstrčený. *„Tak nák jsme se ho snažili postavit do situace velkého bráchy, který to má celý pod palcem, aby se necítil odstrkovaněj. Prostě, že je pořád v tom dění.“*

Dítě bylo zapojováno zejména do **výběru jmen** („*Jo, jména vybrala ona. Ona vybrala obě dvě. Já jsem sice chtěla jiný, manžel taky trochu, ale pak jsme to nechali na ni*“), do **nákupu vybavy** včetně vybírání kočárku, do **přípravy vybavy a dětského pokoje** („*Vybíral s náma postýlky, vybíral s náma v podstatě všechno i kočárek. Do všeho jsme ho začleňovali. Pomáhal nám pro holčičky vybírat celou vybavu.*“).

Příprava na změnu života po narození dvojčat **probíhala** celkem v deseti rodinách. Matky uváděly, že si se starším dítětem hodně povídaly o tom, jaké to bude, až se dvojčata narodí. „*Jako že mluvili jsme o tom. Pořád. Mluvili jsme, že ti kluci budou dva a maminka je bude kojít. Prostě jak to bude probíhat a že když bude chtít, tak může i pomáhat. Jo je pravda, že i tom jsme mluvili, že nebude tolik času.*“ Ve zbývajících osmi rodinách **neprobíhal** hovor na toto téma. Opět stejně jako u zapojování do přípravy matky sdělovaly, že dítěti o změně života s partnerem neříkali, protože by to kvůli svému věku nechápalo. Jedna žena se zmínila, že se naopak snažila o normalizaci celé situace a předstírání, že se pro dítě nic nezmění. „*Tak jsem se snažila, že je to normální, že pro ni se nic nemění. Vůbec jsem jí nepřipravovala, že na ni bude míň času. Dělal jsem, že to bude normální*“.

Tři ženy vynechaly přípravu dítěte na změnu života, protože si samotné s partnerem nedokázali představit, co je čeká. Jedna matka doplnila, že dítě nepřipravovali, protože z důvodu komplikovaného těhotenství na to nebyl čas.

Když rodiče popisovali dítěti, jak se změní rodinný život, zmiňovali se zejména o **sdílení pokoje** a **dělení se o hračky**. Pět žen potvrdilo, že dítěti povídali o tom, že bude **na něj méně času** z důvodu náročnosti péče o další dvě malé děti. Objevovalo se i téma **zapojení staršího dítěte**. Některé ženy dítěti říkaly, že bude muset pomáhat a jiné to naopak dávaly prvorozenému jako možnost, aby neměl pocit, že ho do něčeho nutí. Tři páry rodičů děti připravovaly také na **nepřítomnost matky** po dobu pobytu v nemocnici. V jednom případě dokonce v průběhu přípravy docházelo k přesměrovávání na otce, protože starší dítě bylo velice fixováno na matku. „*Hlavně jsme ho pořád připravovali na to, že budu v porodnici, protože jsme nevěděli, kdy to přijde, tak aby si zvykl, že bude sám. V tom jsme viděli větší problém. Ne v tom, že budou sourozenci, ale že bude najednou muset být jen s tátou a nebude mít tu mámu přes noc.*“ Rodiče ovšem ve snaze zmírnit negativní důsledky narození dvojčat staršího také ve třech případech ujišťovali o **stálosti jejich lásky k němu** a o tom, že stále bude na prvním místě.

Matky připravovaly na změnu života prvorozeného také tím, že měly *snahu ho osamostatnit*. Učily ho, aby toho zvládl co nejvíce sám a tím ulehčil rodičům období po narození dvojčat. Ženy však přiznávaly, že to mělo pro dítě i negativní dopad, protože se brzy muselo zbavit svého dětství. „*Snažili jsme se jí naučit, aby byla co nejvíce samostatná. Svým způsobem to odnesla. Učili jsme se, aby se dokázala sama najíst, aby byla rozchozená, aby dokázala prostě chodit vedle kočárku.*“

V okruhu přípravy na narození dvojčat vyvstala i kategorie týkající se **vyhledávání informací o přípravě** staršího sourozence na narození dvojčat. Odpovědi v této kategorii byly vyrovnané. Šest matek **vyhledávalo** informace o přípravě. Potvrzovaly, že si byly vědomy možného dopadu na starší dítě, a snažily se získáním rad a informací předejít možným negativním reakcím dítěte. Dalších šest žen **vyhledávalo informace jen o dvojčatech**, konkrétně o porodu dvojčat a kojení. „*Ne, tyto informace jsme si vůbec nevyhledávali. Jediný informace, co jsme vyhledávali, bylo, co se týká přímo dvojčat jako třeba, jak kojit dvě děti naráz nebo praktický věci.*“ Zbývající ženy informace na téma přípravy či dvojčat vůbec **nevyhledávaly**. Důvody, proč matky nevyhledávaly informace, se kryly s důvody, proč neprobíhala příprava dítěte na další fungování rodiny po narození dvojčat. Svoji roli zde hrál nedostatek času, neočekávání nějaké změny a nechávání volného průběhu celé situaci „*Ne. Vůbec. My jsme zrovna tohle nechali plynout, protože jsme si to opravdu nedokázali vůbec představit, co nás čeká.*“

Informace matky získávaly zejména prostřednictvím **internetových článků** a **diskuzí**. Některé ženy se informace dozvídalý z **literatury** a dvě ženy si cenné rady odnesly z **předporodních kurzů**, které absolvovaly. Za významné považovaly matky také **radu a zkušenosti kamarádek**, které měly dvojčata.

Ženy, které se snažily získat informace o přípravě staršího dítěte, se shodly, že existuje **málo informací o dvojčatech a starším sourozenci**. „*Hledala jsem, ale moc jsem nenašla. Člověk hledá informace, ale nic kloudného jsem nenašla. Informace jsou minimální.*“

6.2 Reakce staršího sourozence

Další okruh, který souvisí se vztahem prvorozeného a dvojčat, se týká **reakcí staršího dítěte** na narození dvojčat. Reakce dítěte v souvislosti s narozením dvojčat se liší

individuálně u každého z nich. I samotné prvotní reakce nemusí s jistotou předpovídat, jaké bude další chování dítěte k dvojčatům. Lze však předpokládat, že vhodný přístup rodičů jej může ovlivňovat. V tomto okruhu byly zaznamenány kategorie **reakce na oznámení narození dvojčat, reakce na první setkání s dvojčaty a reakce na odloučení od matky**.

V kategorii **reakce na oznámení narození dvojčat** bylo možné pozorovat rozdílnost reakcí podle věku prvorozeného. Děti zejména na počátku batolecího věku se projevovaly **nezájmem a neporozuměním** celé situaci. Matky popisovaly, že dítě vzhledem ke svému nízkému věku nedokázalo vnímat, co mu rodiče sdělují a představit si, co to znamená, že se mu narodí dva sourozenci. „*Opravdu jako dvouletýho to zas tak moc nezajímalo. On z toho moc rozumu nepobíral.*“ Čtyři matky pozorovaly u dětí **neutrální reakci**, při níž dítě vzalo oznámení o dvou sourozencích jako fakt. Novou situaci podle nich nijak neprožívalo a neřešilo.

Naopak u dětí ve starším batolecím a předškolním věku se ve většině případů projevovalo **těšení se** na nové sourozence. Ačkoliv ve čtyřech případech to matky upřesnily jako **těšení a pak vystřízlivění**. Toto vystřízlivění přišlo zejména až po samotném narození dvojčat. Pět dětí se projevovalo nadšeně, protože si sourozence přály. Děti o tom, že se jim narodí dva sourozenci, hodně mluvily. Zejména dívky malovaly obrázky na toto téma. „*Tak to byla taková. Myslím, že byla nadšená, jako že vypadala nadšeně. Pořád o tom povídala, malovala obrázky a tak.*“ Svoji radost dávaly děti najevo i před širší rodinou a rodinnými přáteli. Několikrát se matky zmínily o **chlubení se** starších dětí ostatním a **projevováním hrdosti**. „*Všude vykládal, že bude mít dvě miminka. Bral to spíš jako, že je něco extra. Byl na to hrdej, že my budeme mít dvě miminka, že všichni mají jedno a my budeme mít dvě.*“ Zajímavá byla reakce chlapce v předškolním věku, který z počátku **odmítal** roli staršího bratra, ale pak se začal na sourozence těšit.

I **reakce na první setkání** s dvojčaty se mírně lišila podle věku dětí. Stejně jako u předchozí kategorie mladší děti více reagovaly **lhostejností** ke dvojčatům. „*On tam montoval něco, ale prostě miminka ho vůbec nezajímali.*“ Tyto mladší děti se při první interakci často k dvojčatům chovaly jako k věcem, konkrétně maminky jmenovaly, že se k nim **chovaly jak k panenám**. „*První reakce byla jak k panence. Přišla k nim a ukazovala, že tady maj oči, tady maj nos. Prostě jako k panence. Takže je brala nejdřív*

jako panenku.“ Ve dvou případech si také dvouleté děti **všimaly pouze jednoho sourozence** a opomíjely druhého.

Ve většině případů však převažovala **pozitivní reakce**. Děti byly z nových sourozenců nadšené a zajímaly se o ně. Podle matek měly děti velký **zájem o fyzický kontakt** s dvojčaty ve formě chování, objímání, hlazení či pusinkování. „*Hnedka nadšeně se k nim měl. Pusinky jim dával. V autě je oba držel, protože seděl uprostřed, za jednu ruku nadšeně, takže super.*“ U některých dětí se objevilo také **překvapení**, protože najednou viděly reálná miminka. Jejich překvapení také pramenilo z vzhledu novorozeneckých dětí. „*To byl nadšenej, ale zároveň byl takovej hodně překvapenej, že najednou ty miminka byly reálný. To prostě takový to abstraktní, tam najednou leželo.*“ Dvě děti se však prvně zajímaly o matku a až poté o své nové sourozence.

V sedmi případech matky ve snaze ovlivnit první reakci staršího dítěte na narození dvojčat, ale také jejich budoucí vztah a soužití využily **dárků pro staršího**. Děti dostaly od dvojčat na přivítanou dárek ve formě oblíbené hračky. V jednom případě i starší sourozenec daroval dvojčatům hračku. Tato strategie ovlivnila prvotní reakci také v tom smyslu, že děti často první zaujaly hračky a nikoliv dvojčata. „*My jsme to udělali tak, protože já jsem měla strašnej strach, aby je přijmul, tak jsme to udělali tak, protože on má hrozně rád mašinky, že když kluci přišli z porodnice, tak v těch autosedačkách každé pod peřinkou měli jednu mašinku, kterou on si přál. A my jsme mu řekli, že mu bráchové něco přivezli z té porodnice, aby je měl rád. Tak to on byl úplně nadšenej, že mu něco přivezli.*“

Co se týče prostředí prvního setkání a také prvotní reakce starších dětí, tak převažovalo prostředí **nemocnice**, pouze ve dvou případech se děti s dvojčaty viděly poprvé až **doma**.

Některé ženy musely již v průběhu těhotenství strávit nějakou dobu v nemocnici nebo do ní odcházely již brzo před porodem. Proto se objevila kategorie **reakce na odloučení od matky**. Podle matek však děti nereagovaly negativně. Vyjádřily se, že to starší dítě vzalo **bez problémů**. Vysvětlovaly to také tím, že starší dítě se nacházelo v péči osob, které dobře znalo. „*Docela dobře to vzala nebo nepocejtla jsem, že by nějak strádala, protože ona je hodně na ty prarodiče zvyklá.*“ Pouze v jednom případě matka uváděla, že při jejím pobytu v nemocnici začalo dítě více zlobit v mateřské škole a usuzovala také, že se dítě v důsledku stresu z odloučení od matky zpomalilo v růstu.

6.3 Chování staršího sourozence

Třetí zkoumanou oblastí v souvislosti s narozením dvojčata byly **projevy a změny chování** staršího dítěte. Narozením dvojčat se mění celá dynamika rodiny. Rodiče i starší sourozenec se přizpůsobují této změně rodinného fungování. Přizpůsobení se projevuje také ve změně chování k sobě navzájem a k novým přírůstkům do rodiny. Okruh projevů chování staršího sourozence tvoří kategorie **projevy během těhotenství, počáteční chování k dvojčatům, chování v MŠ, chování k rodičům, jiné změny chování**.

Kategorie **projevy během těhotenství** vyvstala z otázky, jak se dítě projevovalo během těhotenství a jestli během tohoto období pozorovaly matky nějaké změny v chování dítěte. Celkově se matky shodly, že nebyly u dítěte zaznamenány nějaké výrazné změny. Děti jevíly především **zájem o matčino těhotenské břicho**. Snažily se o kontakt s ním doteky, hlazením či jeho posloucháním. „*Jako hladila mi břicho, pusinkovala, povídala si holkama.*“ Jedna žena se však domnívala, že tyto projevy u prvorozeného byly pouze naučené a realizované na základě podnětů rodičů. Stejně jako u přípravy nebo reakcí staršího dítěte i zde se u třech dětí v raném batolecím věku objevilo **neprožívání matčina těhotenství**.

Naopak se zájmem o matčino těhotenství se pojilo **kladení otázek** ze strany dítěte. Ty se zajímaly zejména o to, jak se děti do matčina břicha dostaly a co se uvnitř děje. Ve třech případech se také ptaly, proč rodině nestačí pouze jedno nové miminko. „*Jako pamatuji si, že začaly otázky, jako jak se dostali dovnitř a jak se dostanou ven a co tam dělají.*“

Obecně by se dalo říci, že matky hodnotily i přes menší změny u dítěte jeho projevy během těhotenství jako **normální**. Dvě ženy dokonce potvrdily, že si sebe s dítětem navzájem během těhotenství užívaly, než se dvojčata narodí. „*Naopak já jsem se snažila, než ti kluci přijdou na svět, abychom si co nejvíc užili spolu, dokud to půjde.*“ Další dvě děti v předškolních letech se snažily matce pomáhat s drobnostmi v domácnosti, aby jí ulevily od práce.

U dvou dětí se ovšem objevilo i rozladění z matčina omezení a neschopnosti během těhotenství, což se projevovalo **upínáním na otce**. V jednom případě to byla cílená strategie související s přípravou prvorozeného na pobyt matky v nemocnici. „*Přišel mi, že se víc upínal na tatínka, protože mně bylo docela dost špatně, takže on vyhledával spíš toho tatínka.*“

Chováním cíleným na nové sourozence se zabývá kategorie **počátečního chování k dvojčatům** ze strany prvorozeného. Předmětem zájmu bylo chování staršího dítěte v období prvních týdnů a měsíců, přibližně do půl roku po narození dvojčat. Z výpovědí matek vyplynulo, že u dětí převažoval **citlivý přístup** k dvojčatům. Ten byl spojen s výraznou starostlivostí o dvojčata a opatrností v kontaktu s nimi. Děti v předškolním věku se i samy zajímaly a vyptávaly matek, co dvojčata mohou, nemohou a co jim vadí.

Spolu se starostlivostí se u dětí objevovala ve vztahu k okolí **ochrana dvojčat**, která úzce souvisela s hrdostí a **chlubením se dvojčaty**. Matky vypovídaly, že děti mnohdy nechtěly sourozence nikomu cizímu ukazovat, ale naopak před návštěvami se sourozenci chlubily a upozorňovaly na ně. *„Jako když k nám někdo přišel, tak on se tím hnedka chlubil. Všichni se museli na postýlky podívat a obdivovat“*

Svůj zájem děti projevovaly také **touhou starat se o dvojčata**. Starší sourozenci v osmi případech chtěli sami od sebe rodičům pomáhat s péčí o dvojčata. *„Naopak on měl takový ty pečovatelský schopnosti spíš. Jako podával mi plínky a pak strašně nadšeně se staral.“* Jeden chlapec v předškolním věku dokonce chápal potřeby mladších sourozenců a stavěl je před ty své. *„On kolikrát mi řekl: „Mami já počkám. Mimi papat a já hačí.““*

Ačkoliv většina dětí měla o dvojčata zájem, objevily se u nich v několika případech i negativnější známky chování. U třech dětí, jednalo se o chlapce, matky pozorovaly **strach**. Podle nich tento strach vyplýval z velikosti a bezbrannosti novorozenců. Chlapci se obávali, že jakoukoliv péči či kontakt s dvěma dětmi zároveň nezvládnou. Jednalo se o pomyslnou převahu dvojčat oproti němu.

U malých dětí v batolecím věku převažovalo **ignorování** dvojčat. Děti neměly o dvojčata zájem. Po většinu času si jich nevšímaly. To se změnilo jen v případě pláče dvojčat. Jedna žena toto chování staršího sourozence přičítala jakési formě odmítání dvojčat z jeho strany. *„Já bych spíš jako řekla, že ty první týdny to je úplně ignoroval. Že když zabřečeli, přiběhl, dal jim dudlíka, ale když byly v klidu, tak je úplně ignoroval.“*

Ve dvou případech se objevila i **agrese vůči dvojčatům**. Děti se snažily různými způsoby dvojčatům ublížit s cílem se jich zbavit. *„Ona je potom začala popichávat, poždouchávat. Když jsem je chovala, tak je třeba štípla.“* *„Ne nějaký těžký, ale fyzicky takový naschválky, že je zatahala za ruku nebo za prstík.“*

Ve své mylné představě, že se narodí rovnocenní partneři, projevovali starší sourozenci i **zklamání**. Představovali si, že se narodí sourozenci stejní jako oni, se kterými si budou moci hrát a bavit se. „*Ona je chtěla brát jako partáky a hrozně dlouho ji trvalo, než se srovnala s tím, že oni rostou pomalu v jejích očích. V jejích očích nechodili, nelezli, nemluvili a nechtěli si s ní hrát. Ona si představovala, že se jí narodí sourozenci stejní jako ona.*“

Ačkoliv ne všechny děti navštěvovaly mateřskou školu v době narození dvojčat, a to buď z důvodu nízkého věku, či jiných, tak se pracovalo s kategorií **změny chování v MŠ**. Mateřskou školu navštěvovalo celkově osm dětí. Ačkoliv matky šesti dětí popíraly nějakou změnu u dětí a hodnotily je jako **bez změny**, tak postupně během rozhovoru s některými z nich určité změny vyplynuly. „*Doma to mám zkraslený, ale ptala jsem se i paní učitelky, jestli nějak nezlobí nebo není něco jinak, ale vůbec neměly ten pocit. Nic nezaznamenaly.*“

U dvou chlapců se zvýšila **agresivita** vůči ostatním dětem a celkově chlapci prokazovali větší nekázeň. Další dvě děti napodobovaly menší děti a učitelky v mateřské škole upozorňovaly rodiče na jejich **regresivní chování**, které se projevovalo zejména v hygienických návycích.

Dále se objevovaly změny ve smyslu zvýšené **plačtivosti** u jedné dívky. Učitelky v mateřské škole se vyjádřily, že dívka vypadá víc ustaraná a vážnější než před narozením dvojčat. Podobný případ se ukázal u chlapce, který vykazoval známky **roztěkanosti** a nesoustředěnosti. Matka jeho chování přičítala obavám o jeho věci, které má doma a nemůže je chránit před dvojčaty. „*Říkali mi, že se to změnilo. Tvrdili mi, že je taková jako by prostě taková plačtivější, zadumanější. Že se změnila, že je jiná, že vypadá, jak kdyby měla starosti, že je vážnější.*“

Roli pomocníka a roli pečovatele ve školce zaujal po narození dvojčat jeden chlapec a dvě dívky. Ti měli tendenci se o mladší děti ve školce starat a pomáhat učitelkám v péči o ně. Maminky ve svých výpovědích také hodnotily chození do mateřské školy pro staršího sourozence jako **odpočinek od dvojčat**. „*Mně přišlo, že on když do té školky chodil, tak byl rád, že od nich vypadl. On si tam chodil odpočinout. On tam byl mezi těma svýma vrstevníkama a to mu naprosto vyhovovalo.*“

Změna chování k rodičům nastala podle matek ve většině rodin. Chování se změnilo jak k matce, tak k otci. Matky v chování dětí viděly dvě protikladné změny.

Některé děti se staly *odtažitějšími* k matce a zřejmě bylo jejich stažení do ústraní. Děti byly také více uzavřené a hrály si více o samotě. Naopak druhá skupinka dětí vyžadovala po matkách *více fyzického kontaktu*. Tento jejich požadavek byl podle matek reakcí na fyzický kontakt s dvojčaty. Starší sourozenci vyžadovali kontakt zejména ve chvílích, kdy matka držela dvojčata v náruči. „*Já si myslím, že se víc mazlí. Že víc potřebuje se mazlit, což dřív taky nepotřebovala a teďka vidí, jak holky tulíme.*“

Naopak oproti vztahu k matce došlo po narození dvojčat ke *sblížení* staršího dítěte s *otcem*, což se objevilo již v kategorii reakce na oznámení dvojčat. Ve dvou případech došlo také k *upevnění vztahu s prarodiči*, kteří se o staršího starali během komplikovaného těhotenství ženy či bezprostředně po narození dvojčat. Jeden chlapec dokonce trávil většinu času o babičky a utíkal k ní před dvojčaty.

Nejvýraznější změnou, kterou zaznamenala více jak polovina matek, byla zvýšená *vzdorovitost* starších dětí. Ty podle matek začaly více zlobit, nerespektovaly zákazy rodičů, neposlouchaly, co jim rodiče říkají. Byly mnohem více neukázněné a rodičům oponovaly. „*Najednou začal zlobit, ale takovým tím provokativním způsobem, že když člověk něco řekne a on to just neudělá. Začal si vydobíjet naši pozornost tím vzdorem a bylo mu jedno, že dostane na zadek.*“ Ve třech případech matky dodávaly, že se u dítěte najednou objevily *výbuchy vzteku*, které byly často směřovány k jejich osobě. Časté byly také slovní útoky, vydírání a slovní zraňování. „*Takže my jsme s ní bojovali i předtím, než se narodily mimina a vlastně potom se to jenom zintenzivnělo. Že absolutně neposlouchala. Jako neposlechla, křičela na nás, vztekala se, nadávala nám. Jako hrozný scény dělala a tak.*“ U jedné dívky museli rodiče kvůli jejímu chování vyhledat odbornou pomoc psychologa. Dívka měla dle jejího vyjádření hlasy v hlavě, které ji nutily zlobit. Tyto dívčiny potíže se ovšem objevovaly pouze doma, nikoliv v mateřské školce. „*Ona to sváděla, že má hlasy v hlavě a ty jí říkaj, aby zlobila a neposlouchala.*“

Matky se v patnácti případech shodly, že se dítě snažilo o *upoutávání pozornosti*, a to jakýmkoliv způsobem. Děti si o pozornost říkaly nejen nevědomky svým chováním a jeho změnou, ale častokrát také slovně. Upozorňovaly rodiče, že se jim nevěnují, a jejich pozornost si vyžadovaly. „*Hlavně když jsem kojila, přebalovala a byla čtyřadvacet hodin u děcek. To bylo, pojď' tohle to a pojď'. A proč nemůžeš. Já chci teď.*“ „*Občas mi říkala: „Maminko ty nemáš čas“ nebo „Furt jenom dvojčata. Ty máš jenom dvojčata.“*“

K **jiným změnám v chování**, které byly u dětí výrazné, patří zejména obranný mechanismus *regrese*, který úzce souvisí s upoutáváním pozornosti u předchozí kategorie. Regrese se projevovala hlavně zhoršením dovedností v oblasti toaletního tréninku. Dále děti opět vyžadovaly dudlík, krmení z láhve nebo aby je matka opět kojila. Výrazný pokles v úrovni řeči byl znatelný u desítky dětí. Ty začaly šišlat a napodobovat jazykové projevy dvojčat. Potíže se u dětí objevily také v oblasti spánku. „*On si nikdy necucal palec. Nikdy neměl dudlík, a jak viděl, že holčičky si strkaj ručičky do pusy, tak to dělal taky. Válel se po té zemi a brečel. Přestával hezky mluvit. Napodoboval jejich chování.*“ Samotné maminky viděly důvod této změny v chování dítěte v tom, že chtěl starší sourozenec napodobit dvojčata, aby získal stejně pozornosti jako ona. Začal se tedy stylizovat opět do role miminka. „*Ony jsou malý a vy se jim věnujete, takže když budu já malej, tak vy se mi taky budete věnovat. Možná tam takový období chvílku bylo, že se začal mentálně vracet zpátky.*“ U všech dětí se to postupem času srovnalo. Svoji roli hrálo také matčino vysvětlování, že se k němu v důsledku jeho chování budou chovat ve všech směrech jako k miminku. Tři ženy dokonce uvedly, že starší dítě samo pochopilo, že se jedná o neefektivní strategii a po krátké době od ní upustilo. „*Ale to bylo fakt jen měsíc. Pak viděl, že nemůžu kolem všech třech skákat, tak pak to vzdal a začal se o ně taky starat a pomáhat.*“

Respondentky si ovšem byly vědomy, že narození dvojčat znamenalo postaršení jejich dětí a pozorovaly u dětí **osamostatnění**, které v některých rodinách podnítila i příprava před narozením dvojčat. Děti v porovnání s jinými dětmi stejného věku zvládaly mnohem více věcí, zejména při oblékání, stolování, ale i záležitostech spojených s větší zodpovědností. „*Řekla bych, že to dítě starší musí rychleji dospět. Musí mít takový to myšlení dospělého člověka. Na tom je to takový horší. U nás to bylo stejně.*“

6.4 Vývoj vztahu mezi dvojčaty a starším sourozencem

Jak starší sourozenec z počátku reaguje na dvojčata a celkově se k nim v průběhu života chová, předpovídá, jaký vztah mezi sebou s dvojčaty budou mít. Lze z toho vypožorovat, jestli narušení pozice prvorozeného ovlivní v negativním smyslu vztah k dvojčatům. A proto se v okruhu **vývoj vztahu mezi dvojčaty a starším sourozencem** pracuje se dvěma hlavními kategoriemi, a to **vývoj vzájemného vztahu** a **současný vztah**.

Vývoj vztahu bylo možné pozorovat zejména ve třech hlavních směrech. Ačkoliv se vztah vyvíjel u všech mírně odlišně, tak **zhoršování** vztahu zaznamenalo u svých dětí šest matek. Dvě ženy dokonce zhodnotily, že nyní prožívají velice krizové období, protože se jim vztah mezi dětmi zdá zatím jako nejhorší. Ve většině těchto rodin se vztah vyvíjel od nezájmu nebo zklamání staršího dítěte právě ke konfliktům či vzájemné žárlivosti. Pouze v jednom případě se vztah po zlomu, kdy se začala dvojčata pohybovat, obrátil od pěkného ke špatnému.

Čtyři ženy považovaly vztah staršího sourozence a dvojčat za **stále stejný**. Vztah dětí hodnotily dvě respondentky jako krásný po celou dobu už od narození dvojčat. Zbylé dvě přiznaly, že se vzájemný vztah nijak moc nevyvíjel, protože se jedná o typický sourozenecký vztah, který má špatné i dobré chvílky.

Nejvíce se ovšem ve výpovědích matek objevovalo, že se vztah všech sourozenců jenom **zlepšuje**. I v tomto případě se vztah vyvíjel spíše od nezájmu k pěknému vztahu sourozenců. Zlepšování souviselo s vyrůstáním dvojčat, která se stávala pro staršího sourozence zajímavější, protože už zvládala podobné věci jako on a více se k němu připojovala.

Téměř ve všech rodinách se v průběhu vývoje vztahu staršího dítěte a dvojčat objevil **časový zlom**, který byl spojován s obdobím, kdy se začala dvojčata více pohybovat, tedy kolem jednoho roku věku. Po tomto předělu se tedy buď vztah začal zlepšovat, protože se z dětí stávali partneři, či zhoršovat, protože s více pohybem dvojčat začalo také narušování osobního prostoru prvorozeného, což způsobovalo spory. V tu chvíli se staly součástí vztahu hádky, křik, či dokonce agrese pomocí níž si starší sourozenec bránil své teritorium. *„Rivalita obrovská. To začalo, když se holky začaly pohybovat a dostaly se na její hračky. To začalo období to je moje.“*

Při hodnocení podoby **současného vztahu** dětí se ve výpovědích respondentek objevovaly pestré postřehy. Vztah mezi starším dítětem a dvojčaty vnímalo celkem devět matek jako **krásný**. Usuzovaly tak z toho, že děti spolu trávily hodně času, špatně snášely vzájemné odloučení, měly zájem o fyzický kontakt mezi sebou a celkově se k sobě chovaly moc pěkně. *„Úplně je miluje oba dva. Takže úplně bez problému. Když přijde ze školky nebo ráno, tak se vítají. Dává jim pusinky, mazlí se. Takže jako úplně krásnej vztah mají. Jako za to jsem ráda za ten hezkej vztah.“*

Za **typický sourozenecký vztah** považovaly v současné době vztah dětí tři ženy. Dle nich se chování mezi sourozenci mění každý den a je to s nimi jako na houpačce. Objevují se klasické sourozenecké konflikty a přirozená rivalita mezi sourozenci. Jedna žena upřesnila, že se to celé mění podle nálady staršího dítěte. „*Ted' bych řekla, že mají typický sourozenecký. Chvilku se milují a chvilku se dohadují. Takový ty klasický sourozenecký.*“

Vysloveně **špatný vztah** mezi dětmi panoval u dvou rodin, což bylo zmíněno i v kategorii vývoje vzájemného vztahu. Zbytek matek nehodnotil vztah jako špatný, ale více se dotýkaly vzájemné **žárlivosti**, která výrazně ovlivňovala vztah negativním směrem. Žárlivost staršího sourozence k dvojčatům vyplývala ze tří důvodů. Jedním byl strach o své postavení. K jeho obraně využíval prvorozený i pasivní agrese. Konkrétně se snažil, aby byla dvojčata více trestána a napomínána od rodičů. Starší sourozenec také vnímal nespravedlnost mezi svými povinnostmi a povinnostmi dvojčat, a proto na ně žárlil. Měl potíže s chápáním rozdílu mezi ním a dvojčaty. Třetí zdroj spočíval přímo ve vztahu mezi dvojčaty, kdy starší sourozenec žárlil na to, jaké spolu mají dvojčata pouto. „*Mně kolikrát přijde, jako kdyby záviděla nebo by jí vadilo, že ony se maj. Jako že ona je pořád ten outsider. Přijde mi taková bokem. Ony dvě se prostě maj ty dvojčátka, ale ona je sama.*“

Aby prvorozený narušil specifickou vazbu mezi dvojčaty, využíval často strategie **upřednostňování jednoho z dvojčat**. Ovšem tento aspekt se objevoval téměř ve všech rodinách i tam, kde vzájemný vztah fungoval bez problémů. I tam měli prvorození například při hře tendenci vyčleňovat jedno z dvojčat. U některých prvorozených se výběr jedince měnil podle příležitosti („*Takže se snaží některou z těch dvojčat vytěsnit. Ono se to mění. Není to pořád ta samá. Podle nálady nebo podle činnosti. Ale zasahujme u toho.*“), u jiných byl výběr poměrně stálý. Roli zde sehrálo pohlaví, kdy ve dvou případech dívka preferovala dívku z důvodu společných zájmů a v jednom případě chlapec dívku, protože byla slabší a potřebovala jeho ochranu. Výběr jedince k sobě se řídil ovšem také vzájemnou podobností povah dětí a dokonce jeden chlapec upřednostňoval tu sestru, která mu svým pozdějším příchodem z porodnice a pozdějším vývojem narušovala méně jeho osobní prostor. Matky však ve třech případech přiznaly, že odstrkované dvojče ani nemělo zájem se k silné dvojici přidat. „*Ale kluci jsou úplně jiní a jeden má tou svou povahou k ní bliž než ten druhý, takže se třeba stává občas, že si hrává raději s tím jedním a ten druhý si raději hraje sám. Ale není to, že by ho vystrčili, ale on prostě nechce. Chce být sám.*“

Čtyři účastnice výzkumu měly potřebu hodnotit i vztah samotných dvojčat, protože se v určitém aspektu odlišoval od vztahu se starším sourozencem. Ve třech rodinách byl vztah mezi dvojčaty oproti vztahu se starším sourozencem **negativní**. Panovala mezi nimi velká rivalita, žárlivost a závist. Starší sourozenec zde sehrával roli mediátora, který přispíval ke zlepšování jejich vztahu. „*Je tam furt ta rivalita mezi nima, a že jako se snaží prosadit za každou cenu a jdou na to špatně.*“ Naopak v jednom případě měla dvojčata **krásný vztah v případě nepřítomnosti starší sestry**, která se snažila jejich vztah narušit a tím vznikaly konflikty i mezi samotnými dvojčaty.

Ve výrocích respondentek se častokrát opakovalo, že dvojčata považovala **staršího sourozence za boha**. Bezmezně ho milovala, dělala všechno stejně jako on. Cokoliv starší řekl, to pro ně platilo. Toho využívali samotní rodiče, kteří dvojčatům předkládali **staršího jako vzor**, zejména když potřebovali, aby dvojčata něco udělala nebo se něco nového naučila, což dle jejich vyjádření fungovalo. „*Mají ji za Boha. Já dokonce, nevím, jestli je to správně, když potřebuji, aby něco udělali, tak stačí přesvědčit ji a už to tak nějak funguje.*“ Svě pozice využíval i prvorozený, který sám sebe stavěl do **pozice vůdce**. Byl rád, když ho dvojčata poslouchala a dělala, co on chce. Měl tendenci dvojčata neustále komandovat a dokonce i vychovávat. „*Ona tím, že je starší, tak má samozřejmě navrč. Může být takovej ten kapitán a oni jí to baštěj.*“

6.5 Strategie výchovy a péče rodičů

Vychovávat a pečovat o staršího sourozence spolu s dvojčaty může být pro rodiče náročné, protože musí vyladit potřeby všech dětí a zároveň se snažit, aby svým jednáním nevyvolávali konflikt jak mezi dětmi navzájem, tak mezi nimi a dětmi. V okruhu **strategie výchovy a péče rodičů** jsem se zaměřila na to, jaké strategie rodiče využívají při výchově dětí, jak působí na starší dítě i dvojčata a jak jednají se starším sourozencem po narození dvojčat. V tomto okruhu pracuji s kategoriemi **zapojení do péče o dvojčata, reakce na negativní projevy dítěte, změna chování matek k dítěti, ulehčování a kompenzování staršímu dítěti, korigování chování dvojčat, korigování chování staršího dítěte, usměrňování vzájemného vztahu a změna rodičovských strategií**.

V rozhovoru s respondentkami se spolu s kategorií zapojení do přípravy na narození dvojčata objevila také **kategorie zapojení do péče o dvojčata**. Předmětem zájmu bylo

tedy, jestli rodiče zapojují staršího sourozence do péče o své mladší sourozence, případně jak. Všechny ženy se shodly, že starší sourozenec **je zapojován** do péče o dvojčata. „*Od začátku, od prvního dne, pokud to bylo možný, tak mi pomáhal. Podával dudlík, mohl koupat, mohl nosit plíny, mohl přebalovat. Cokoliv, co chtěl.*“ Ženy považovaly součinnost dítěte na péči o dvojčata za možnost, jak předejít pocitům odstrčenosti u staršího sourozence. Podle nich by nemělo dítě vypadnout z rodinného chodu. Čtyři ženy, aby zabránily případným pocitům odsunutí dítěte, ho dokonce více zapojovaly i do běžného chodu domácnosti. „*Samozřejmě se mu snažíme věnovat i tak, aby neměl pocit, že je jako by na druhé koleji kvůli miminům. Snažíme se, aby necítil, že teď se musíme věnovat mladším, takže se ho snažíme zapojovat, že mi pomůže, pohlídá je a tak. On si připadal i důležitější, že ho potřebujem, že není ten poslední, co prostě se nám už nehodí do krámu.*“

Dvě maminky zapojovaly dítě do péče o dvojčata bez omezení a nezakazovaly mu cokoliv dělat. Ve dvou případech však matky uvedly, že se děti, konkrétně dvě dívky, chtěly zapojovat ještě více, ale rodiče jim to ze strachu o novorozená dvojčata neumožnili. „*Ona se teda chtěla zapojovat podstatně víc, ale trochu jsme ji určitě zapojovali.*“ Dalším důvodem, proč rodiče nezapojovali staršího sourozence víc, bylo, že nechtěli, aby přišel o dětství a měl příliš zodpovědnosti nepřiměřené svému věku. „*Jako angažovala se. Mohla by víc, ale já jsem to ani nechtěla, aby za mě tu péči dělala. Chtěla jsem, aby si užívala a neměla takovou zodpovědnost.*“

Ve výpovědích respondentek se častokrát vyskytla zmínka o **využití panenek** při péči o dvojčata, kdy starší sourozenec měl jednu či dvě panenky a s nimi prakticoval to stejné jako matka s dvojčaty. Předstíral tedy, že je kojí, koupe, krmí. „*Chtěl pomáhat. Samozřejmě chtěl pomáhat, takže jsme koupili plastovou vaničku na panenky. Měl svoji panenku a já když jsem šla koupat, tak koupal panenku.*“ „*Když jsem jí potřebovala zabavit, když jsem potřebovala obstarat ty dvojčata, tak jsem ji vyzývala, ať to dělá s těma panenkama jako já.*“

A právě tyto činnosti s panenkou patřily mezi aktivity, do kterých matky prvorozeného nejčastěji zapojovaly. Starší sourozenci mohli **pomáhat při uspokojování základních potřeb** dvojčat, tedy při koupání, přebalování, krmení či oblékání. Matky zejména ocenily, když jim dítě podalo či **přineslo nějakou věc**, a za největší pomoc považovaly to, že starší sourozenec byl schopný **vykonávat dohled nad dvojčaty** a chvíli je pohlídat.

Na to navazuje právě fakt, že matky v tomto ohledu vítaly přítomnost staršího sourozence a spatřovaly v něm nesmírnou pomoc. O starším sourozenci mluvily jako o **part'ákovi**, který má ruce a oči navíc, čímž jim péči o dvojčata velice ulehčuje. „*On je pro mě pomoc. Je to človíček, o kterýho se musím starat, ale je to človíček, který má ruce navíc. Tady nejde o to, aby se o ně nějak starala. Ale třeba jen na ně dohlídla, když si skočím na záchod. Jen takový oko, který na ně dohlídne.*“

Vzhledem k tomu, že starší sourozenci mnohdy reagovali negativně nebo projevovali negativní chování v souvislosti s narozením dvojčat, byla vytvořena kategorie rodičovské **reakce na negativní projevy dítěte** prozrazující, jak rodiče bojují s reakcemi starších dětí a jak na ně na oplátku reagují oni.

Nejčastěji se matky, podle svých výpovědí, uchylují v reakci na negativní projevy starších dětí ke klidnějším formám zpětné vazby, konkrétně k **vysvětlování**. Tuto reakci využívají převážně jako první. Spolu s vysvětlováním se rodiče snaží s dítětem **o nastalé situaci mluvit** a probrat ji. „*Hlavně jsme se snažili povídat. Vždycky, když mi přišel zvláštní, tak jsem ho ptala, co mu je, co se děje, proč dělá tohle a tohle. Snažíme se povídat pořádkem. Když něco tak, ať řekne.*“ Bohužel tato forma neměla vždy správný účinek („*Mluvíme vždycky, ale přijde mi, že je to, jak házet hrách na stěnu.*“), a proto rodiče vzápětí reagují také spíše negativně.

V případě, že nepomáhá vysvětlování, tak se matky, ačkoliv nerady, uchylují ke **křiku** na prvorozeného. Podle nich se tak stává tehdy, když jim dojde trpělivost, ale také v případě, kdy dítě jedná tak, že hrozí nebezpečí mu nebo dvojčatům. Jak matky připouštěly, tak v případě, že se situace vyostří, následuje i **menší fyzický trest** pro starší dítě. „*Já hodně křičím. Já nerada děcka biju, ale hodně křičím. Potřebuji, když mě fakt naštvě, tak potřebuji ten vztek vybit, a nechci ho bit, takže hodně křičím.*“

V jednom případě reagovala matka na negativní projevy dítěte tím, že mu **věnovala více času a pozornosti**, protože se domnívala, že jeho negativní projevy vychází právě z nedostatku v této oblasti. Jiná žena **využívala proseb a žádostí**, když se objevily nějaké potíže s dítětem.

S reakcemi na negativní projevy dítěte se pojí také chování rodičů, konkrétně chování matek vůči prvorozenému. Vzhledem k tomu, že reakce následují bezprostředně

po konfliktu, tak je nutné se zaměřit i na **změny chování matek k dítěti** po narození dvojčat. Ty se úzce vážou ke kategoriím v okruhu projevů chování staršího dítěte.

V podstatě šest žen uvedlo, že se jejich chování k dítěti nijak **nezměnilo**. Tři z nich upřesnily, že si dávaly pozor, aby se jejich chování nezměnilo, a to hlavně z toho důvodu, že samotné měly zkušenosti s rolí staršího sourozence z dětství.

Když se ve výpovědích respondentek objevila zmínka o nějaké změně, tak se nejčastěji jednalo o změnu ve smyslu **zvýšené podrážděnosti** a **snížené trpělivosti** vůči dítěti. Charakteristický byl častější křik na dítě a odmítání jeho osoby. Častěji se stávalo, že byla matka na dítě rozzlobená. Účastnice výzkumu, dle svého vyjádření, **více** využívaly **prvků represivní výchovy**. Musely být také důslednější při výchově dětí. „*Když holky řvaly i on, tak jsem na něj byla až zlá nebo jsem ho okřikla bezdůvodně nebo prostě jsem řekla, že na něj nemám čas, ať jde pryč.*“

Během rozhovoru ženy přiznávaly, že tyto změny vyplývaly z jejich zvýšené únavy a nad svou změnou chování vůči dítěti projevovaly lítost. Uvědomovaly si, že se stále jedná o dítě, které má na určité negativní projevy nárok. Tuto lítost dávaly najevo i samotnému dítěti. „*Tak já jsem docela dost křičela. Ale pak mi to bylo líto, tak jsem jí to vysvětlila, že jsem unavená, že na ni nechci křičet, ale co mám dělat, když neposlechne. Ať mi poradí.*“ V jednom případě situace ve vztahu matka-dítě vyústila v krizi, kdy v reakci na dceřiny projevy matka dceru odmítala. „*A pak bylo období, kdy jsem ji nemohla vystát. Opravdu nemohla, protože jsem už nevěděla co s ní. Ať jsem se snažila, jak jsem se snažila, tak prostě to nešlo.*“

Další významnou změnou, kterou bylo možné pozorovat v chování matek vůči dítěti, bylo **přidělení role dospělého staršímu sourozenci**. Konkrétně tedy, že se matky k dítěti začaly chovat více jako k dospělému. Považovaly ho za samostatného a zodpovědného. Jak některé samy zhodnotily, tak prvorozenému trochu ubíraly z dětství. „*Ted' už k ní přistupuji, ne že je to dospělej člověk, ale člověk, kterej dokáže jít, vzít si jídlo, vyčistit si zuby, takovej samostatnej. Jako že to není takový to mimino.*“

Jak už bylo několikrát zmíněno, přechod k sourozenectví je pro dítě náročnou situací a rodiče jsou ty nejdůležitější osoby, které mohou pomoci dítěti zvládnout tuto situaci. Aby dítěti situaci usnadnili, využívají různých strategií. Kategorie **ulehčování a kompenzace staršímu dítěti** se dotýkala právě kompenzování sníženého množství času a pozornosti,

které v období po narození dvojčat měl prvorozený k dispozici, včetně ulehčování náročnosti takto významné události.

Bezprostředně po narození dvojčat se matky snažily ulehčovat prvorozenému situaci **zapojením členů rodiny**, nejčastěji prarodičů. Ti byli přítomni zejména v šestinedělí matky, aby ji pomohli v péči o děti a hlavně, aby prvorozené dítě mělo stále někoho k sobě, kdo by se mu věnoval, a netrpělo nedostatkem pozornosti. „*Já jsem se snažila od začátku, aby se jí furt někdo věnoval. Takže ona byla furt na prvním místě, i když se holky narodily. Já jsem měla jako velkou pomoc rodiny, takže ten první měsíc, dva byl pořád někdo se mnou a hlavně k té dceři. Někdo se věnoval jí nebo já se věnovala jí. Takže fakt jsme se snažili, aby jako by nebyla nějak odstrčená.*“

Prarodiče fungovali nejen ve smyslu pomoci v péči o děti, ale také jako **možnost odpočinku** od dvojčat pro staršího sourozence. Respondentky ulehčovaly prvorozenému období po narození dvojčat tím, že mu dávaly prostor, aby si odpočinul od dvojčat. Matky si byly vědomy, že dítě potřebuje klid, a proto mu umožňovaly trávit čas jinde než doma. Právě prarodiče spolu s kamarády byli nejčastěji místem, kam děti utíkaly. Prarodiče fungovali také jako zdroj zážitků. Výlety a dovolené s nimi považovaly respondentky za významnou součást ulehčování dítěti. „*A třeba mu i dopřávám takový to, když třeba chce být sám na víkend, tak může jet s babičkou a dědou na chatu. Když chce být vysloveně sám, tak tady tu možnost má. Je to čistě na něm.*“

Spolu s možností odpočinku se pojí téma **osobního prostoru**. V tomto ohledu se respondentky rozdělily přesně na dvě stejně početné skupinky. U první poloviny měl starší sourozenec k dispozici nějaký svůj osobní prostor a u druhé ne. Důvodem, proč nemělo starší dítě místo, které by patřilo jenom jemu, byl nejčastěji nedostatek prostoru v bytě či domě. Objevila se ovšem i zmínka, že to matka nepovažovala za nutné. Podle toho, jak matky mluvily o tématu osobního prostoru, tak sedm starších dětí ani nechtělo mít svůj vlastní prostor. „*On sám nechce být. Má možnost být sám, ale nechce. Třeba i když ho chtěla babička na prázdniny, tak se babičky ptal, jestli si je může vzít s sebou. On může mít svůj vlastní prostor, ale on to nevyužívá a ani ho nechce.*“

Usnadňovat prvorozenému adaptaci na narození dvojčat se matky snažily také **zachováním rituálů**, které s dítětem měly do příchodu sourozenců. To se ve většině případů v rodinách dařilo. Někde se musel do rituálů zapojit více otec, aby mohly být zachovány, avšak podle většiny žen dvojčata akorát převzala stejné rituály a pokračovalo

se v nich dál. Jen u třech rodin matky pozorovaly určité omezení rituálů, ovšem nepovažovaly to za podstatné, protože je prvorozený nevyžadoval zpět.

Tři ženy s cílem usnadnit dítěti přechod k sourozenectví využívaly strategii, v níž **přístupovaly** k dítěti stále **jako k jedináčkovi**. Respondentky popisovaly, že první na řadě bylo vždy starší dítě. Když se něco rozhodovalo, podřizovalo se to jeho zájmům. Pozice prvorozeného byla vyzdvižována ve všech směrech. Další tři ženy usilovaly o **spravedlivý přístup**, kdy se snažily nedělat mezi dětmi rozdíly. To se projevovalo zejména nakupováním stejných věcí a vždy pro všechny tři děti. „*Prostě všechno třikrát. Snažila jsem se fakt spravedlivě všechno, ale je to těžký.*“ Spravedlnost však respondentky využívaly i v péči o děti. Aby prvorozenému ulehčily celou situaci, tak se k němu občas chovaly, tak jako k dvojčatům, například tím, že ho jednou za čas krmily, koupaly a podobně. Podle nich to dítě uklidňovalo, protože mělo možnost vyzkoušet si, jaké to je být zase miminkem. „*Tak mu řeknu: „Pojď, zahrajem si na miminko a já tě nakrmím. Bráchu taky krmím, tak můžu i tebe.“ a on je nadšený, že ten přístup má.*“

Rodiče se snažili různými formami prvorozenému také kompenzovat méně času a pozornosti, které se mu po narození dvojčat dostávalo. Nejčastěji se jednalo o **trávení času bez dvojčat**. Rodiče si vyhrazovali určitý čas, který trávili pouze s prvorozeným. Věnovali se společně různým aktivitám či jezdili na výlety. „*Jo třeba děda šel vozit a já jsem s ním jela na výlet nebo prostě jsme si hráli spolu, stavěli z lega a on věděl, že mě má prostě pro sebe.*“ Vzhledem k tomu, že mnoho rodin však nemělo k dispozici hlídání, tak se málokdy podařilo být s dítětem o samotě celý den a obvykle se jednalo o čas, kdy dvojčata spala. Ve čtyřech případech se rodiče museli rozdělovat, aby starší dítě mohlo vůbec trávit čas bez dvojčat. Matky však hodnotily, že tato strategie se jim osvědčila jako účinná. „*Ale bohužel těch možností je strašně málo. Babičky jsou pracující a v podstatě funguje jenom jedna.*“ Tři ženy získaly také doporučení, aby dítěti věnovaly **zvýšený zájem**, přesněji řečeno, aby se o dítě zajímaly, vyptávaly se na jeho průběh dne či si povídali o jeho zálibách.

Téměř ve všech výpovědích respondentek se objevovala zmínka o **privilegiích prvorozeného**. Rodiče dávali prvorozenému určité výhody, aby se cítil stále výjimečný. Měl tedy možnost dělat něco navíc oproti dvojčatům. Obvykle se jednalo o možnost chodit spát později, jíst pro dvojčata zakázané potraviny či podnikat s rodiči určité aktivity, které dvojčata nemohla dělat. „*Když jsem šla na návštěvu nebo nakoupit, tak jsem si brala*

nejstarší. *Tatínek šel v sobotu ráno pro rohlíčky, tak si vybral tu nejstarší. A do teďka tyto výhody ta starší má. Má možnost být jen s náma. Je prostě výjimečná tím, že je nejstarší.* „*Jako že je starší, tak jí dát určitý jako privilegia. Jako ty jsi starší a můžeš tohle a kluci to ještě nesmí. Aby měla pocit, že je teda starší a může něco trošku víc.*“ Na tyto výhody rodiče staršího upozorňovali a to zejména objevilo-li se regresivní chování. Vysvětlovali mu, že v případě, bude-li se chovat jako miminko, tak o své výhody přijde (*Tak jsme mu vysvětlili, že když se chová jak malej, tak bude chodit spát taky v osm, že nebude s náma vzhůru, že se k němu budeme chovat taky jako k malýmu, že ty výhody co má jako velkej, že je ztratí.*“ Výhody staršího rodiče dětem také zdůrazňovali v situacích, kdy nastal konflikt kvůli více povinnostem prvorozeného oproti dvojčatům.

Ačkoliv rodiče dítěti poskytovali určitá privilegia prvorozeného, tak museli v jiných aspektech jeho roli staršího sourozence usměrňovat. **Korigování staršího** ve vztahu k dvojčatům probíhalo s výjimkou tří rodin ve všech rodinách. V těchto třech rodinách dle vyjádření matek nemuselo být starší dítě usměrňováno. Sourozenec byl natolik citlivý a pečující, že chápal potřeby dvojčat i jejich možnosti.

Nejčastěji se ovšem korigování týkalo **upozorňování na věk dvojčat**. Matky starším dětem vysvětlovaly, že dvojčata jsou malá a kvůli svému věku některým situacím nerozumí nebo některé věci nezvládnou. „*My mu pořád říkáme, že jsou malí, že to nechápou a on zas nechápe, že oni jsou malí a že na ně nemůže použít takovou sílu.*“ Korigování přicházelo zejména v **situacích nebezpečí**, kdy dítě svým chováním ohrožovalo sebe nebo dvojčata. Stávalo se tak proto, že prvorození nedokázali správně odhadnout celou situaci. „*Někdy musím připomínat, že jsou maličci. Když je třeba rozjetej a blbne s něma, tak musím korigovat větší věkový rozdíl, aby jim v rámci hry nějak neublížil.*“

Druhým největším tématem jak u korigování staršího sourozence, tak i, jak bude zmíněno dále, i dvojčat, byly hračky. Matky musely v necelé polovině případů vysvětlovat staršímu dítěti, aby **půjčovalo hračky** mladším dvojčatům. Jednalo se totiž o velký zdroj konfliktů mezi nimi. U prvorozeného museli rodiče také **korigovat tendenci trestat dvojčata**, jež se objevovala právě při vzájemných sporech. Vysvětlovali mu, že roli rodičů zastupují oni.

Matky v průběhu rozhovoru přiznávaly, že tím, jak je prvorozený starší, je **korigován víc než dvojčata**. Jedna žena dokonce uznala, že mají občas s manželem tendenci svalovat vinu na starší dítě a přikládat mu veškerou zodpovědnost za nastalý spor. „*Až jsme se*

přistihli s manželem, že se kolikrát snažíme svalit tu vinu na ní, i když to není její chyba. Takže na to si musíme dávat pozor. Ono to tak trošku láká.“

Kromě korigování staršího sourozence docházelo ovšem i ke **korigování dvojčat**. Dvanáct žen bez váhání odpovědělo, že ano, **korigovaly i dvojčata** v jejich chování vůči staršímu sourozenci. Zbytek matek dvojčata nekorigoval, protože to podle nich bylo vzhledem k jejich věku **zbytečné**. V několika případech se dvojčata snažil **starší sourozenec korigovat sám**, jak už bylo zmíněno v předchozí kategorii. Respondentky ještě v průběhu rozhovoru dodávaly, že je velice obtížné na dvojčata nějak působit, protože si jsou moc dobře vědoma síly dvou a tu využívají v každodenním životě. Navzájem se kryjí a vymýšlí společně plány, jak rodiče přelstít. *„Jasně že jo, ale to je prostě hotovo. Oni vědí, že mají tu sílu dvou. Oni jsou prostě neskuteční. Oni vědí, že jsou dva a co všechno můžou.“*

I v případě dvojčat se jednalo zejména o **korigování v oblasti materiální**. Rodiče na dvojčata působili v situacích, kdy narušovala osobní prostor staršího a přivlastňovala si jeho věci. Vysvětlovali jim, že i starší sourozenec potřebuje mít svůj prostor jenom pro sebe. *„Jo tak snažíme se jim říkat, že to je bráchův pokoj, že tam chodit nemají a že to jsou bráchovy věci, tak ať je nechají a tak podobně.“*

Nejenom, že matky usměrňovaly jednotlivě starší dítě a dvojčata, tak se i snažily **usměrňovat jejich vzájemný vztah**. Jedenáct žen potvrdilo, že **korigovaly** vztah dvojčat a staršího dítěte, i když to bylo jenom občas. Zbýlých sedm bylo názoru, že **nebylo třeba** přistoupit k tomuto kroku. Tři z nich ovšem upřesnily, že musí **korigovat hlavně vztah dvojčat**, mezi kterými panuje výrazná rivalita.

Ženy ovlivňovaly vzájemný vztah dětí zejména **v oblasti hry**. Snažily se, aby si děti hrály všechny společně a půjčovaly si navzájem hračky. Striktně zamezovaly jakémukoliv **vyčleňování jednoho dítěte**, ať už jednoho z dvojčat nebo samotného staršího sourozence. Vzhledem k tomu, že nebylo možné tyto tendence dětem zakazovat, tak využívaly vyzdvihování výhod sourozenců, aby děti pochopily, proč je dobré mít bratra nebo sestru a tím přestaly jednoho z jejich trojice opomíjet.

Respondentky se během rozhovoru zamýšlely, jestli by s odstupem času **změnily své strategie výchovy a péče** a zda by udělaly něco jinak. Devět žen uvedlo, že by **nic neměnily**, protože se chovaly, jak nejlépe uměly, a chovaly by se stejně i nyní. Důležitou

roli u nich hrála i nepřítomnost negativních zkušeností. „*Neříkám, že by to nešlo změnit, ale asi bych se chovala stejně. Já myslím, že jsem se chovala tak, jak jsem nejlip uměla.*“

Zbylé ženy vyjadřovaly touhu po změně. Dvě ženy by **starší dítě tolik nepřetěžovaly**. Nedávaly mu tolik povinností staršího sourozence a slevily ze svých nároků, aby si mohl prvorozený více užívat dětství. Další dvě ženy by dávaly prvorozenému **více osobního prostoru**, ať už fyzicky vybudováním vlastního pokoje nebo i psychicky ve formě možnosti odpočinku od dvojčat. S tím ovšem souvisí hlavní změna, kterou by matky zavedly, a to udělení si **více času na prvorozeného**, který by trávil bez dvojčat. Ženy by s odstupem času častěji žádaly o pomoc rodinu či si zajistily hlídání, aby mohly být s prvorozeným dítětem o samotě. „*Asi kdyby byla možnost, tak bych s ním trávila víc času. Takový to do toho kina nebo vzít ho do zoo samotnýho. To bych taky možná dělala častěji.*“

6.6 Odpovědi na výzkumné otázky

Výsledky a významné poznatky získané prostřednictvím výzkumu budou shrnuty v následující podkapitole. Včetně toho budou zodpovězeny jednotlivé výzkumné otázky, které jsem si stanovila před zahájením výzkumu.

Výzkumná otázka č. 1: Jak probíhala příprava staršího sourozence na narození dvojčat?

Z výzkumu vyplynulo, že matky obecně na možnost, že bude mít sourozence, starší dítě nepřipravovaly, a to z různých důvodů. Buď to podle nich nebylo potřeba, nebo čekaly, až bude těhotenství jisté. To, že se prvorozenému narodí dva sourozenci zároveň, mu oznámily formou přiměřenou jeho věku, obvykle za pomoci fotek z ultrazvuku nebo jeho vlastních. Spolu s tím mu vysvětlovaly, jaké to má výhody mít sourozence a jak probíhá proces narození dítěte.

Více jak polovina matek zapojovala starší dítě do přípravy na narození dvojčat, aby se necítilo ostrčené a mělo pocit, že se narození dvojčat týká i jej. Rodiče se snažili zapojováním přidat prvorozenému na důležitosti. Dítě do přípravy nebylo zapojováno zejména z důvodu nízkého věku. Připojit se k rodičům v přípravě na dvojčata mohli starší sourozenci hlavně při výběru jmen, nákupu dětské vybavy, její přípravy a chystání dětského pokoje.

Příprava na proměny života rodiny po narození dvojčat nebyla obvyklou. Bylo více rodin, které prvorozeného na tuto změnu nepřipravovaly, oproti těm, které přípravu nepodcenily. I zde sehrál roli věk staršího dítěte či neschopnost samotných rodičů si situaci po porodu představit. Ty rodiny, které s dítětem probíraly, jaké změny nastanou, se zmiňovaly například o povinnosti sdílet hračky a pokoj. Došlo i na povídání si o sníženém množství času, které budou moci rodiče, hlavně matka, s ním trávit. Spolu s tím bylo dítě připravováno i na odloučení od matky, až bude v nemocnici. Jedním ze způsobů příprav bylo i osamostatňování dítěte, které bylo myšleno i jako pomoc na období po porodu.

O tématu přípravy staršího sourozence vyhledávalo informace jen šest matek, zbytek buď nevyhledával, nebo se zaměřil pouze na témata týkající se obecně dvojčat. Informace byly získávány z internetu, literatury či předporodních kurzů. Ovšem matky, které měly snahu nějaké informace najít, se shodly, že existuje velice málo rad a doporučení k tomuto tématu.

Výzkumná otázka č. 2: Jaké byly reakce staršího sourozence na narození dvojčat?

Reakce na oznámení narození dvojčat se u dětí lišila podle věku. Mladší děti, ty v batolecím věku, obvykle neprojevovaly o zprávu žádný zájem, protože jí nerozuměly. Naopak ty starší, které se nacházely na přelomu batolecího a předškolního věku i v něm, se na nové sourozence těšily a ještě před jejich narozením se jimi chlubily.

Reakce na první setkání, které v převážné většině probíhalo v nemocnici, byla dosti podobná jako ta na oznámení narození dvojčat. Pro mladší děti nebyli noví sourozenci zajímaví a projevovaly to svou lhostejností. Když na ně reagovaly, tak to připomínalo interakci s panenkami. U starších dětí předškolního věku převažovala pozitivní reakce spojená se zájmem o fyzický kontakt s dvojčaty, která se občas mísila s překvapením vyplývajícím z reálnosti sourozenců. Aby rodiče podpořili pozitivní reakce prvorozeného, využívali k tomu dárků. Vymysleli, že dítě na přivítanou dostane od dvojčat oblíbenou hračku, aby k nim navázalo pěkný vztah.

Na odloučení od matky prvorozené děti nereagovaly nijak negativně, což bylo podle respondentek způsobeno stálou péčí blízkými osobami.

Výzkumná otázka č. 3: Jaké byly projevy a změny chování staršího sourozence v závislosti na narození dvojčat?

Celkově v těhotenství matky dítě neprojevovalo žádné výrazné změny chování a matky jej hodnotily jako normální. Starší sourozenec dvojčat měl pouze zájem o matčino těhotenské břicho a kladl v souvislosti s tím rodičům otázky na téma těhotenství. Menší změnu zaznamenaly dvě rodiny, kde se prvorozený začal více upínat na otce.

V počátečním chování staršího sourozence k dvojčatům přibližně do půl roku po narození se objevovaly pozitivní i negativní projevy. Převážně se sourozenci chtěli o dvojčata starat. Přistupovali k nim citlivě, starostlivě a s opatrností. Dvojčata ochraňovali a zároveň se jimi chlubili. Některé děti však projevovaly strach, protože dvojčata byla malá a lehce zranitelná. Objevovalo se i zklamání z toho, že jsou dvojčata tak malá a pro hru prvorozeného nepoužitelná. Děti batolecího věku se uchýlily spíše k ignorování dvojčat a nevšímání si jich. Agrese k dvojčatům byla zaznamenána pouze ve dvou případech.

Konkrétně osm dětí chodilo v době narození dvojčat do mateřské školy. Podle prvotních výpovědí matek se u nich nic nezměnilo, avšak poté se ukázaly změny ve smyslu zvýšené plačtivosti, roztěkanosti, regresivního chování či zvýšené agrese vůči vrstevníkům. Z těch pozitivních změn vyzdvihovaly matky, že se dítě stalo pro učitelky v MŠ pomocníkem, který pomáhal s péčí o mladší děti.

V oblasti změny chování vůči rodičům byly zaznamenány dva póly. Část dětí se stala odtažitější zejména k matkám a vyhledávala spíše samotou, druhá naopak vyžadovala více fyzického kontaktu hlavně v situacích, kdy to viděla u dvojčat. Děti se více sblížovaly s otci a s prarodiči, kteří v určité míře suplovali péči matky hlavně po porodu dvojčat. Nejzásadnější změnou u prvorozených byla zvýšená vzdorovitost, potíže s kázní, výrazné výbuchy vzteku a nerespektování rodičů. Prvorození dělali všechno pro to, aby upoutali pozornost rodičů. Mnohdy si o ni i slovně říkali.

Téměř u každého dítěte matky pozorovaly po narození dvojčat regresi, která se projevovala v oblasti toaletního tréninku, stravování, spánku a úrovně řeči. U všech z nich se to však samo srovnalo. Dítě si uvědomilo, že to není efektivní, nebo zapůsobila strategie rodičů spočívající v upozorňování na nevýhody jeho chování. Ačkoliv nebyla regrese výjimkou, tak noví sourozenci znamenali pro prvorozeného osamostatnění a rychlejší dospění.

Výzkumná otázka č. 4: Jak se vyvíjel postupem času vztah staršího sourozence s dvojčaty?

Vzájemný vztah dětí se vyvíjel ve třech směrech. Buď se postupem času zhoršoval, zůstával stejný nebo se zlepšoval. Nejvíce matky zaznamenávaly právě zlepšování vztahu prvorozeného s dvojčaty, protože ta dospívala a stávala se pro staršího zajímavější. Ať už se vztah vyvíjel v dobrém nebo špatném směru, objevoval se ve vývoji, podle matek, zlom, který souvisel se schopností dvojčat lézt či chodit. V ten okamžik se právě vzájemný vztah začal měnit.

Polovina žen vnímala současný vztah dětí jako krásný, protože děti o sebe jevily zájem a neměly spolu větší konflikty. Další respondentky hodnotily vztah jako typicky sourozenecký a pouze dvě uvedly, že mají děti špatný vztah. Při hodnocení vztahu se však matky často zmiňovaly o žárlivosti staršího sourozence na dvojčata, a to buď kvůli ohrožení své pozice, nebo specifické vazbě dvojčat. Prvorození hodně upřednostňovali jedno z dvojčat bez ohledu na to, jaký vztah spolu měli. Výběr spojence se obvykle měnil podle situace, ale objevily se i případy, kdy měl prvorozený jedno dvojčce oblíbenější trvale. Dvojčata ke staršímu sourozenci vzhlížela a ten sehrával ve vzájemném vztahu roli vůdce.

Výzkumná otázka č. 5: Jaké strategie výchovy a péče o dvojčata a staršího sourozence rodiče využívají?

Rodiče, aby prvorozeného nevyčleňovali, ho zapojovali ve všech rodinách do péče o dvojčata, zejména při uspokojování jejich potřeb či fungovali jako dozor, čehož si rodiče nejvíce vážili. Zapojování byli starší sourozenci také za pomoci panenek.

Když se objevily u dítěte nějaké negativní projevy, snažily se matky spíše vysvětlit a o situaci mluvit. Až poté přešly ke zvýšení hlasu či fyzickému trestu. S tím souvisí i změna v chování k dítěti, která u matek nastala. Ženy více využívaly prvků represivní výchovy, častěji se hněvaly a měly s dítětem méně trpělivosti. Na druhou stranu s dítětem začaly jednat jako s dospělejším. Šest žen si však nemyslelo, že by se jejich chování nějak změnilo.

Matky se snažily prvorozenému různými způsoby situaci ulehčovat a kompenzovat mu nedostatky, které mohl pociťovat. Zapojovaly členy širší rodiny, aby měl prvorozený stále dostatek pozornosti. Umožňovaly mu, aby si odpočinul od dvojčat, ovšem osobní

prostor měla jen polovina prvorozených. Matky se také pokoušely stanovit čas, který trávily jenom se starším dítětem bez dvojčat, čímž mu také umožňovaly znovu zažít pocity, jako když byl jedináček. Aby měl jistoty své pozice a cítil se stále výjimečný, dávaly mu určitá privilegia a výhody prvorozeného.

Usměrnování chování staršího dítěte probíhalo téměř ve všech rodinách a týkalo se zejména upozorňování na nízký věk dvojčat, protože starší sourozenci nebyli často schopni správně odhadnout situaci a hrozilo nebezpečí. Působily na něj hlavně, aby se k dvojčatům choval pěkně a dělil se s nimi o hračky. I když byl prvorozený korigovaný více, tak matky korigovaly ve dvanácti rodinách i dvojčata. Zde se jednalo hlavně o chránění osobního prostoru staršího dítěte. Aby celá rodina lépe fungovala, tak matky spolu s partnerem usměrňovaly i vzájemný vztah dětí. Zabraňovaly vyčleňování jednoho dítěte a požadovaly, aby děti tvořily pevnou trojici.

S odstupem času by polovina žen nic ve svých strategiích neměnila. Zbytek by se snažil trávit s prvorozeným více času, dávat mu více vlastního prostoru a neklást na něj takové nároky.

7. Diskuze

Výsledky výzkumu získané rozhovory s matkami staršího dítěte a dvojčat popisovaly pět hlavních tematických oblastí. Tyto okruhy tvořily odpovědi na stanovené výzkumné otázky. V této kapitole budou výsledky srovnávány s výsledky podobných výzkumů a zasazovány do teoretického kontextu. Vzhledem k tomu, že výzkumů na stejné téma není mnoho, budou v diskuzi použity i výsledky výzkumů týkající se přechodu k sourozenectví, narodí-li se jen jedno dítě. Zamyslím se i nad praktickou využitelností výsledků, nad možnostmi dalšího výzkumu a kriticky zhodnotím limity, které výzkum má.

Z rozhovorů s matkami se ukázalo, že příprava na sourozence, i když je do budoucna plánovaná, není běžnou strategií rodičů, což se však shoduje s výsledky výzkumu Leggové et al. (1974), kde se rodiče jen zřídka pokoušeli připravovat dítě na nového sourozence. Je vhodné se však zamyslet, jestli by tímto rodiče nezmírnili dopady na prvorozeného i v případě, že se situace změní a narodí se mu rovnou dva sourozenci, když výsledky jiného výzkumu (Barber & East, 2011) potvrzují menší nárůst problémů u dětí, které měly představu, že rodiče plánují další dítě.

Očekávala jsem, že se ve výzkumu objeví jen minimum matek, které opomenou přípravu dítěte na změny plynoucí z narození dvojčat, protože literatura česká i zahraniční (Novák, 2007; Bucklin, 2008) doporučuje právě v případě sourozence dvojčat přípravu nepodcenit a začít s ní co nejdříve, aby mělo dítě možnost si vytvořit představu o dvojčatech. Avšak ve výzkumu se objevilo osm rodin, kde příprava neprobíhala, což je dle mého názoru dost na to, jak obtížný přechod dítě čekalo. V porovnání s tím ale více rodin zapojovalo prvorozeného do přípravy na narození dvojčat, zejména do nákupu vybavy či její přípravy, což se shoduje s doporučením Čapka a Čapkové (2010) či Barrosové (2001), kteří považují zapojování dítěte za nezbytnou součást přípravy dítěte.

Připravovat dítě na narození dvojčat se respondentky snažily jeho osamostatňováním před narozením dvojčat, aby ulehčily sobě i dítěti v období po porodu. Stejný přístup zaujímaly i ženy ve výzkumu Walzové a Richové (1983), protože jim větší nezávislost dítěte přišla jako nejlepší způsob jak připravit sebe i dítě na příchod dvojčat. Tato strategie se poté projevila také ve změně chování dítěte. Leggová et al. (1974) potvrzují, že prvorozené děti mohou ve skutečnosti získat pocit nezávislosti.

Reakce prvorozených dětí z mého výzkumu, ať už při oznámení narození dvojčat, při prvním setkání nebo při odloučení od matky, nebyly nijak extrémní. Obvykle se jednalo o neutrální nebo pozitivní reakce ve všech oblastech. To souhlasí s tvrzením Howeové a Recchiové (2008), které tvrdí, že většina prvorozených reaguje pozitivně na narození sourozence. I Vollingová (2012) naznačuje, že obvykle děti nevykazují negativní změny v chování, jak by se dalo domnívat, a když už vykazují, tak jen po dobu prvních měsíců. Pak tyto projevy odeznívají a vztah se zlepšuje. A právě tento směr vývoje vztahu se v porovnání se zhoršováním či neměnností vztahu objevoval ve výsledcích mého výzkumu nejčastěji.

Chování dětí nevykazovalo během těhotenství žádné výrazné změny. Starší sourozenci byli zejména zvědaví a zajímali se o matčino těhotenství, což částečně odporuje tvrzení Leggové et al. (1974), podle kterého se děti v tomto věku o těhotenství moc nezajímají. Vágnerová (2012) však potvrzuje, že případné změny chování lze u dítěte pozorovat až po narození sourozence. V průběhu těhotenství matky se obvykle chování dítěte nemění, a to z prostého důvodu, protože se nemění ani chování rodičů vůči dítěti. Prvorozený se nemusí cítit prozatím ohrožený, jelikož nový sourozenec se v rodině reálně nevyskytuje.

Vzhledem k teoretickým poznatkům, kde se uvádí, že prvorození zejména v batolecím věku se snaží od nového sourozence distancovat, nebo se jej symbolicky či reálně snaží zbavit (Vágnerová, 2012), jsem předpokládala, že v případě dvojčat bude tato strategie u starších sourozenců dvojčat typická. Ovšem pouze dvě matky popisovaly ve svých výpovědích tyto pokusy prvorozených. Uvažuji v tomto případě nad možností, že si starší sourozenci netroufali přistoupit k této strategii z důvodu převahy dvojčat. Dunnová, Kendricková a MacNameeová (1981) dokonce pozorovaly ve svém výzkumu, že starší sourozenec úmyslně dráždil mladšího vyndáváním dudlíku, běháním tam, kde dítě spalo a podobně. Ani toto ve svých výpovědích respondentky nezmiňovaly.

V mateřské škole byly u prvorozených zaznamenány změny chování spočívající ve zvýšené agresivitě, nekázni a projevech regrese. Tomu tak bylo i ve výzkumu Barrosové (2001), kde se objevovalo opoziční chování, nerespektování pravidel a agresivita vůči spolužákům. Naopak ve výzkumu Doicsarové (2016), která se ve své diplomové práci zaměřila na narození jednoho sourozence, nevykazovaly děti s výjimkou jednoho dítěte žádné změny chování v mateřské škole. Barrosová (2001) doporučuje, aby ve školkách

probíhaly lekce, ve kterých vysvětlily učitelky dětem, jaká jsou specifika miminek a pověděly jim něco o procesu narození dětí. Měly by také poučit rodiče o vhodnosti přípravy. Vhodné by tedy bylo zjistit, jak v mateřských školách u nás funguje komunikace s rodiči na toto téma a jestli samotné učitelky pomáhají dítěti v jeho přechodu k sourozenectví.

Baydarová a Greeková (1997) došly k závěru, že narození sourozence může vést ke změně vztahů s dalšími členy rodiny. To se potvrdilo i v mém výzkumu, protože prvorození se začaly více sblížovat s otcem či prarodiči. Více kontaktu s otcem a upevnění vzájemného vztahu potvrzují i Stewart et al. (1987) či Gottliebová a Mendelson (1990).

Oproti tomu výsledky výzkumu ukázaly, že vztah k matce se měnil dvěma směry. Buď se dítě stalo odtazitější, nebo s matkou naopak začalo vyhledávat kontakt. Tento protiklad se objevuje i v literatuře. Zvýšení poptávky po fyzickém kontaktu s matkou u prvorozených dokazují Kojima et al. (2005) či Dunnová a Kendricková (1980), které doplňují i zvýšení slovních interakcí ze strany dítěte. Gullicks a Caseová (1993) ovšem pozorovali, že se děti s matkami mazlily méně, jakmile se narodil sourozenec. Gottliebová a Mendelson (1990) v tomto ohledu však přišli s názorem, že spíše chlapci reagují stahováním se do ústraní, zatímco dívky vykazují více závislého chování. To se v mém výzkumu nepotvrdilo. Nebyl zaznamenán výrazný rozdíl mezi pohlavími v tomto ohledu.

Asi nejvýraznější změnu v chování dítěte, kterou zaznamenala polovina respondentek, byla vzdorovitost, opoziční chování, neposlušnost a výbuchy vzteku prvorozených. Kořátková (2014) se zmiňuje o podobných reakcích na narození sourozence. Další podstatným znakem projevů staršího sourozence byly tendence k napodobování mladších dvojčat. O možnosti regrese u prvorozených informuje mnoho odborníků (Legg et al., 1974, Dunn et al., 1981; Howe & Recchia, 2008; Volling, 2012) a u sourozenců dvojčat to potvrzuje Piontelliová (2002). S jejich poznatky se také shodují nejčastější oblasti, ve kterých se regrese projevuje, tedy zejména oblast dětské mluvy a přijímání jídla. Kromě regrese se podle Vaničkové (2004) a Kořátkové (2004) u dítěte mohou objevovat somatické reakce na stres plynoucí z přechodu k sourozenectví. To se ovšem v mém výzkumu nepotvrdilo. Pouze v jednom případě se matka zmínila, že dítě vlivem narození dvojčat přestalo růst, což ovšem není objektivně potvrzeno.

Téměř všechny respondentky během rozhovoru mluvily o zlomu ve vývoji vztahu prvorozeného a dvojčat, který obvykle připadal na období kolem jednoho až jednoho a půl

roku věku dvojčat, kdy začala být pohyblivější a začala mu narušovat osobní prostor, zmocňovat se jeho hraček, narušovat hru, což je podle Vágnerové (2012) pro mladší sourozence typické. V souladu s Vágnerovou (2012) Howeová a Recchiová (2008) potvrzují více konfrontace staršího s mladším sourozencem mezi osmým a dvanáctým měsícem věku, kdy se stává mladší mobilnější a rušivější. Leggová et al. (1974) dodávají, že se sice v tomto bodě objevuje vzájemné nepřátelství, ale jakmile mladší sourozenec dospěje do věku, kdy se může bránit útokům staršího dítěte, tak dochází ke změně vztahu k vzájemnému respektu a spolupráci, což naprosto souhlasí s výsledky mého výzkumu, protože jak bylo výše zmíněno, zlepšování vztahu bylo u dětí pozorováno nejčastěji. Podle mého názoru je v tomto ohledu i nesmírně důležité, aby dítě mělo osobní prostor, což doporučuje i Novák (2007), ovšem jen u poloviny dětí toto bylo umožněno. Kromě vývoje vztahu matky také hodnotily současnou podobu vztahu, který podle většiny byl krásný. Ve vzájemném vztahu vystupoval starší sourozenec jako vůdce, který měl nad dvojčaty zvláštní moc, což je ve shodě s poznatky Bucklinové (2008).

Matky ve všech případech alespoň nějakým způsobem zapojovaly dítě do péče o dvojčata a jejich jednání se shoduje s doporučením Nováka (2007), aby byl prvorozený zapojen i do drobných úkonů s péčí o dvojčata související. Navíc dodává, že by rodiče měli podtrhnout výhody prvorozeného. O to se matky ve výzkumu také snažily a prvorozenému určovaly určitá privilegia.

Nejčastější reakcí matek v mém výzkumu na negativní projevy dítěte bylo vysvětlování. To se shoduje s výsledky Doicsarové (2016), v jejíž výzkum také matky jako první používaly vysvětlování. Matky samotné přiznávaly, že jejich změna chování vůči dítěti spočívala zejména ve zvýraznění represivní výchovy. Častěji také musely využívat křiku či fyzického trestu. Tyto výsledky korespondují s výsledky výzkumů jiných autorů, protože Baydarová a Greeková (1997) či Dunnová a Kendricková (1980, 1982) potvrdily vzrůst represivního chování matky po narození dalšího dítěte vůči prvorozenému a celkově snížení počtu pozitivních interakcí se starším. Podle nich lze u matek častěji pozorovat kárání dětí, více vzájemné konfrontace, více negativních iniciací a méně hry.

Skoro ve všech rodinách se objevovala tendence staršího sourozence upřednostňovat jednoho z dvojčat. Bowmanová a Ryanová (2005) nepovažují toto chování staršího dítěte za nic neobvyklého a potvrzují pokusy dítěte o formování aliance s jedním z dvojčat. Možné vysvětlení podává Kořátková (2014) tvrdící, že děti převážně v předškolním věku

usilují o navazování vztahů a hledání partnera při hru. Toho si chtějí najít za každou cenu. To může být důvod, proč prvorozený přechází k tomuto chování, tedy aby přerušil mezi dvojčaty pouto a získal toho svého kamaráda. Zaznamenala jsem, že ani jednou se v rozhovorech s matkami ovšem neobjevila zmínka, že by dvojčata svého pouta využívala proti staršímu sourozenci a měla tendence jej od sebe odstrkovat.

Matky byly dotazovány, jaká doporučení by daly rodičům, které mají doma již jedno dítě a očekávají narození dvojčat, aby rodina co nejlépe fungovala a starší sourozenec svou ztrátou výsadní pozice trpěl co nejméně. Matky doporučovaly věnovat staršímu sourozenci zvýšenou pozornost v této situaci. Dávat mu najevo, že je stále důležitý, a ujistovat ho o rodičovské lásce. Podle nich je důležité, aby mělo dítě možnost mít rodiče jenom pro sebe. Ženy také zdůrazňovaly využití privilegií prvorozeného, které se jim osvědčilo, což se ukázalo i ve výzkumné části práce. Dále se jim osvědčilo zapojování dítěte do péče o dvojčata a s tím souvisí možnost být v kontaktu s dvojčaty už od narození, aby si vytvořilo představu o miminku, aby pochopilo, že novorozené dítě opravdu potřebuje zvýšenou péči. Podle matek je podstatné, aby byl prvorozený součástí všeho, co se v rodině děje. S dítětem je důležité o všem mluvit, ptát se ho na jeho trápení, vysvětlovat mu, co se zrovna děje a proč se to děje. Celkově se matky shodly, že by neměla být zanedbána příprava na život po narození dvojčat. To doporučovaly paradoxně i ty ženy, které podle výzkumu toto neprováděly. Co se týče praktických záležitostí, tak ženy často doporučovaly, aby matky využily pomoci členů rodiny a více zapojily partnery. Matky však zdůrazňovaly, že je těžké radit, protože každé dítě je jiné, na každé funguje něco jiného a celkově, že realita života s dvojčaty je jiná.

Významným postřehem pro mě byly stížnosti matek, které se snažily získat informace o tom, jak připravit sourozence na příchod dvojčat, případně něco o jejich vzájemném vztahu, protože jak se samotné vyjádřily, tak nic uceleného a pro ně užitečného nenašly. Myslím si proto, že by měla být této problematice věnována větší pozornost. V teoretické i výzkumné práci této práce bylo dokázáno, že narození sourozence může být pro staršího sourozence náročnou situací, načež pak situace, narodí-li se rovnou dvojčata, která je ještě náročnější. Troufám si tedy tvrdit, že by si rodiny zasloužily v tento moment zvýšenou podporu od okolí. Odborná veřejnost by se měla více zaměřit na výzkum v této oblasti, aby se rodičům dostaly kvalitní rady a doporučení, čímž by ulehčily situaci sobě i prvorozenému dítěti. Rodiče by hlavně potřebovali být již na počátku těhotenství informováni o možných projevech a reakcích staršího dítěte, protože si myslím, že

v návalu smíšených pocitů z diagnostiky dvojčetného těhotenství si nemusí ani možnost komplikací připouštět. Tyto informace by mohly získat od zdravotnického personálu již v průběhu těhotenství. Užitečné by bylo rozšíření center pro rodiny s dvojčaty a vícčaty do menších měst, kde by probíhaly pro budoucí rodiče dvojčat předporodní kurzy, na kterých by si mohli říct o rady a kde by mohli získat podporu ostatních rodičů.

Dle mého názoru by bylo vhodné a užitečné provést longitudinální výzkum v těchto rodinách, aby bylo možné sledovat, jak se vzájemný vztah vyvíjel dále až do nástupu na základní školu dvojčat či až do jejich dospívání. Kdybych se zaměřila ještě více na rodiny s dvojčaty, tak by se dalo také porovnávat, jak celou situaci prožívají děti v batolecím či předškolním věku, které mají ještě další starší sourozence, protože výzkum Thomase, Birche, Chessové a Robbinsové (1961) dokazuje, že intenzita negativních reakcí je u těchto dětí menší. Významným zdrojem informací by byl pohled samotných starších sourozenců, jejichž výpovědi by mohly být porovnávány s výroky matek. V jedné rodině mi matka umožnila hovořit s dcerou na toto téma, ale vzhledem k tomu, že se jednalo o jediný rozhovor, tak nebyl do samotné analýzy zahrnut. Jednalo se ovšem o velice přínosný rozhovor, který mi dal námět k dalšímu zkoumání.

Užitečné by také bylo zaměřit se na porovnávání přechodu k sourozenectví při narození jednoho dítěte a dvojčat, aby mohly být zaznamenány rozdíly v reakcích staršího sourozence, v jeho chování či rozdílnosti vzájemného vztahu mezi dětmi. Podnětem k dalšímu výzkumu je také zapojení pohledu otců na danou situaci, kteří by mohli hodnotit celou situaci odlišně a ve svých výpovědích se tedy s ženami rozcházet. Toto vnímám současně jako možná omezení mého výzkumu.

Vzhledem k omezené velikosti výzkumného souboru platí získané výsledky pouze pro daný výběrový soubor a nelze je zobecnovat na celou populaci rodin s dvojčaty a starším sourozencem. Ovšem i přesto si myslím, že se jedná v českém prostředí o jedinečný výzkum, který bude mít pro rodiče přínos. Umožní jim tak nahlédnout do jiných rodin ve stejné situaci a získat díky tomu tipy, čeho se vyvarovat, čemu věnovat pozornost a co se jiným rodičům osvědčilo. Význam by práce mohla mít také pro rodinné příslušníky z širší rodiny či učitelky v mateřské škole, aby věděli, co dítě v dané situaci prožívá a mohli mu poskytnout podporu.

Limitovat výzkum by mohla také metoda samovýběru, která byla použita při výběru výzkumného souboru, protože lze předpokládat, že matky, které se samy přihlásily do

výzkumu, budou vykazovat určité specifické znaky. Dalo by se očekávat, že se přihlásí zejména ty ženy, které neměly se starším dítětem větší potíže, objevily se však i takové, které byly ochotné se svěřit s krizovou situací v rodině.

8. Závěry

Narození dvojčat ovlivňuje život všech členů rodiny a každý z nich se musí tomuto krásnému, ale zároveň i náročnému stavu nějak přizpůsobit. Výzkum byl zaměřen na prožívání celé situace starším sourozencem z pohledu matek. Z výzkumu se došlo k následujícím závěrům:

- Příprava na narození sourozence bez ohledu, jestli se bude jednat o dvojčata, ve většině rodin neprobíhala. Že se dítěti narodí rovnou dva sourozenci, matky spolu s otcem oznamovaly dítěti v souladu s jeho věkem. Rodiče přitom využívali fotografií a obrázků ultrazvuku.
- Více jak polovina matek zapojovala prvorozené dítě do přípravy na narození dvojčat a to nejčastěji do nákupu a přípravy vybavy. V ostatních rodinách nebylo dítě zapojováno kvůli nízkému věku.
- V desíti rodinách probíhala příprava dítěte na život po narození dvojčat. Matky se zaměřily především na změnu ve smyslu sdílení pokoje a hraček či na méně pozornosti a času z její strany. Snažily se také starší dítě osamostatnit. Ostatní rodiny přípravu v tomto ohledu nepraktikovaly.
- Pouze třetina matek vyhledávala informace týkající se vztahu staršího sourozence a dvojčat. Druhá třetina se věnovala pouze praktickým informacím ohledně dvojčat a třetí žádné rady nevyhledávala. Nejčastěji informace pocházely z internetu či literatury.
- Prvorození v batolecím věku na oznámení, že se do rodiny narodí dvojčata, reagovali obvykle nezájmem. Starší děti naopak projevovaly zájem a na nové sourozence se těšily.
- Reakce na prvotní setkání byla u mladších dětí lhostejná, spíše jako k panence. U starších dětí převažovala pozitivní reakce a zájem o dvojčata. Rodiče při prvním setkání využívali dárků pro staršího sourozence.
- Na odloučení od matky děti nereagovaly neobvyklým způsobem.
- Během těhotenství ženy se chování prvorozených nezměnilo. Vykazovali spíše zájem o matčino těhotenství.
- V prvotním chování starších sourozenců převažoval citlivý, ochranný a pečovatelský přístup k dvojčatům. U batolecích dětí matky pozorovaly z velké části ignorování dvojčat a u starších zklamání z neschopnosti dvojčat.

- V mateřské škole se chování u dětí, které ji navštěvovaly, podle prvotních výpovědí matek nezměnilo. Poté se vynořily zmínky o zvýšené agresivitě chlapců, plačtivosti u dívek a obecně regresivním chování. Významné bylo také přijetí role pečovatele o mladší děti.
- K matce byli prvorození po narození dvojčat odtažitější nebo naopak vyhledávali více její kontakt. Ke sblížení došlo ve vztahu k otci a u některých dětí i k prarodičům. K rodičům obecně byli vzdorovitější a netolerovali jejich příkazy či zákazy. Objevovaly se také výbuchy vzteku.
- Prvorození se snažili upoutat pozornost rodičů všemi možnými způsoby. S tím je spojeno i regresivní chování, které bylo výrazné. Projevovalo se zejména v oblasti toaletního tréninku, ve vyžadování dudlíku či krmení od matky a v poklesu úrovně řeči. V protikladu s tím však starší sourozenci vykazovali i zvýšenou samostatnost.
- Vzájemný vztah dětí se nejčastěji zlepšoval, ovšem výjimkou nebylo ani zhoršování vztahu či jeho žádný vývoj. Každý vztah si ovšem prošel zlomovým bodem, který byl spojován s obdobím, kdy se stávala dvojčata mobilnějšími. Tento zlom posunul vztah ve svém vývoji určitým směrem.
- Současný vztah dětí hodnotily matky převážně jako krásný. Vysloveně za špatný považovaly vztah pouze dvě matky. Ve všech sourozeneckých skupinkách se ovšem vyskytla nějaká míra žárlivosti, která měla mnoho důvodů.
- Starší sourozenci měli sklony k upřednostňování jednoho z dvojčat. U některých se výběr stále měnil, jiní si naopak obvykle podle podobnosti povah či pohlaví vybrali svého stálého favorita.
- Dvojčata považovala podle matek staršího sourozence za boha a uctívala ho. Starší sourozenec často vystupoval v roli vůdce a tuto pozici si užíval.
- Všechny matky zapojovaly prvorozené děti do péče o dvojčata, a to buď v oblasti uspokojování základních potřeb, nebo prvorození fungovali jako dohled dvojčat. Často byly také využívány panenky, aby mohlo být dítě zapojeno.
- Matky využívaly v reakci na negativní projevy dítěte zejména vysvětlování a vzájemnou komunikaci. Negativní zpětná vazba přišla až v případě, že vysvětlování nepomohlo.
- Třetina matek zhodnotila, že se jejich chování vůči dítěti nezměnilo. Ostatní respondentky připouštěly zvýšenou podrážděnost, sníženou trpělivost a více

represivního chování. Často také přistupovaly k prvorozenému, jako kdyby byl starší.

- Ulehčovat náročnou situaci prvorozenému se matky snažily zapojováním ostatních členů rodiny, umožněním odpočinku od dvojčat, zachováním rituálů či trávením společného času bez dvojčat. Některé matky využívaly k ulehčování i osobní prostor dítěte, který však měla pouze polovina dětí. Prvorozenému rodiče také stanovili určitá privilegia a výhody.
- Korigovat staršího sourozence musely matky ve vztahu k dvojčatům zejména, aby ho upozorňovaly na věk dvojčat a také, aby se s dvojčaty dělil. Prvorozený byl podle matek korigován více než dvojčata. Dvojčata byla korigována ve dvanácti rodinách. U nich se jednalo zejména o chránění majetku a prostoru prvorozeného.
- Matky také zasahovaly do vzájemného vztahu dětí, a to v jedenácti případech. Usilovaly o společnou hru všech dětí a zamezovaly vyčleňování jednoho z nich.
- S odstupem času by polovina žen neměnila své strategie výchovy a péče o děti. Zbytek by dítěti poskytoval více osobního prostoru, odpočinku a vzájemně tráveného času.

Souhrn

Tato magisterská diplomová práce se věnovala společnému životu staršího sourozence a dvojčat, k čemuž byl využit pohled matek. Zabývala se nejen vzájemným vztahem dětí a jeho aspekty, ale také strategiemi a chováním rodičů vůči dětem.

V teoretické části práce byl nejprve definován sourozenecký vztah, který patří mezi nejdlejší a zároveň i nejbližší vztah, jaký může jedinec během svého života zažít, včetně jeho charakteristik. Vymezen byl také význam sourozeneckého vztahu a výhody, které jedinci přítomnost sourozence přináší. Se sourozeneckým vztahem souvisí sourozenecké konstelace, na základě nichž se předpokládá, že pořadí narození ovlivňuje naši osobnost a náš život. Existují tři typy konstelací, a to nejmladší, prostřední a prvorozené dítě, jemuž je v celé práci věnována hlavní pozornost. Byl tedy podán popis zvláštností jednotlivých typů konstelací zejména na základě poznatků Lemana (2011, 2016), který se této tématice věnoval.

Narození druhého dítě mění fungování celé rodiny včetně vzájemných vztahů. Narození sourozence může být pro prvorozeného stresující událostí, protože přichází o své privilegované postavení u rodičů. Každé dítě na tuto novou situaci reaguje jinak. Jeho reakce ovlivňuje i řada faktorů, z nichž jedním je právě věk prvorozeného. Vzhledem k tomu, že ve výzkumu byla věnována pozornost prvorozeným v batolecím a předškolním věku, jsou popsány reakce typické pro tato věková období. Pomoci však staršímu sourozenci mohou rodiče svým citlivým přístupem. Vhodné je, aby rodiče dítě předem na sourozence připravovali, aby ho zapojovali do příprav na jeho narození a poté i do samotné péče o něj. Důležité je, aby prvorozený netrpěl pocity odstrčenosti a zbytečnosti. To platí dvojnásobně pro rodiče, kteří již mají jedno dítě a očekávají příchod dvojčat, protože to znamená dvakrát větší zátěž pro prvorozeného. Ten může využívat různé strategie, aby se situaci přizpůsobil.

Dvojčata přináší do rodiny obecně dvojnásobnou starost, ale i dvojnásobnou radost. Jejich narození se nemusí přizpůsobovat jenom starší sourozenec, ale i rodiče či členové širší rodiny. Narození dvojčat se pojí s různými důsledky, na něž by se rodina měla připravovat získáváním informací již před porodem. Zmírní tak své obavy, které se nejčastěji týkají zdravotního stavu, finanční situace či zvládnutí péče o dvojčata, která je poměrně náročná, protože je třeba uspokojovat totožné potřeby dvěma dětmi zároveň. Matka by si proto měla říkat o pomoc okolí a zapojit do péče i otce, který hraje významnou

roli i v interakci rodiče-dvojčata tím, že vystupuje jako druhá matka. Interakce mezi rodiči a dvojčaty je velice specifická, protože vytváření vazby oproti případu jednoho dítěte probíhá odlišně. Má na ni vliv také specifické pouto, které mají dvojčata mezi sebou vytvořené. To má své výhody i nevýhody jak ve vztahu k ostatním lidem, tak pro dvojčata samotná.

Výzkumná část navazuje na poznatky uvedené v teoretické části práce. Cílem výzkumu bylo popsat přípravu, reakce a projevy chování staršího sourozence v souvislosti s narozením dvojčat z pohledu matek včetně vývoje jejich vzájemného vztahu a zmapovat strategie rodičů využívající ke zvládnání situace výchovy a péče o dvojčata a staršího sourozence. Za účelem naplnění tohoto cíle byly stanoveny výzkumné otázky zaměřující se na pět hlavních tematických oblastí. Pro práci byl zvolen kvalitativní přístup, konkrétně vícečetná případová studie. Tvorba dat probíhala metodou polostrukturovaného rozhovoru, který byl se souhlasem respondentek nahráván. Výzkumný soubor tvořilo celkem osmnáct matek staršího dítěte v batolecím či předškolním věku a minimálně jednoletých dvojčat, k jejichž výběru sloužila metoda samovýběru. Zpracování dat probíhalo pomocí transkripce a obsahové analýzy přepsaných rozhovorů. Z dílčích postupů byla využita metoda vytváření trsů a zachycení vzorců.

Z výzkumu vyplynulo, že rodiče starší dítě obvykle na příchod sourozence nepřipravují, ačkoliv ho plánují. Že se dítěti narodí sourozenec a rovnou dva, mu oznamují v rámci jeho věku. Doplnují to popisováním procesu narození dítěte a výčtem výhod sourozenectví. Jedenáct matek z výzkumu starší dítě zapojovalo do přípravy na narození dvojčat. Zapojování spočívalo obvykle ve výběru a přípravě vybavy pro dvojčata. Příprava na život po porodu probíhala pouze v desíti rodinách a týkala se přípravy dítěte na sdílení hraček či méně času a pozornosti ze strany rodičů. Probíhala také ve formě osamostatňování dítěte. Matky se ze třetiny snažily získat informace, aby prvorozenému ulehčily celou situaci.

Na oznámení narození dvojčat děti v batolecím věku reagovaly nezájmem, ty v předškolním věku těšením se na sourozence. Ve stejném duchu se nesla i reakce na první setkání, kdy mladší děti byly lhostejné nebo se chovaly k dvojčatům jako k panence a u těch starších převažovala pozitivní reakce se zájmem o dvojčata. Co se týče nepřítomnosti matky po dobu pobytu v nemocnici, děti nereagovaly nijak neobvykle.

V průběhu těhotenství se chování prvorozených neměnilo. Projevovali pouze zájem o matčino těhotenství. Předškolní děti se během prvních měsíců k dvojčatům chovaly citlivě a toužily se o ně starat. Batolecí děti dvojčata spíše ignorovaly. Mírné změny chování byly pozorovány u dětí ve školce. Jednalo se zejména o agresivitu ke spolužákům, plačtivost či regresivní chování. K matkám se prvorození buď začali chovat odtažitě, nebo si naopak vyžadovali více kontaktu. Ke sblížení došlo ve vztahu k otci či prarodičům. Znatelně se starší děti staly vzdorovitější a výbušnější. Snažily se upoutávat pozornost rodičů i formou regrese, která se týkala oblasti krmení, toalety, spánku či řeči.

Vzájemný vztah dětí nejčastěji hodnotily matky jako krásný nebo typicky sourozenecký. Pozorovány byly tři směry vývoje, a to zhoršování, žádný vývoj nebo zlepšování vztahu, které bylo nejčastější. U všech byl zaznamenán zlomový bod v době rozvoje pohybu dvojčat, který znamenal posun ve vývoji. V hodnocení vztahu matkami se objevovaly zmínky o žárlivosti prvorozených, upřednostňování jednoho z dvojčat a také o vystupování staršího sourozence v roli boha a vůdce.

Všechny ženy zapojovaly prvorozeného do péče o dvojčata, zejména při uspokojování základních potřeb dvojčat, či ho využívaly jako jejich dozor. Na negativní projevy staršího dítěte reagovaly převážně vysvětlováním. Ve svém chování k dítěti zaznamenaly změny zejména ve smyslu více represivního chování a zvýšené podrážděnosti. Respondentky se snažily prvorozenému ulehčovat zapojováním rodiny, stanovováním jeho privilegií, umožňováním odpočinku od dvojčat či trávením času s ním bez dvojčat. Téměř všechny matky musely prvorozeného v jeho chování korigovat stejně jako dvojčata. Nejčastěji se to týkalo upozornění na věk dvojčat či chránění prostoru prvorozeného u dvojčat. Usměrnován byl i jejich vzájemný vztah, aby nedocházelo k vyčleňování jednoho z nich. S odstupem času by však polovina žen své způsoby výchovy a péče neměnila. Zbytek by slevil ze svých nároků, trávil víc času s prvorozeným či mu dával více osobního prostoru.

Jednotlivé výzkumné otázky byly zodpovězeny na základě těchto výsledků, které byly v diskuzi detailněji rozebírány, porovnávány s dalšími výzkumy a uváděny do souvislostí.

Seznam použitých zdrojů a literatury

- Ainslie, R. C. (1997). *The psychology of twinship*. Northvale, N. J.: Jason Aronson.
- Adler, A. (1994). *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha: Práh.
- Adler, A. (1999). *Porozumění životu: úvod do individuální psychologie*. Praha: Aurora.
- Barber, J., S., & East, P., L. (2011). Children's Experiences After the Unintended Birth of a Sibling. *Demography*, (1), 101.
- Barros, I. (2001). A preschooler's dread – that new baby. *US Department of Education – Educational Resources Information Center*. Získáno 31. ledna 2018 z <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED462152.pdf>.
- Baydar, N., & Greek, A. (1997). A Longitudinal Study of the Effects of the Birth of a Sibling During the First 6 Years of Life. *Journal Of Marriage & Family*, 59(4), 939-956.
- Bowman, K., & Ryan, L. (2005). *Twins: a practical guide to parenting multiples from conception to preschool*. Crows Nest NSW: Allen & Unwin.
- Bryan, E. (2002). Regular Articles: Educating families, before, during and after a multiple birth. *Seminars In Neonatology*, 7241-246. doi:10.1053/siny.2002.0111
- Bryan, E. (2003). The impact of multiple preterm births on the family. *BJOG: An International Journal Of Obstetrics And Gynaecology*, 110(Supplement 20), 24-28. doi:10.1016/S1470-0328(03)00014-4
- Bucklin, K. V. L. (2008). *Twins 101: 50 Must-Have Tips for Pregnancy through Early Childhood From Doctor M.O.M.* San Francisco, CA: John Wiley & Sons.
- Campbell, D., van Teijlingen, E. R., & Yip, L. (2004). Economic and social implications of multiple birth. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology*, 18 (Multiple Pregnancies), 657-668. doi:10.1016/j.bpobgyn.2004.04.016
- Centrum pro rodiny s dvojčaty a vícčrčaty (2017). *Výroční zpráva 2016*. Získáno z <http://dvojcata.net/78/vyrocní-zpravy>.
- Cicirelli, V. (2013). *Sibling relationships across the life span*. Springer Science & Business Media.
- Corbin, J. M., & Strauss, A. L. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- Čapek, J., & Čapková, M. (2010). *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha: Portál.

- Český statistický úřad. (3. října 2017). *Demografická ročenka České republiky – 2016*. Získáno z <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-ceske-republiky-2016>.
- Dalloz, D. (2002). *Žárlivost a rivalita*. Praha: Portál.
- Damato, E. G. (2004). Predictors of prenatal attachment in mothers of twins. *Journal Of Obstetric, Gynecologic, And Neonatal Nursing: JOGNN/NAACOG*, 33(4), 436-445.
- Doicsarová, E. (2016). *Chování předškolních dětí v kontextu narození sourozence*. (Nepublikovaná bakalářská práce). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- Dreikurs-Ferguson, E. (1993). *Adlerovská teorie: úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum.
- Dumonteil-Kremer, C. (2015). *Další dítě v rodině: výchova sourozenců*. Praha: Portál.
- Dunn, J., & Kendrick, C. (1980). Caring for a second baby: Effects on interaction between mother and firstborn. *Developmental Psychology*, 16(4), 303-311. doi:10.1037/0012-1649.16.4.303
- Dunn, J. F., & Kendrick, C. (1982). *Siblings: Love, envy, & understanding*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dunn, J., Kendrick, C., & MacNamee, R. (1981). The reaction of first-born children to the birth of a sibling: mothers' reports. *Journal Of Child Psychology And Psychiatry, And Allied Disciplines*, 22(1), 1-18.
- Faber, A., & Mazlish, E. (2009). *Sourozenci bez rivalry*. Brno: Computer Press.
- Flais, S. V. (2009). *Raising Twins: From Pregnancy to Preschool*. Elk Grove Village, IL: American Academy of Pediatrics.
- Gottlieb, L. N., & Mendelson, M. J. (1990). Parental support and firstborn girls' adaptation to the birth of a sibling. *Journal Of Applied Developmental Psychology*, 1129-48. doi:10.1016/0193-3973(90)90030-N
- Goshen-Gottstein, E. R. (1980). The mothering of twins, triplets and quadruplets. *Psychiatry*, 43(3), 189-204.
- Gromada, K. (1981). Gromada, K. (1981). Maternal-infants attachment: the first step toward individualizing twins. *MCN: The American Journal of Maternal/Child Nursing*, 6(2), 129-134.
- Gullicks, J. N., & Crase, J. S. (1993). Sibling Behavior With a Newborn: Parents' Expectations and Observations. *JOGNN: Journal Of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing*, 22(5), 438. doi:10.1111/j.1552-6909.1993.tb01827.x

- Hart, S. L., Carrington, H. A., Tronick, E. Z., & Carroll, S. R. (2004). When infants lose exclusive maternal attention: Is it jealousy? *Infancy*, 6, 57–78.
doi:10.1207/s15327078in0601_3
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hay, D. A., & Preedy, P. (2006). Meeting the educational needs of multiple birth children. *Early Human Development*, 82, 397-403.
doi:10.1016/j.earlhumdev.2006.03.010
- Helus, Z. (2015). *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Howe, N., & Recchia, H. (2008). Siblings and Sibling Rivalry. *Encyclopedia of Infant and Early Childhood Development*. 154-164. doi:10.1016/B978-012370877-9.00145-6
- Chicaud, M. (2002). Sebedůvěra: průvodce výchovou v rodině. Praha: Portál.
- Kojima, Y., Irisawa, M., & Wakita, M. (2005). The impact of a second infant on interactions of mothers and firstborn children. *Journal Of Reproductive & Infant Psychology*, 23(1), 103-114. doi:10.1080/02646830512331330910
- Kořátková, S. (2014). *Dítě a mateřská škola: co by měli rodiče znát, učitelé respektovat a rozvíjet*. Praha: Grada.
- Kramer, L., & Gottman, J. M. (1992). Becoming a Sibling: "With a Little Help from My Friends". *Developmental Psychology*, 28(4), 685-99.
- Krejčířová, D., & Hučín, J. (2002). *Od sourozenců se dítě učí*. *Psychologie dnes*, 6(2), 1-3.
- Kuo, P. X., Volling, B. L., & Gonzalez, R. (2017). His, hers, or theirs? Coparenting after the birth of a second child. *Journal Of Family Psychology*, 31(6), 710-720.
doi:10.1037/fam0000321
- Legg, C., Sherick, I., & Wadland, W. (1974). Reaction of preschool children to the birth of a sibling. *Child Psychiatry And Human Development*, 5(1), 3-39.
doi:10.1007/BF01441311
- Leman, K. (2011). *Prvorozený: výhoda, či handicap*. Praha: Návrat domů.
- Leman, K. (2016). *Sourozenecké konstelace: nové, přepracované vydání*. Praha: Portál.
- Leonard, L. G., & Denton, J. (2006). Preparation for parenting multiple birth children. *Early Human Development*, 82, 371-378. doi:10.1016/j.earlhumdev.2006.03.009.

- Luke, B., & Eberlein, T. (2009). *When You're Expecting Twins, Triplets, or Quads: Proven Guidelines for a Healthy Multiple Pregnancy*. HarperCollins Publishers.
- Lytton, H. (1980). *Parent-child interaction: The socialization process observed in twin and singleton families*. New York, N. Y: Plenum Press.
- Lytton, H., & Gallagher, L. (2002). Parenting twins and the genetics of parenting. In M. H. Bornstein, M. H. Bornstein (Eds.), *Handbook of parenting: Vol. 1: Children and parenting (2nd ed.)* (pp. 227-253). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Matějček, Z. (1986). *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Nazli Baydar, a., Patricia Hyle, a., & Jeanne Brooks-Gunn, a. (1997). A Longitudinal Study of the Effects of the Birth of a Sibling during Preschool and Early Grade School Years. *Journal Of Marriage And Family*, (4), 957. doi:10.2307/353795
- Neifert, M., & Thorpe, J. (1990). Twins: family adjustment, parenting, and infant feeding in the fourth trimester. *Clinical Obstetrics And Gynecology*, 33(1), 102-113.
- Novák, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada Publishing.
- Nys, K., Colpin, H., De Munter, A., & Vandemeulebroecke, L. (1998). Feelings and the need for information and counselling of expectant parents of twins. *Twin Research: The Official Journal Of The International Society For Twin Studies*, 1(3), 142-149.
- Piontelli, A. (2002). *Twins: From fetus to child*. New York, NY, US: Routledge.
- Pons, J. C., & Frydman, R. (1998). *Dvojčata*. Bratislava: Sofa.
- Prekop, J. (2015). *Prvorozené dítě: o sourozenecké pozici*. Praha: Portál.
- Rulíková, K. (2002). *Dvojčata: jejich vývoj a výchova*. Praha: Portál.
- Sandbank, A. C. (1999). *Twin and triplet psychology: A professional guide to working with multiples*. Florence, KY, US: Taylor & Frances/Routledge.
- Scalise, D. (2009). *Twin sense : a sanity-saving guide to raising twins—from pregnancy through the first year*. New York: AMACOM.
- Spillman, J. A. (1999). Antenatal and postnatal influences on family relationships. In A. C. Sandbank, A. C. Sandbank (Eds.), *Twin and triplet psychology: A professional guide to working with multiples* (pp. 19-35). Florence, KY, US: Taylor & Frances/Routledge.

- Spillman, J. R. (1987). The emotional impact of multiple pregnancy--the midwife's role in support of the family. *Midwives Chronicle*, 100(1190), 58-62.
- Steuer, F. B. (2016). *Sibling relationships*. Salem Press Encyclopedia Of Health.
- Stewart, R. B., Mobley, L. A., Van Tuyl, S. S., & Salvador, M. A. (1987).. *Child Development*, 58, 341–355.
- Ševčíková, L. (2016). *Proměna partnerského vztahu po narození dvojčat*. (Nepublikovaná bakalářská práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Teti, D. M., Sakin, J. W., Kucera, E., Corns, K. M., & Eiden, R. D. (1996). And baby makes four: Predictors of attachment security among preschool-age firstborns during the transition to siblinghood. *Child Development*, 67, 579–596. doi:10.2307/1131833
- Theroux, R. (1989). Multiple birth: A unique parenting experience. *The Journal of perinatal & neonatal nursing*, 3(1), 35-45.
- Thomas, A., Birch, H. G., Chess, S., & Robbins, L. C. (1961). Individuality in responses of children to similar environmental situations. *The American Journal Of Psychiatry*, 117798-803. doi:10.1176/ajp.117.9.798
- Trias, (2006). Inter-twin and Parent-twin Relationships and Mental Health. A study of twins from adolescence to young adulthood. *Acta Universitatis Ouluensis, D Medica* 893. Získáno 31. ledna 2018 z <http://herkules.oulu.fi/isbn9514282167/isbn9514282167.pdf>.
- Touris, M., Kromelow, S., & Harding, C. (1995). Mother-firstborn attachment and the birth of a sibling. *The American Journal Of Orthopsychiatry*, 65(2), 293-297.
- Tvarogová, I. (2011). *Prožívání a životní spokojenost žen na mateřské dovolené*. (Nepublikovaná bakalářská práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.
- Vančurová, E. (1966). *Vztahy mezi sourozenci*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Vančurová, E. (1987). *Úvahy o dětech a lidech v rodině*. Praha: SPN.
- Vaničková, E. (2004). *Tělesné tresty dětí: definice, popis, následky*. Praha: Grada Publishing.
- Volling, B. L. (2005). The transition to siblinghood: a developmental ecological systems perspective and directions for future research. *Journal Of Family Psychology*, 19(4), 542-549. doi:10.1037/0893-3200.19.4.542

- Volling, B. L. (2012). Family transitions following the birth of a sibling: An empirical review of changes in the firstborn's adjustment. *Psychological Bulletin*, 138(3), 497-528. doi:10.1037/a0026921
- Vymětal, J. (2007). *Speciální psychoterapie*. Praha: Grada Publishing.
- Walz, B. L., & Rich, O. J. (1983). Maternal tasks of taking-on a second child in the postpartum period. *MCN: The American Journal of Maternal/Child Nursing*, 12, 185–216.
- Williams, R. L., & Medalie, J. H. (1994). Twins: double pleasure or double trouble?. *American Family Physician*, 49(4), 869-876.
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

Abstrakty

Abstrakt diplomové práce

Název práce: Starší sourozenec a dvojčata pohledem matek: psychologická studie

Autor práce: Bc. et Bc. Lucie Ševčíková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Počet stran a znaků: 92/193 650

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 82

Abstrakt (800–1200 zn.): Magisterská diplomová práce se zabývá tématem vztahu staršího sourozence a dvojčat pohledem matek. V teoretické části jsou zahrnuty kapitoly o sourozeneckém vztahu, o situaci narození sourozence a o specifikách rodin s dvojčaty. Cílem výzkumu je popsat přípravu, reakce a projevy chování staršího sourozence v souvislosti s narozením dvojčat z pohledu matek včetně vývoje jejich vzájemného vztahu a zmapovat strategie rodičů využívající ke zvládnání situace výchovy a péče o dvojčata a staršího sourozence. V rámci kvalitativního přístupu byla jako typ výzkumu použita vícenásobná případová studie. Metodou sběru dat byl polostrukturovaný rozhovor s 18 matkami staršího sourozence a dvojčat, které byly vybrány metodou samovýběru. Data byla následně zpracována pomocí obsahové analýzy. Výsledky výzkumu zahrnují pět hlavních témat (přípravu na narození dvojčat, reakce staršího sourozence, chování staršího sourozence, vývoj vztahu a strategie výchovy a péče rodičů) podle výzkumných otázek.

Klíčová slova: starší sourozenec, dvojčata, narození dvojčat, sourozenecký vztah

Abstract of thesis

Title: The older sibling and twins from the perspective of mothers: psychological study

Author: Bc. et Bc. Lucie Ševčíková

Supervisor: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Number of pages and characters: 92/193 650

Number of appendices: 4

Number of references: 82

Abstract (800–1200 characters): The master's thesis deals with the theme of the relationship the older sibling and twins from the perspective of mothers. The theoretical part contains chapters about a sibling relationship, about the birth of sibling and also about the specifics of families with twins. The aim of the research is to describe the preparation, reactions and manifestations of the older sibling's behavior in relation to the birth of twins from the perspective of mothers, including the development of their relationship, and to map parents' strategies to manage the situation of the education and care of twins and older siblings. In terms of qualitative approach was used type multiple case study as a type of research. The data collection method was a semi-structured interview with eighteen mothers of older siblings and twins who were selected by voluntary response sample. Data subsequently were processed by content analysis. The research outcomes cover five main themes (preparation for the birth of twins, reactions of older siblings, behavior of older siblings, relationship development and parents' strategies of education and care) according to research questions.

Key words: older sibling, twins, birth of twins, sibling relationship

Seznam tabulek a grafů

Tab. 1: Charakteristika výběrového souboru

Graf 1: Počet oslovených osob

Přílohy

Příloha č. 1: Struktura rozhovoru

1. Jak jste připravovali dítě na to, že vůbec bude mít sourozence?
2. Jak jste dítěti oznámili, že bude mít sourozence, a to dokonce dvojčata?
3. Jaká byla první reakce dítěte na to, že bude mít sourozence?
4. Jak se dítě projevovalo během těhotenství?
5. Jak jste zapojovali dítě do přípravy na narození dvojčat? (nákup vybavy, výběr jmen, příprava pokojíčku)
6. Jak jste dítě připravovali na to, jak se změní život rodiny (nebo jeho?) po narození dvojčat?
7. Jaká byla první reakce na setkání s dvojčaty?
8. Jak se chovalo dítě k dvojčatům v průběhu prvních týdnů (měsíců) k dvojčatům?
9. Jak se změnilo chování dítě k vám jako k rodičům?
10. Jak se změnilo chování dítěte v MŠ (pokud chodilo)?
11. Jaké další změny v chování dítěte jste zaznamenali?
12. Jak jste dítě zapojovali do péče o dvojčata?
13. Jak jste reagovali na negativní projevy či změny chování dítěte?
14. Jak se změnilo vaše chování vůči dítěti po narození dvojčat?
15. Jak jste se snažili ulehčovat dítěti tuto pro něj náročnou situaci?
16. Jak moc jste vztah staršího dítěte a dvojčat usměrňovali a v jakém smyslu?
17. Jak jste dítěti kompenzovali méně času, pozornosti?
18. Jak jste působili na dvojčata v jejich chování ke staršímu sourozenci?
19. Jak jste se snažili působit na staršího ve smyslu vysvětlování, korigování?
20. Jak se postupně měnil vztah dítěte k dvojčatům?
21. Jaký byste řekli, že mají nyní vztah?
22. Co byste nyní s odstupem času udělali jinak?
23. Co byste doporučili na základě svých zkušeností jiným rodičům v podobné situaci?

Příloha č. 2: Průvodní dopis pro matky dvojčat

Vážená paní,

jmenuji se Lucie Ševčíková, jsem studentkou 5. ročníku psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci a tímto bych Vás ráda požádala o zapojení do výzkumu, který realizuji v rámci magisterské diplomové práce, ve spolupráci s Centrem pro rodiny s dvojčaty a vícerčaty, z.s. v Olomouci.

Výzkum se zabývá vztahem staršího sourozence a dvojčat. Cílem práce je popsat, jak rodiče staršího sourozence na příchod dvojčat připravují, jaké jsou jeho reakce a projevy chování v souvislosti s jejich narozením včetně toho, jak se vzájemný vztah dětí vyvíjí. Ráda bych také zmapovala, jaké strategie rodiče využívají ke zvládnutí situace výchovy a péče o dvojčata a staršího sourozence.

Vaše účast na výzkumu spočívá v poskytnutí rozhovoru, který bude trvat přibližně 45 minut. Bude Vám položeno několik otázek týkajících se vztahu Vašich dětí. S informacemi od Vás budu nakládat anonymně a nikdo kromě mě jako výzkumné osoby nebude mít k Vaším údajům přístup. V průběhu rozhovoru bude pořizován audiozáznam pro následné zpracování výsledků. Vaše účast na výzkumu je zcela dobrovolná a máte možnost rozhovor kdykoli v průběhu ukončit či požádat o vyřazení z něj.

Budu velmi vděčná za Váš zájem se se mnou podělit o Vaše zkušenosti. V případě jakýchkoliv otázek mě kontaktuje na emailu sevcikovaluca@seznam.cz.

Těším se na případnou spolupráci a setkání s Vámi!

Lucie Ševčíková

Příloha č. 3: Přehled vývoje porodnosti dvojčat a vícčat od roku 1958-2016

	1958	1965	1969	1973	1977	1981	1985	1989	1993
Porodů celkem	141681	147082	142846	181196	181168	143865	135172	127739	120364
Jedno dítě	140120	145631	141542	179456	179481	142560	133874	126610	119271
Dvojčata	1552	1439	1299	1723	1677	1289	1280	1116	1080
Trojčata	9	12	5	17	10	16	18	13	13
Čtyřčata	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Paterčata	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Poměr jedno dítě:dvojčata	1:90	1:101	1:100	1:104	1:107	1:110	1:104	1:113	1:110

	1995	1997	2000	2002	2005	2007	2009	2010	2011
Porodů celkem	95344	89690	89754	91502	100546	112605	116261	114976	108990
Jedno dítě	94313	88485	88363	89979	98607	110285	113 869	112 518	104862
Dvojčata	1010	1170	1368	1502	1926	2298	2 378	2446	2049
Trojčata	20	35	22	20	13	22	14	12	10
Čtyřčata	1	-	1	1	-	-	-	-	-
Paterčata	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Poměr jedno dítě:dvojčata	1:93	1:75	1:64	1:60	1:51	1:48	1:48	1:46	1:51

	2012	2013	2014	2015	2016
Porodů celkem	108955	107117	108547	109519	111396
Jedno dítě	106960	105325	106853	107899	109719
Dvojčata	1987	1779	1683	1617	1667
Trojčata	8	12	11	13	10
Čtyřčata	-	-	-	-	-
Paterčata	-	1	-	-	-
Poměr jedno dítě:dvojčata	1:54	1:60	1:63	1:66	1:66

(Centrum pro rodiny s dvojčaty a vícčaty, 2017; Český statistický úřad, 3. října 2017)

Příloha č. 4: Systém okruhů, kategorií a podkategorií

První okruh: Příprava na narození dvojčat

Příprava na sourozence

Neprobíhala; probíhala

Oznámení narození dvojčat

Maminka má v bříšku dvě miminka; bude mít dva sourozence; obrázky ultrazvuku; fotografie dítěte; popis výhod sourozenectví; vysvětlení, jak se rodí děti

Zapojování do přípravy

Zapojování, zapojování trochu; nezapojování; výběr jmen; nákup vybavy; přípravy vybavy a dětského pokoje

Příprava na změnu života

Probíhala; neprobíhala; sdílení pokoje; dělení se o hračky; méně času na dítě; zapojení staršího dítěte; nepřítomnost matky; stálost lásky rodičů; snaha osamostatnit starší dítě

Vyhledávání informací o přípravě

Vyhledávání; vyhledávání informací jen o dvojčatech; nevyhledávání; internetové články; diskuze; literatura; předporodní kurzy; rady a zkušenosti kamarádek; málo informací o dvojčatech a starším sourozenci

Druhý okruh: Reakce staršího dítěte

Reakce na oznámení narození dvojčat

Nezájem; nepochopení; neutrální reakce; těšení se; těšení se a pak vystřízlivění; chlubení se; projevování hrdosti

Reakce na první setkání

Lhostejnost; chování jako k panence; všímání pouze jednoho sourozence; pozitivní reakce; zájem o fyzický kontakt; překvapení; dárek pro staršího; nemocnice; domov

Reakce na odloučení od matky

Bez problémů

Třetí okruh: Projevy a změny chování staršího dítěte

Projevy během těhotenství

Zájem o matčino těhotenské břicho; neprožívání matčina těhotenství; kladení otázek; normální projevy; upínání na otce

Počáteční chování k dvojčatům

Citlivý přístup; ochrana dvojčat; chlubení se dvojčaty; touha starat se o dvojčata; strach; ignorování; agrese vůči dvojčatům; zklamání

Změny chování v MŠ

Bez změny; agresivita; regresivní chování; plačtivost; roztěkanost; role pomocníka; role pečovatelky; odpočinek od dvojčat

Změna chování k rodičům

Odtazitější; více fyzického kontaktu; sblížení s otcem; upevnění vztahu s prarodiči; vzdorovitost; výbuchy vzteku; upoutávání pozornosti

Jiné změny chování

Regrese; osamostatnění

Čtvrtý okruh: Vývoj vztahu mezi dvojčaty a starším sourozencem

Vývoj vztahu

Zhoršování; stále stejný vztah; zlepšování

Současný vztah

Krásný vztah; typicky sourozenecký vztah; špatný vztah; žárlivost; upřednostňování jednoho z dvojčat; krásný vztah v případě nepřítomnosti starší sestry; negativní vztah dvojčat; starší sourozenec za boha; starší sourozenec jako vzor; pozice vůdce

Pátý okruh: Strategie výchovy a péče rodičů

Zapojení do péče o dvojčata

Zapojování; využití panenek; pomáhání při uspokojování základních potřeb; přinášení věcí; vykonávání dohledu nad dvojčaty; starší dítě jako part'ák

Reakce na negativní projevy dítěte

Vysvětlování; mluvení o situaci; křik; menší fyzický trest; věnování více času a pozornosti; využití proseb a žádostí

Změna chování matek k dítěti

Bez změny; zvýšená podrážděnost; snížená trpělivost; více prvků represivní výchovy; přidělení role dospělého staršímu sourozenci

Ulehčování a kompenzace staršímu dítěti

Zapojení členů rodiny; možnost odpočinku; osobní prostor; zachování rituálů; přístup jako k jedináčkovi; spravedlivý přístup; trávení času bez dvojčat; privilegia prvorozeného

Korigování staršího sourozence

Upozorňování na věk dvojčat; v situacích nebezpečí; půjčování hraček; korigování tendence trestat dvojčata; korigován více než dvojčata

Korigování dvojčat

I korigování dvojčat; zbytečnost; starší sourozenec si koriguje sám; korigování v oblasti materiální

Usměrňování vzájemného vztahu

Ano, korigovali; nebylo třeba; korigování vztahu dvojčat; oblast hry; vyčleňování jednoho z dvojčat

Změna strategií péče a výchovy

Nic by neměnily; starší dítě tolik nepřetěžovaly; více osobního prostoru; více času na prvorozeného